

KOROŠKI

sužinav

RAZGLEDI RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XXX

Ravne na Koroškem, 18. februar 1980

POSEBNA ŠTEVILKA OB 30. OBLETNICI PREŽIHOVE SMRTI

RAVENSKI
ŽELEZARJI
PREŽIHU
V
SPOMIN

Prežihova spominska soba

Pozdravni govor Josipa Košute, predsednika koordinacijskega odbora za organizacijo »VORANČEVIH SLAVNOSTI '79« ob odkritju spomenika PREŽIHOVEMU VORANCU, na Preškem vrhu, 13. oktobra 1979 ob 11. uri.

Tovarišice in tovariši, dragi gostje, dragi Korošci!

Zbrali smo se tu pod Goro, da si znova potrdimo in izpričamo žlvo vez in neomajno zvestobo izročilu in poti revolucije in človečnosti, ki je v mnogočem tudi Vorančeva.

Ponosni smo, da lahko danes med nami pozdravimo:

Sergeja Kraigherja in Lidijo Šentjurčev, Mitja Ribičiča, Josipa Vidmarja, Marjana Breclja, Joža in Marijo Vilfanovo, Aleša Beblerja, Pavleta Žavcerja-Matjaža, doktorja Franca Sušnika, Marijo Kuhar-Prežihlnjo, Franceta Štiglica, Franca Šalija;

vse udeležence VII. plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda, delegacijo aktiva žena tovarne CER iz pobratenega Čačka, številne tabornike iz vse Slovenije, ki so svoj vsakoletni izlet tu na Prežihovem združili z »Vorančevimi slavnostmi«, iskren pozdrav velja tudi vsem drugim številnim gostom, prisotnim na današnji slavnosti, iskren pozdrav vsem vam.

Srečni smo.

Tu smo vsi: Gora in sonce in — VORANC — in mi vsi kot eden — in z nami kakor vedno — nam najdražji — tovariš TITO.

Dovolite, da preberem njegovo pozdravno pismo, kakor ga je poslal temu zboru

Vabim tovariša Mitjo Ribičiča, predsednika RK SZDL, da nam spregovori.

**KABINET PREDSEDNIKA REPUBLIKE
BEOGRAD
RADNIM LJUDIMA I GRAĐANIMA
RAVNE NA KOROŠKEM**

Veoma žalim što nisam u mogućnosti da prisustvujem otkrivanju spomenika Istaknutom književniku i humanisti, pokojnom Lovru Kuharu-Prežihovom Vorancu.

Kao komunista, napredan pisac i osvjeđeni humanista, Prežihov Voranc je bio moj blizak saradnik i prijatelj, koga sam mnogo cijenio. Uvjeren sam da će ga u takvoj uspomeni sačuvati i naša istorija.

Njegovo djelo postalo je svojina ne samo slovenačkog već svih naših naroda i narodnosti Jugoslavije. Zato smatram vrlo značajnom odluku o podizanju spomenika Prežihovu Vorancu, što će ostati kao trajno priznanje i uspomena na ono što je učinio za slobodu i prosperitet naše zemlje.

Ravne na Koroškem zadržao sam u najlepšem sjećanju od poslednje posjete vašem kraju. Želim vam puno uspjeha na daljem njegovanju revolucionarnih tradicija i na svim radnim poljima.

Josip Broz Tito

Beograd, 12. oktobra 1979

DRAGI TOVARIŠ TITO!

Zbrana množica delovnih ljudi in občanov, več kot tisoč mladine in stotine tabornikov, stotine kulturnikov OF,

je z nepopisnim navdušenjem sprejela vaše pismo za naš praznik, ko odkrivamo spomenik znamenitemu pisatelju in humanistu Lovru Kuharju-Prežihovemu Vorancu.

Kot komunist, napreden pisatelj in prekaljen humanist je bil Prežihov Voranc vaš bližnji sodelavec in prijatelj, ki ste ga visoko cenili.

V takem spominu ga bo ohranila tudi naša zgodovina.

Njegovo delo je last ne le slovenskega naroda, temveč vseh narodov in narodnosti Jugoslavije.

Dragoceno nam je vaše pritrdilo k pomembni odločitvi o postavitvi spomenika Prežihovemu Vorancu, kar bo ostalo kot trajno priznanje in spomin na to, kar je storil Prežihov Voranc za svobodo in napredek naše dežele.

Navdušeni smo, ko pišete, da ste ohranili naš kraj Ravne na Koroškem ob svojem zadnjem obisku v najlepšem spominu.

Vsa tisočera naša srca vam danes s tega vrha kličejo: Pridite, obiščite nas spet — in tudi kraj današnje slavnosti!

Vsi delovni ljudje in občani, zbrani na slavnosti pod Uršljo goro!

Preški vrh nad Ravnami na Koroškem, 13. 10. 1979.

Tej domačijci je po starem ime Prédižhova bajta, spadala je k Prédižhovemu gruntu, namenjena starim za preužitek, ko izročajo mladim grunt.

Tu je bil doma Lovro Kúhar-Prédižh Voranc: tu so bili Kúharji, oče Anza, mati Marjeta, bratje Vóranc, Lojz, Anzej in Gustej — pa babica Liza, tista, ki je tu pod bajto žela ajdo zadnjobart.

Zdaj je hiša vsa obnovljena z dinarji, ki so jih nabrali šolarji, z dinarji, ki so jih dali delavci, svoj kulturni davek, z dinarji, ki so jih zaslužile slovenske knjige založbam.

Pred tem jo je zadnjič še obnovil Vórančev oče, bo že sedemdeset let, takrat, ko jo je kupil, ko je bil konec borbe proti najemništvu in podložništvu:

»Kupil bom zemljo in hišo, da bom vsaj na svojem umrl!« je govoril oče.

»In res! Po dolgih letih se je to zgodilo. Čisto blizu v soseščini je kupil zemljo s hišo in gozdom, vse skupaj majhno in siromašno, da smo mogli le par góvedi rediti, a njemu, očetu, se je zdelo vse zelo sijajno.

Dočakal sem, da sem sam svoj gospod! Je rekel zadovoljen.«

Tako piše Voranc v povesti Borba — berite jo v prvi knjigi Zbranega dela!

Tudi v knjižici Vórančeva pot je prikazan venec najemniških postaj — zadnja in čez deset let dolga je bila ta tu čisto blizu v soseščini pri Prédižu, ta je

dala družini tudi zemljiški prilimek: oče Prédiž, sini pa Prédižovi.

Ko bi se odprle zdajle duri, bi pritresnil Vóranc z vso tesarsko ropotijo, zagnal jopič v kot, oče počasi za njim, mati je bila tedaj že močno naglušna; Vóranca pa je vsega razumela, Anzej in Gustej sta bila v šoli, Lojz v Celovcu: kadar je bil študent doma, je Vóranc pasel radovednost na njem, na njegovih knjigah, na slovnica in zgodovina — »prej se boš ti gimnazije naučil ko jaz cimprine!«.

Kar živo polna je bila bajta, bilo je treba tudi na podstrešje ali na seno spat. Ko je bil Vóranc partijski sekretar, so prihajali prekucuhi za čez noč, mati jim je kuhala pravo kavo, češ če so taki kakor Vóranc, potem so že pravi ljudje.

To so bila Vórančeva bajtina leta, osemnajst let mu je bilo, dvajset, trideset in že čez, vmes tudi vojskina leta, nabiral je tedaj v svoj búkovniški pomnež podobe in usode, da so mu v zbranih urah prižuboreli baladni Samorastniki in Požganica, Doberdob in Jamnica in Solzice.

Bajtina leta, ko je rastel in zorel revolucionar in so danes mere dobile zgodovinske razsežnosti in Vórančeva postava veličino.

Res je oče vsaj na svojem umrl, kakor si je želel. Bilo je sredi okupacije, leta 1944.

Voranc je bil tedaj v Mauthausnu.

Pol leta potem so morilci, nemški policisti, vrgli Vorančevega brata Anzana navsezgodaj iz postelje, ga pahnili v globačo blizu bajte in ga ubili.

Potem so mater v coklah gnali na Prédiž, ravno 80 let ji je bilo in čisto gluha je bila.

Kadar se je dotaknil policist, je obstala, visoko postavna, kakor človek, ki je gospodar, in je spet odcoklala naprej pred njimi.

Rad je imel Vóranc pesem, ki jo pojejo šentanelski pavri na stoletja staro vižo:

Z nobenim purgarjem kne grem jaz tavšat za mojo burno kajžico.

Po osvoboditvi mu je domovina dala, da uživa Prédižovo hišo in grunt nad to bajto, po njegovi smrti pa vdova.

Obnovljena Prédižhova bajta s spomenikom, ki ga je napravil Stojan Batič nad nekdanjim ajdovim strniščem, bo spomin Lovru Kuharju, zvestemu sodelavcu Titovemu, pa tudi tistemu pobiču, ki je šel v črno globačo za mater po solzice.

Spomin in sad enkratnega dejanja take razsežnosti, ki se ga je lotila ravenška kulturna skupnost in zmogla Kulturna skupnost Slovenije z zborom političnega in kulturnega vrha Slovenije.

Dr. Franc Sušnik

PREŽIHOV SPOMENIK

Dolgo se prežihoslovci, kulturniki in Hotuljci niso mogli sporazumeti, kje naj postavijo Prežihov spomenik; mnenja so bila deljena — na Preškem vrhu, celo pri Šratneku, Hotuljci bi ga radi imeli na vasi... Pri takih oklevanjih je pač zmagala zamisel, kot za bajto, da naj stoji na zemlji, ki jo je Vorančev oče kupil 1911. leta in so takrat prišli »na svoje«.

Leta 1970 (Nedeljski dnevnik, 15. marec) je bil objavljen članek dr. Franca Sušnika, v katerem med drugim pravi: »... in da bi na ravnini zahodno od bajte, blizu brez, nad nekdanjim »ajdovim str-

niščem« postavili Prežihov spomenik z razgledom na ves njegov hotuljski svet (kakor Kugyjev v Trenti).« Za to lokacijo se je odločila tudi komisija, prav tako Miloš Mikeln, predsednik Prežihovega sklada, in Stojan Batič, akademski kipar in avtor spomenika.

Ko obiskovalec stopi iz gozda na pot, ki zavije proti bajti, zraste pred njim na vrhu hrbta mogočen bronast kip revolucionarja in pisatelja. Do spomenika vodi dva široka dostopa, tlakovana z lesenimi čoki. Lesen tlak ovija tudi spomenik v premeru šestih metrov. Iz zemlje

rase betonski podstavek, visok približno meter in pol, na katerem stoji kip pisatelja, visok več kot dva metra.

Zdi se, da ga kot revolucionarja in komunista posluša nevidna množica, ki je sledila njegovi misli in besedi; kot pisatelj pa zre proti Gori, na svoj hotuljski svet, na Munke in Bunke in na moderne domove svojih samorastnikov.

Tu je za obiskovalce tudi primerno počivališče, od koder imajo najlepši pogled po Prežihovem svetu, po zemlji njegovih literarnih junakov, pa tudi bajta je od tod lepo vidna.

Silva Breznik

Prežihov Voranc - velika osebnost našega slovenskega in jugoslovanskega delavskega gibanja

Govor predsednika RK SZDL Slovenije Mitje Ribičiča ob odkritju spomenika 13. X. 1979

Na Preškem vrhu smo se zbrali, da bi odkrili spomenik velikemu borcu za delavske in kmečke pravice, za svobodno in lepše življenje vseh zavrženih in vseh teptanih, spomenik revolucionarju Lovru Kuharju — pisatelju Prežihovemu Vorancu.

Zbrali smo se v dne, ko je kulturni plenum OF svoj sedmi zbor posvetil temu pisatelju-borcu, saj je bil prav on med ustanovitelji znamenite in za narodnoosvobodilno gibanje in revolucijo tako pomembne organizacije slovenskih kulturnih delavcev v OF. Ni pa bil samo med njenimi ustanovitelji, bil je tudi predsednik prvih plenarov.

Eden od namenov našega srečanja pa je tudi odkritje spomenika Prežihovemu Vorancu. Kakor je bil Voranc v vsem samonikla osebnost, je tudi njegov spomenik zrastel iz tal skorajda samoniklo, se pravi brez posebne politične odločitve in brez proračunske zbranih sredstev. Dobro desetletje so se na Ravnah trudili, da bi popravili staro Prežihovo bajto ter v njej uredili spominsko sobo. Že hiša sama je zaradi svoje izrazite kmečke arhitekture in etnološke znamenitosti spomenik, postavljen v prečudovit svet pod Uršljo goro in Peco, v zeleni gozdni narodni park slovenske Koroške. Temu spomeniku pa so se Prežihovi Ravenčani odločili dodati še bronasti lik svojega slavnega samorastnika. Odbor za postavitev je resnično prizadevno vodil predsednik Miloš Mikeln.

Štirje kulturni delavci, se pravi Sušnik, Mrdavšič, Košuta in Bevc pa so sprožili široko zasnovano družbeno pobudo, ki so ji sledili prav vsi občinski ljudje in organizacije, železarji, gradbinci, gozdarji in cestarji, še posebej pa krajan v Kotljah. Njim se je pridružila vsa slovenska mladina, ki je zbirala Prežihov dinar, pridružile so se jim kulturne skupnosti občin in republike, sindikati, založbe in še marsikdo. Tako je na Preškem vrhu nastal v preurejeni bajti in gospodarskem posloju zanimiv muzej, kipar Stojan Batič, ki so mu bile vedno pri srcu velike osebnosti iz puntarske zgodovine slovenskega ljudstva, pa nam je ustvaril izrazito, izjemno podoživljeno podobo kmeta in umetnika, revolucionarja in misleca. — Naj se zdaj, ko je pobuda Ravenčanov, hotuljskih Vorančevih rojakov dosegla svojo uresničitev, v imenu SZDL zahvalim vsem, ki so sodelovali pri čudoviti ureditvi Preškega vrha z muzejem in s Prežihovim spomenikom. Že doslej je imela Prežihova domačija skoraj toliko starih in mladih obiskovalcev kot Prešernova rojstna hiša v Vrbi, poslej pa se bo spremenila v romarski kraj za vse ljudi dobre volje in mladih src, za vse, ki jim je Prežih odkril lepoto slovenske besede in tragiko plebejske

kmečke usode. Njegova odkritja so bila delo umetnika, človeka, ki je bil dober kot koroški ajdov kruh, delo komunista, ki je bilo zanj vse življenje zgolj žrtvanje in trpljenje.

Tu v muzeju bodo lahko prečitali Vorančeve besede, ki jih je zapisal slovenski mladini, v odgovoru na pozdrav četrtošolcem v Žalcu:

»Bodočnost bo za naš narod gotovo lepša, kakor je bila preteklost, ker jo bo živelo in uživalo vse ljudstvo in ker bo prepojena z bratstvom in plemenitostjo.

Nikdar ne pozabite vaše mladosti, vaše Savinje. Ljubite življenje in njegove lepote, potem boste pravilno rastle. Vse velike stvari na svetu nastajajo iz ljubezni.«

Ali pa boste prečitali, kar je napisal gostačem, fužinarjem in bajtarjem svoje Drajne:

»Danes ali jutri me ne bo več in moralo bi mi biti vseeno. Ker je pa človek človek, to ni mogoče. Svet bo živel tudi za menoj, kakor bo vedel in znal. Morda bo živel bolje in lepše, kakor smo znali živeti mi. Življenje gre pač svojo pot. Jaz se tega veselim.«

Tu je tudi Vorančevo pismo materi, ki ga je pisal tistega dne, ko ga je zavezniška vojska osvobodila iz taborišča smrti:

»Uresničile so se naše najsmelejše sanje: združena Slovenija je osvobodjena. Priborili smo si to svobodo z velikimi žrtvami, ali predraga ta cena ni, ako bomo znali živeti.«

Zapisal pa je tudi o svojih Kotljah, da so se v naši osvobodilni vojni držale tako sijajno, da mora biti človek naravnost ponosen, da se je rodil v taki vasi, ki so dale toliko partizanov in toliko žrtev za tako majhen kraj.

Te besede svoji materi in svoji koroški zemlji je napisal potem, ko je preživel najtežje čase v belogardističnih, italijanskih in nemških zaporih. V Mauthausu je izgubil vero v človeka, ker je bilo to, kar je videl in doživel, tako grozno, da je sklenil, da ne bo več prijel peresa. Vendar, tu v Kotljah se mu je povrnila spet silna vera v slovenske male ljudi, začel je spet pisati, tudi o strahotah, povrnil se je v otroška leta ter prinesel materi Solzice, ki so cvetele v Peklu, v mračni globači pod Koglom.

Tovarišice in tovariši!

Lovro Kuhar-Prežihov Voranc je bil sposoben politik in organizator partije, komunist in humanist, mojstrski pripovednik, velikan naše revolucije in kulture. Lahko bi mu postavili spomenik na katerem koli kraju naše ožje in širše domovine, v Beogradu ali v Ljubljani, v Trstu ali v Celovcu, vendar smo vsi prepričani,

da je najbolj naravno in najbližje umetnikovemu mišljenju in srcu, če njegov spomenik stoji na Prežihovem, na tem prelepem Preškem vrhu.

Pa ne samo zaradi tega, ker že trideset let počiva na tistem vaškem pokopališču tu spodaj v Kotljah, ne samo zaradi njegovega očeta in matere, ne samo zaradi brata, ki so ga v teh gozdovih ubili gestapovci, ampak zato, ker je prav iz te prelepe koroške zemlje in iz trdega življenja kmečkih proletarcev po njenih strminah črpal snov za svoje povesti. Zakaj, prav ima Juš Kozak, ki je zapisal, da se Prežih, najsi je hodil po Parizu ali skandinavskih mestih, nobeno življenje ni toliko dotaknilo, da bi moglo zbrisati v njem ali na njem izraz kmečke grče. Petnajst let je hodil po svetu in vsa ta leta je, kot pravi Franc Sušnik, nosil v sebi usodne podobe delavsko-kmečke skupnosti svojih Kotelj in Raven. In prav zato, ker je bil tako zvezan s svojo zemljo in svojimi ljudmi, je, kakor kakšna naravna sila, izoblikoval mogočne like naših ljudi in sklesal Hotuljcem, Ravenčanom, Jazbincem, Hudabivnikom in Dihurjem spomenik, silen kakor gora. In v tem koroškem kotu bi nam nekaj manjkalo, če ne bi bilo Prežihove podobe, kakršno so opisali dr. Anton Slodnjak, Josip Vidmar, Marja Boršnikova, Drago Druškovič, kakršno je upodobil Božidar Jakac in izoblikoval Stojan Batič. Zato mora stati Voranc tu gori, velik in čokat, s pleči kakor skala, z vzboklinastim čelom in ostrimi, poševnimi zarezi ustnic. Tu mora biti, ostati sredi Koroške ter stati na mrtvi straži naše revolucije, na preži za njeno človečnost in pravičnost, na preži za narodnostne in človečanske pravice ljudi.

Tu mora stati in nas hrabriti, da bomo znali pogumno gledati vase in okrog sebe in s tem pogumom presojati, kakšno je bilo resnično življenje včeraj in kakšno bo lahko jutri, če bodo Hudabivniki združeni, enotni in močnejši od kakršne koli oblasti nad njimi.

Tovarišice in tovariši!

Letošnje Prežihove slavnosti nam nudijo priložnost, da osvetlimo tudi manj znane strani v življenju in delu znamenitega pisatelja in revolucionarja, ki ga te dni slavimo. Tako bomo odkrili resnično aktualnost Prežihovega Voranca za naš čas, njegov pomen za naše nadaljnje bitke in za napore pri graditvi socializma in socialistične kulturne politike. Zavedati se namreč moramo, da je življenjska pot Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca v obdobju med obema vojnama bila in je še danes velika neznanka. To neznanko, ki je nastala zaradi življenja političnega begunca in zaradi njegovega delovanja v globoki ilegali, bomo morali še razisko-

Slavnostni
govornik
Mitja Ribič

vati in izsledke raziskav dopolnjevati, šele tako se nam bo prikazala vsa bogata Prežihova preteklost. A že danes lahko z vso gotovostjo izjavimo, da je bil Prežihov Voranc velika osebnost našega slovenskega in jugoslovanskega delavskega gibanja.

Komunist je postal z rojstvom Komunistične partije Jugoslavije. Prvo desetletje svojega partijskega dela od 1. maja 1920, ko je bil sprejet v KPJ, do 19. maja 1930, ko je pobegnil čez mejo, se je bojeval za moč, pomen in enotnost partije. To je bil čas najhujših in najpomembnejših zgodovinskih preizkušenj. Avgusta leta 1920 se je gozdar Anton Metarnik z Raven skupaj s šestimi delegati iz Slovenije udeležil ustanovnega kongresa KPJ v Vukovarju. Leta 1923 in leta 1926 je Lovro Kuhar skupaj s svojimi ravenškimi tovariši v Kefrovem mlinu pripravil drugi in tretji kongres SKOJ, kandidiral je na občinskih volitvah leta 1926 in postal občinski odbornik, kandidiral je za oblastno skupščino na volitvah leta 1927, ko je partija dobila skoraj polovico glasov. Mladi Kuhar je bil kot magnet za ljudske plasti izkoriščanih in teptanih, še posebej pa za kmečke proletarce. Zasnoval je frontovske organiza-

cije, to pomeni, da se je boril za delavsko organizacijo Svoboda, ki so jih tedaj vodili socialnodemokratski oportunisti, da se je boril za zadruge in jih trgal izpod vpliva klerikalcev. Organiziral je bratovsko skladnico v tovarni, konzume, delal v šolskem in združnem svetu, gradil ubožnico in kopališče, nabavil prvi rešilni avto. Predvsem pa je takrat pokazal svoj izraziti ljudski značaj, poteze tega značaja pa so bile skromnost in dobrot, s katero je vzdrževal svojo družino in prijatelje. Ta del Koroške je bil takrat partijsko najbolje organiziran, vpliv komunistov na množico pa je bil resnično širok in globok. Kuhar pa ni tedaj deloval samo v domačih krajih. Postal je član sveta Zveze gospodarskih združenj in dopisnik osrednjih komunističnih glasil, katerim je redno pošiljal obširne informacije o naporih, prizadevanjih, vzponih in težavah v delavskih in kmečkih vrstah v Mežiški dolini in njeni okolici. Do »Obznane« je deloval javno, po njej pa ilegalno kot sekretar ravenške organizacije in delegat v širšem pokrajinskem vodstvu. Bil je sekretar okrožja »Sever«, udeležil pa se je tudi tretjega kongresa KPJ na Dunaju. Še posebej pa je Prežihova vznemirjala manjšinska narod-

nostna problematika, pa ne samo z jezikovne in kulturne strani, ampak predvsem z družbeno-socialne, s tiste, kjer je bila povezana z bojem zoper ostanke fevdalizma in vseh drugih oblik izkoriščanja koroških ljudi. »Za Dravo pa srenj drži« je dal naslov črtici, kar je pomenilo, da lahko hodimo po njem, da je naša slovenska skupnost čez reko še narodnostno trdna. A kar se tiče sosedov, je danes bolj kot kdajkoli veljavna njegova misel, da sta sosedna naroda svobodna le, če sta svobodna oba.

Drugo obdobje revolucionarnega življenja Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca se je začelo leta 1930, ko je moral zapustiti domačijo. Postal je aktivist Rdeče sindikalne internacionale in pri komunistični internacionali svetovalec za kmečka vprašanja. V tej zvesti bitki za pravice delovnega ljudstva in slovenstva je Prežihov Voranc postal eden najbolj razgledanih partijskih delavcev, prav gotovo pa prvi slovenski pisatelj, ki je na drobno prodril v socialne razmere doma in v deželah okrog Jugoslavije, na jugu Evrope, pa tudi po zahodnoevropskih deželah.

Poznal je dodobra tudi razmere v Sovjetski zvezi, kjer je bil z vsem srcem zvezan z vsem, kar je bilo delovnim ljudem v prid, vendar je zgodaj gledal kritično na stalinistična pačenja revolucije, saj je sam na svoji koži skusil marsikatero grdo potezo takratnega mednarodnega komunističnega vodstva. Bil je sodelavec Tita, Kardelja in Kidriča in Tito ga je še posebej cenil zaradi njegovega odpora zoper ozkosrčne frakcijske boje in zoper nezdrave kominternske razmere, cenil zaradi njegove iskrenosti in neobremenjenosti z dogmatizmom.

Tretje obdobje, ko je komunist Lovro Kuhar pokazal vso svojo širino in moč svojega vpliva, pa je bilo njegovo aktivistično delo od ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda leta 1941 do aretacije v začetku leta 1943. Čeprav je imel takrat za seboj že več kot dvajsetletni partijski staž in je tesno sodeloval s Titom in voditelji naše revolucije, se je kot navaden, preprost, poslušen in zvest vojak revolucije ukvarjal z organizacijo sestankov OF in kot priznan pisatelj predvsem z zbiranjem kulturnih delavcev v kulturni plenum OF. Bil je eden glavnih urednikov in piscev prve radijske postaje OF Kričaja, pisal je članke za Slovenskega poročevalca, apele, brošure, v Izvršnem odboru Osvobodilne fronte pa je odgovarjal za delo gospodarskega odbora. Kristina Brenkova, njegova kurirka, je to njegovo ljubljansko delo lepo opisala v knjižici Kruh upanja, njegov prijatelj skladatelj Blaž Arnič, doma z druge strani Uršlje gore, pa je zapisal svoje spomine na delo kulturniške organizacije Osvobodilne fronte Slovenskega naroda.

To je bil čas, ko je Lovro Kuhar, visok in zajeten mož, ves samosvoj in po zunanji podobi prav nič ljubljanski, pod tujimi imeni in s ponarejenimi legitimacijami hodil po ulicah z žico obdanega mesta, hodil od javke do javke, od bunkerja do bunkerja, na sestanke z Borl- som Kidričem in Edvardom Kardeljem, z

Alešem Beblerjem in Borisom Zihlerom, z Lidijo Šentjurčevom in Dušanom Kraigherjem, Josipom Vidmarjem in pesnikoma Matejem Borom in Otonom Župančičem, s Franom Saleškim Finžgarjem in z vsakim, ki je v slovenski kulturi in znanosti kaj pomenil. V današnji Kidričevi ulici je v samotni sobi živel življenje pisatelja — borca — aktivista OF. Tu je nastalo tudi tisto pisateljevo delo, ki ga je v muzejski bunker rešil dr. France Mesesnel.

V svojem revolucionarnem življenju je vodil hude bitke, prestal premnoga zaslisevanja, zapore, mučenja, kar vse je skrhalo njegovo zdravje in telesno moč, a vendar nikdar ni mogel sovražnik zločiti njegove zvestobe revoluciji. Zato tudi kominformski napad na Jugoslavijo Prežihovega Voranca, ki se je tedaj v bolnišnici boril za svoje življenje, ni mogel ne pretresti ne zmešati. Trdno prepričan je bil, da je z revolucijo in partizansko zmago, z velikimi žrtvami ljudstva zasejano seme, iz katerega mora vzkliti nekaj novega, čistega, plemenitega, vrednega človeka, njegovega dela in zemlje. V tem prepričanju ga tudi vsakršne ozke poteze partije in ljudske oblasti v tistih težkih časih nikdar niso omajale. Ko je umiral, so v njegovih Ravnah predajali fužinarjem ključne obratov in volili prve delavske svete.

To so bila tri obdobja revolucionarne aktivnosti Lovra Kuharja, ki so dala izraziti pečat slovenskemu delavskemu gibanju in ki govore o eni najznamenitejših osebnosti naše borbe. Prežihov Voranc bo v tem veličastnem gibanju zapisan kot revolucionar in komunist, kot organizator partije in najširšega množičnega gibanja v zgodovini slovenskega ljudstva, kot vodnik, ki je imel izredno velik vpliv na množice.

Tovarišice in tovariši!

Lovra Kuharja, partijskega delavca in revolucionarja, ni mogoče ločevati od Prežihovega Voranca, pisatelja in kulturnega delavca. Obe dejavnosti tega izrednega človeka izhajata druga iz druge, oziroma se med seboj prepletata. Leta 1925 je pisal pesniku Miletu Klopčiču:

»Delovati v našem pravcu na političnem polju je slabo težko, zato skušam delati v tej obliki (mislim na literaturo) za našo stvar. Ustvariti moramo proletarsko kulturo. Škoda, da nas je tako malo revolucionarnih delavcev na polju 'muz' v Sloveniji.«

Nekoč je Tito, ko se je s Prežihom pogovarjal v Parizu, opazil, da ga pisatelj ne posluša pazljivo: ves je bil zatopljen v oblikovanje Požganice. Po osvoboditvi, ko ga je poslansko delo močno oviralo pri pisateljevanju, je nekoč prišel k predsedniku slovenske vlade Borisu Kidriču ter mu dejal: »Tu imaš moje nalivno pero, jaz ga ne potrebujem več!«

Vedno je hotel po svojih močeh prispevati k delavskemu gibanju, vendar se je zavedal, da prispeva največ s tem, ko piše in ko riše življenje tistih, ki niso bili nič, da bi nekoč postali vse. Zato je Edvard Kardelj Prežihov prodor v legalni tisk oziroma v slovensko literaturo ocenjeval kot velik uspeh partije. Rekli bi lahko, da je dozoreval in rasel istočasno, kot je dozorevala in rastle naša

Spomenik je odkril
španski borec
in Vorančev
sobojevnik
Ivan Kokal-Imre

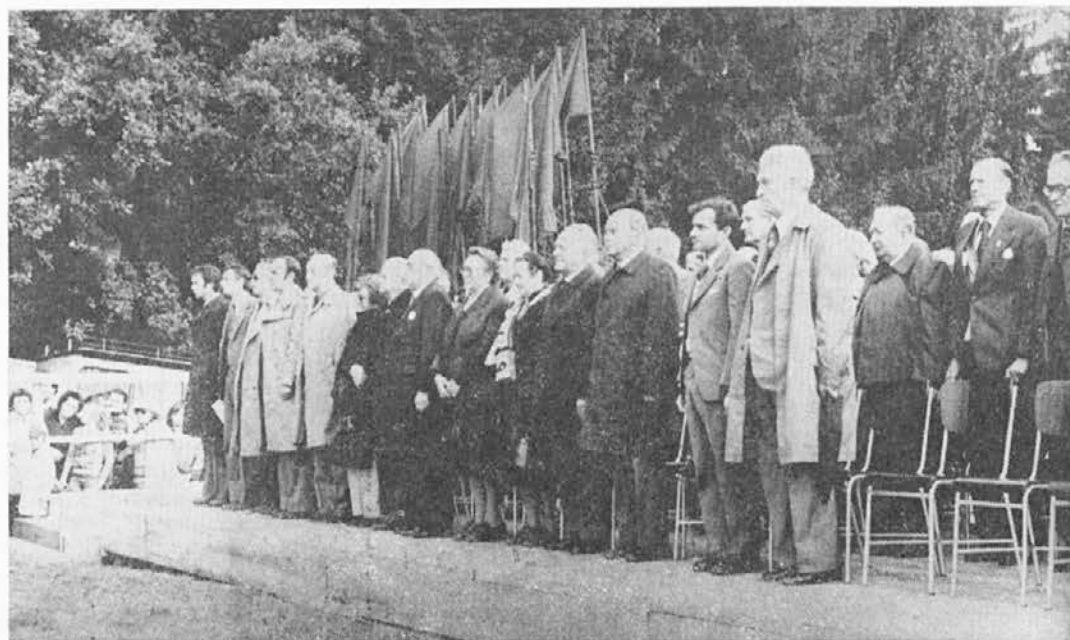

politična zavest, ki se je utrjevala s kardeljevsko širino in s programom KPS. Ljudstvo ga je začelo sprejemati, brati, razumevati. Zakaj, Prežihov Voranc, ki je s svojimi novelami v Sodobnosti opozoril nase vso slovensko kulturno javnost in s svojimi spisi, zlasti s Samorastniki, stopil v sam vrh slovenske literature, si tega ugleda ni pridobil zato, ker je zajel kmečko življenje v vsej njegovi družbeni problematiki, ker je, recimo, pisal o delavcih in kmetih, o puntih in revolucijah, o čemer so pisali tudi drugi, pač pa zato, ker je našel za vse to ljudsko vrenje in pehanje visoko umetniško obliko. A prav ta njegova umetniška oblika nas je pretresla in obogatila vest in zavest ljudskih množic. Prežihov prihod v slovensko literaturo sodi namreč v čas, ko je fašizem že stegoval roke po naši zemlji. Vse, kar je bilo pri nas resnično naprednega, je v Prežihu začutilo silovitega borca za našo svobodo, pa najsi so njegova dela govorila z umetniško silo o stvareh, ki sicer z neposrednim bojem delavskega razreda in naprednih ljudskih množic ni

so imele vidne zveze. Prav isto spoznanje se je polotilo tudi vseh nazadnjakov, ki so v Prežihovem Vorancu začutili posebne vrste revolucionarja.

Zaradi tega ga dr. Anton Korošec ni hotel amnestirati, čeprav se je zanj zavzemala vsa slovenska kulturna javnost in v SLS njegov vplivni brat Alojz. Zaradi tega so ga belogardisti preganjali, ga zasramovali z najgršimi izmišljenimi zgodbami in ga končno januarja 1943 aretirali ter izročili Italijanskemu in pozneje nemškemu okupatorju. Sile zla so se pač bale njegovega vpliva, zlasti vpliva njegove umetniške besede.

Ko danes govorimo o umetniškem snovanju Prežihovega Voranca, se nam misel skorajda sama od sebe ustavlja tudi ob naši današnji slovenski kulturni stvarnosti. Mogoče tudi zaradi nekaterih jasnih in prodornih Prežihovih misli o kulturni politiki. V nekem pismu Kozaku je zapisal, da bi bila potrebna temeljita načelna razprava o pravi socialni in tudi socialistični literaturi, ker se s temi nazori dela kot svinja z mehom. Sebe ni

Častni gostje

hotel braniti, ogorčeno pa se je zavzel za Ivana Cankarja novembra 1937. leta zaradi slabe kritike v sarajevskem Pregledu in o njem zelo značilno rekel:

»Človek, ki jo je pisal, ne pozna življenja, misli, da so ljudje lutke, in menda zahteva, da bi Cankar obdeloval geometrično popolne marksistične figure.«

Ko je v Društvu slovenskih pisateljev jeseni 1945 govoril o svojih pogledih na umetnost, je dejal:

»Pisatelj sme pisati samo po svoji vesti. Najgloblje in najmočnejše ljudske tipe ustvarja ljudstvo samo. Ljudstvo je prvi ustvarjalec slovenske umetnosti, umetniki se morajo boriti in izpovedovati to, za kar se ljudstvo bori in zaradi česar ljudstvo trpi. Lepo je samo tisto, kar sovpada z resničnostjo!«

A če razmišljamo o Prežihovem pisanju oziroma o njegovi umetnosti, nam ob njegovem zgledu postaja jasno, da umetnika ni odvisna samo od snovi, ampak predvsem od stvariteljske moči umetnika, ki jo oblikuje. To moč je Prežihov Voranc uporabil za kulturno preoblikovanje in izpopolnjevanje našega človeka. Tudi pri njem nobena zunanja oblika ni bila sad literarnega programa, ampak resnične umetniške sile oziroma potrebe po umetniškem izražanju. Če pa te oblikovalne sile ni, se lahko stvaritelj loteva še tako aktualnih programov, pa ne bo dosegel pravega cilja.

Prežihov Voranc nam je zgled, kako je mogoče s svojo ustvarjalno razgledanostjo poseči v domačo zemljo, v probleme njenih ljudi in njihovo usodo, saj je bolj kot katerikoli slovenski pisatelj njegovega časa poznal Evropo in njene družbene probleme. Danes sredstva mednarodnega združenja, obveščanja in soočanja dajejo kulturnim delavcem silne možnosti ustvarjanja, še več širine in vzpodbud pa nam daje naša vloga v globalni neuvrščeni, kjer se odpirajo čisto nova, doslej neznana obzorja, ki pa nikakor ne bi smela ostati brez vpliva na slovenskega umetnika.

Kakor nekoč sodelovanje Prežihovega Voranca v pripravah na obračun s fašiz-

mom ni bilo brez vpliva na veličino njegovega dela, tako ne bi smelo biti naše današnje življenje in snovanje brez vpliva na umetnike. Poleg tega postaja že smešno, da se del naših umetnikov, med njimi tudi mladih, ne more lotiti čisto novih človeških odnosov in snovi, ki nam jih prinaša naše samoupravljanje in naš socializem. Pri nas se je nagrmadilo bolj kot v katerikoli sodobni družbi na tisoče novih, nenavadnih in za človeštvo privlačnih snovi, a vse čakajo mojstrov, ki bi jih oblikovali. Celo bogati čas narodnoosvobodilnega boja, ki so v njem črpali snovi naši najboljši sodobni pisatelji, še kar naprej čaka na vedno nove oblikovalce. Najpomembnejša obdobja naše zgodovine, v katerih se je zgostila energija našega ljudstva, ki jo je s svojo mislijo prežarjal in razsvetljeval Edvard Kardelj, so zakladnica, iz katere preskopo zajemajo naši domači ustvarjalci, saj ves svet pričakuje, da bo tudi naša umetnost na ravni naše politične misli. Malo je dežel na svetu, kjer bi bila umetnost tako resnično svobodna, kjer bi bil pluralizem umetniških vrst in hotenja tako razvejan kakor pri nas, kar nam vsi zapovrstjo zavidajo, a vendar moramo priznati, da bi si želeli še več svobode, še več oblikovalnih strasti in še več najrazličnejših poti, ki bi vodile do istega cilja:

v stopnjevanje našega življenja in v bogatenje tega življenja z vsemi umetniškimi sredstvi, ki so komu na voljo.

In kolikor bolj živo, resnično in nepotvorjeno življenje bo umetnik znal priklicati v svoja dela, toliko bolj bo šel po poteh ustvarjanja, toliko bolj bo podoben Prežihovemu Vorancu, o katerem je Ivo Brnčič rekel, da je tendenčen zaradi tega, ker je »tendenca pisateljeva želja, da bi pokazal nepotvorjeno, neizmaljeno obličje resnice ter tako na svoj način pripomogel k rojstvu sveta, v katerem človek več ne bo suženj ne sočloveku, ne prirodi, ne zemlji, ne lastnemu delu!«.

Tovarišice in tovariši!

Prežihovega Voranca smemo imenovati v eni sapi z našimi najboljšimi imeni, je zapisal poet naše revolucije Oton Župančič. Samo še Cankar je znal tako prikazati mater, njeno ljubezen do otroka in otroško ljubezen do nje, edini Prešeren je zmogel pri nas tako lepoto in domislim se Groharja, ki je pri nas prvi občutil veličastnost kmečkega dela.

Po vsem, kar smo v tem slavnostnem trenutku razmislili o Prežihovem Vorancu, sem prepričan, da se bodo naši ljudje nenehoma vračali k njegovemu revolucionarnemu delu, pa naj se je izražalo v boju za lepšo podobo človeštva ali pa v visokih besednih umetninah. Prepričan sem tudi, da bodo naši ljudje še naprej romali na ta kraj, kjer poleg stare domačije stoji zdaj tudi Vorančev spomenik.

Še naprej bodo otroci naših otrok prebirali Vorančeve Solzice, mi pa Požganico, Doberdob, Jamnico, kadar pa nam bo težko, bomo vzeli v roke Samorastnike, da bi si pri Prežihovih izvili načrpalih novih moči za nove boje. Koroški partizani pa bomo k njegovemu spomeniku prihajali tudi zato, da bi skupaj s Prežihovim Vorancem potovali po partizanskih stazah od Kotelj do Belih vod, kajti v vsaki globači in grapi je skrita še nenapisana povest o boju in žrtvah, v vsakem gozdu bomo lahko poslušali pesem ob tabornem ognju. Popotovali pa ne bomo samo zato, da bi se naučili lepote prelepe koroške zemlje ob Zili noj Dravi, pač pa da bi videli, kako danes živi mladi rod samorastnikov, ponosni rod, ki nima več upognjenih pleč. Če živi bolje in lepše, kakor smo znali živeti mi, se bomo tega skupaj s Prežihom veselili.

Prežihov spominski muzej

Prežihov Voranc je kot politik in umetnik izhajal iz iste — revolucionarne življenjske naravnosti in je kot človek toliko žrtvoval boju svojega ljudstva za osnovne pravice človeka ter kot umetnik tako obogatil našo književnost, da smo njegovemu spominu dvakratni dolžniki.

Četudi je kot pisatelj upodabljal predvsem koroško pokrajino in koroške ljudi, so njegova dela kot žlahtna sestavina

slovenske književnosti že zdavnaj postala last vseh jugoslovanskih narodov in si v prevodih vse bolj utirajo pot tudi v druge literature.

Take in podobne misli so botrovale sklepu, naj dobi Prežih v domačem kraju spominski muzej.

Izmed domačij, ki bi lahko rabile temu namenu, najbolj ustreza Prežihova bajta.

Vorančeva rojstna hiša, ki so jo Kuharjevi zapustili, ko je bilo Vorancu komaj nekaj mesecev, je tako preurejena, da komaj še spominja na nekdanjo Kotnikovo bajto.

Prežihova bajta pa je tudi etnografsko zanimiva. Prislonska je ob sončno reber Preškega vrha, od koder je lep razgled po Kotljah in vsej hotuljski kotlini. Kuharjevi so jo kupili leta 1911. Od tod je odhajal mladi Voranc v svet in sem se je vračal; sem se je zatekal med obema vojnama s svojimi partijskimi tovariši in sli; sem so v letih diktature in druge svetovne vojne romale njegove misli, ko se

je v daljnih deželah spomnil očeta, matere, brata...

Tako nekako smo ob začetku akcije za obnovo Prežihove bajte utemeljili svojo odločitev. In zdaj je zamisel uresničena. Obnovljena Prežihova bajta odpira vrata svojim obiskovalcem. Z neposredno okolico, s svojo zunanjo podobo in notranjo urejenostjo jih bo seznanjala z značilnim kmečko-delavskim okoljem, iz kakršnega so izšli Voranc in večina njegovih literarnih junakov, s tem pa jim bo vsaj posredno pomagala spoznavati tudi Prežihovo človeško podobo in svet njegove literature. Janez Mrdavšič

je lotil Stojan Batič, polovico sredstev za spomenik pa so prispevali delovni kolektivi slovenskih založb.

Na osnovi strokovnih programov, ki so jih pripravili Zavod za spomeniško varstvo in ravska Kulturna skupnost, je precejšen delež potrebnega denarja prispevala tudi Kulturna skupnost Slovenije.

Največ so seveda priložili Ravenčani sami, tako naporov in dela kot denarja: občani, delovne organizacije, Kulturna skupnost, Študijska knjižnica, občinski in politični organi. Človek ne more naštetih vseh in ne ve, kje bi začel, od železarne do gradbenega in cestnega podjetja, od občinskih pravnikov in urbanistov do četverice kulturnih delavcev, ki so bili duša celotne akcije. Sušnik, Mrdavšič, Košuta in Bevc.

Ko bomo odprli popolnoma obnovljeno in v muzej preurejeno bajto na Preškem vrhu in odkrili spomenik nad njo, bomo ponudili obiskovalcem tega kraja ne le urejen dostop, parkirišča in vse drugo, kar je treba, temveč predvsem doživetje:

doživetje prelepe koroške pokrajine, ki je Kuharjevemu Lovru navdihnila Sa-

Obnovljena Prežihova bajta

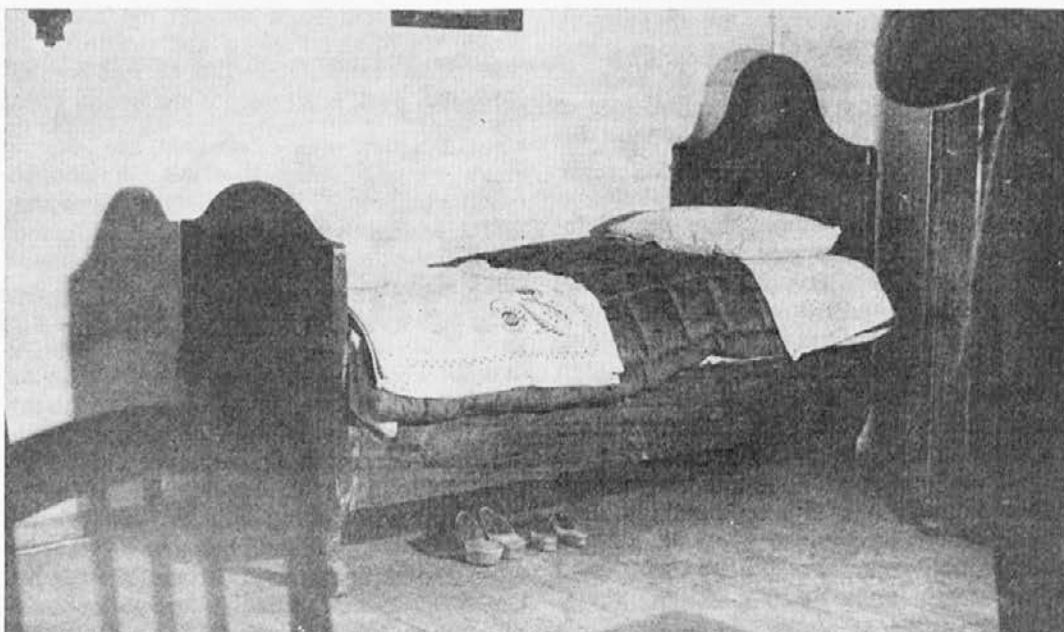
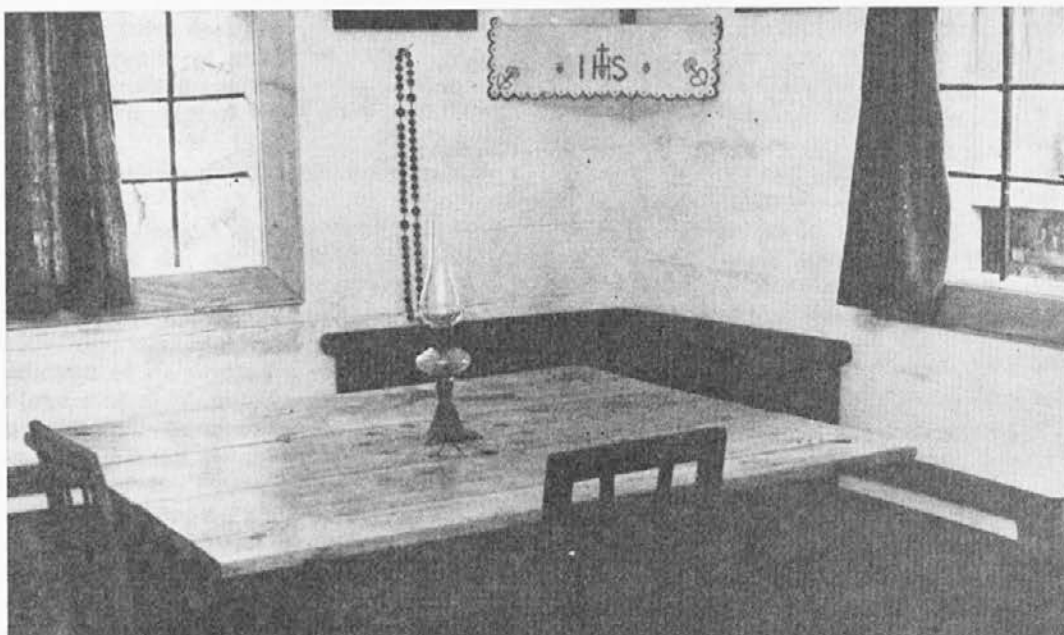
Pred štirimi leti, 1975, me je Ivo Tavčar poslal — on je bil tedaj predsednik, jaz pa podpredsednik Zveze kulturnih organizacij Slovenije — na Ravne k Prežihovi vdovi, da ji ob 8. marcu nesem šopek rož s čestitkami ZKO. Tisto leto je tudi minilo 25 let od smrti Prežihovega Voranca, ki je bil prvi predsednik Ljudske prosvete, prednice sedanje ZKO. Zato sva se, razumljivo, s Prežihinjo pogovarjala predvsem o pisateljevi osebni zapuščini in o številnih skupinah zlasti mladih ljudi, ki prihajajo dan za dnem na Preški vrh, da bi spoznali rodni kraj priljubljenega pisatelja. Potožila je, da jih ne more sprejeti, kakor bi želela in bi bilo treba, da je sicer uredila v hiši spominsko sobo z nekaterimi pisateljevimi osebnimi predmeti in rokopisi, da pa ta mala zbirka ni strokovno urejena niti vzdrževana in da zato ne more pokazati obiskovalcem prave pisateljeve podobe. Teh pa je vedno več, zlasti šolski izleti pogosto prihajajo, in treba bi bilo kaj ukreniti, da bi ti ljudje in mladina odnesli s Preškega vrha s seboj več in bolj urejenih vtisov o Prežihovem Vorancu in njegovem kraju.

Poročal sem o tem v ožjem vodstvu tedanje ZKPO in sklenili smo začeti akcijo za preureditev stare Prežihove bajte v pisateljev muzej. Predsedstvo Zveze je imenovalo upravni odbor Prežihovega sklada, ki ga je ustanovilo še pred polletjem tistega leta, in sestali smo se na Ravnah, da se dogovorimo, kako prijeti in začeti to zadevo.

Tam seveda vsa pretekla leta tudi niso mirovali. S prav isto mislijo, urediti spominski muzej v Prežihovi bajti, ki je sama po sebi imeniten spomenik slovenske kmečke arhitekture in leži na prelepem kraju, smo pričeli akcijo s pozivom slovenski mladini, naj zbira »Prežihov dinar«. S tem smo hoteli doseči bolj propagandni in mobilizacijski kakor pa finančni učinek, vendar tudi zbrana sredstva niso bila majhna. Nekateri šole so se zelo izkazale, na primer ljubljanska šola Prežihovega Voranca. Za prispevke smo zaprosili tudi občinske kulturne skupnosti in družbenopolitične organizacije; nekatere niso prispevale ničesar, na primer ljubljanske, druge so dale naglo

in obilno, na primer občinski sindikalni svet iz Nove Gorice.

Medtem se je rodila zamisel, postaviti hkrati Vorancu v njegovem rodnem kraju tudi dostojen spomenik. Kiparskih del se

Notranjost bajte

morastnike in Solzice, doživetje preproste lesene kmečke bajte, v kakršnih, takšnih ali malo drugačnih, so se rojevali slovenski kmečki proletarci od Prekmurja do tolminskih grap, da bi postali pisatelji, revolucionarji, uporniki in glasniki narodove pravice, doživetje ljudi tod okrog, Prežihovih rojakov, trmastih, svojeglavih, trdih delovnih rok, kot je trdo življenje v koroških strminah, in mehkega srca, kot je mehka koroška pesem — doživetje vsega, od koder so vreli studenci žive vode, iz katerih je zajemal Prežihov Voranc za svojo imenitno literaturo.

Ko slavimo Voranca in obiskujemo njegov kraj, ne častimo samo pisateljevega spomina, ampak pijemo iz njegovih izvirov moč za boj za življenje, kakršno je videl on, prerok: svobodno, brez zavrženih in poteptanih, bogato v misli in v srcu.

Miloš Mikeln

Ob Vorančevih slovesnostih nas je obiskal tudi član predsedstva SFRJ Sergej Kraigher

Kuhar Lovro - Prežihov Voranc - ali sta dva:

eden Kuhar Lovro, komunist in revolucionar, eden najpomembnejših funkcionarjev Komunistične partije Jugoslavije v njenih začetkih, član CK, njegov funkcionar na Dunaju, v Parizu in pri Kominterni v Moskvi —

in je drugi: Prežihov Voranc, tisti fantek, ki se ga je prijelo to ime, ko so bili pri Prežihu na štantu, in tisti silni upodabljaivec naših ljudi, ki je sklesal Hotuljcem, Ravenčanom in Jazbincem, Hudabivnikom in Dihurjem spomenik kakor gora?

Štirideset let nazaj — to je že zgodovinski spomin.

Kdor je dandanašnji izpolnil štirideset let, ta nosi v spominih zgodovine za sto let.

Ne, niso zidali stanovanj na Čečovju, ker so akcionarji Jurija grofa Thurnskega jeklarne zidali sebi hiše na Dunaju ali kje ob jezeru tristo kilometrov daleč od ravnenskega dima.

Ne, ni mogel postati inženir vsak, ki je imel glavo za to.

Ne, ni bilo v bolezni zdravljenje zastoj.

Ne, ni mogel v Portorož noben delavec.

Osemnajst let je bil Voranc star, ko je šel na pot revolucionarja.

V Ameriko je hotel, da bi zaslužil, da bi prišli doma na svoje, da bi se ne bilo treba večno po štantih pomikati.

Pa je obtičal v predmestjih Trsta — med proletarci in barabovci — na cesti, in vas, ki imate hiše in zemljo in ste bolni od žretja, je sto — in nas je sto tisoč, ki nimamo in jemo in spimo ko psi.

Štirideset let nazaj —

tiho v srcih bedijo še v spomin postlani grobovi —

sinov grob bogve kje — babičin v Srbiji kje — očetov še —

življenje pa je zmagovito:

Nikomur hlapci več nikoli — rodovom poznim to je sporočilo, napisano s krvjo.

Petnajst let je bil Voranc po svetu. Vsa ta leta je nosil v sebi podobe te usodne delavsko-kmečke skupnosti svojih Kotelj in Raven.

Klical jih je predse, zanje revolucionar, sam ko da ga je brazda vrgla iz te zemlje, da jim baklo nosi.

Šest let mu je bilo, solzice so cvetele v tisti mračni globači pod Koglom, ki ji

pravijo Pikel — in pobiča je bilo tako strah — in mati si je tako želela solzic.

In je šel in je mižal, da bi groze ne videl —

in je prinesel solzice —

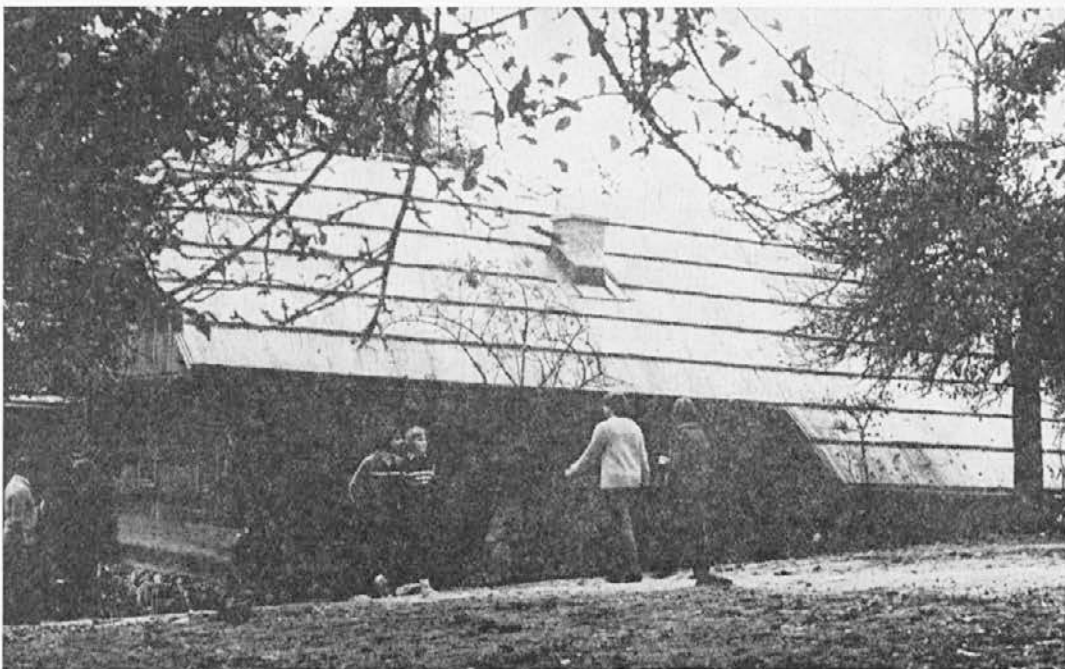
in mati je stala v durih in sonce jo je ozarilo —

prečudno lepa je bila v jutranji zarji — in od sreče in zmagane groze je pobič zajokal —

in vse je bila ena sama velika prevzetost od lepote in dobrote —

In navsezadnje je prevzetost od lepote in dobrote končni smisel človeške revolucije.

dr. Franc Sušnik

Taka je Prežihova bajta

Janez Mrdavšič

Ob otvoritvi Prežihove bajte

Pogled človeštva je zazrt v prihodnost, njegov korak je naravnani k lepšemu in boljšemu življenju. Noben še tako velik uspeh ne more trajno potešiti njegovega nemirnega duha.

Tudi s Prežihovimi junaki je tako. Iz vsakršnih nižin težijo k soncu, iz vsakršne revščine se želijo povzpeti k lepšemu in bogatejšemu življenju. Pa ne samo takrat, ko se borijo za večji kos boljšega kruha. V spopadih, ki se marsikdaj razplamtijo do dramatične napetosti, nikoli ne odnehajo. Temu, kar jim pripada, se ne odpovedo.

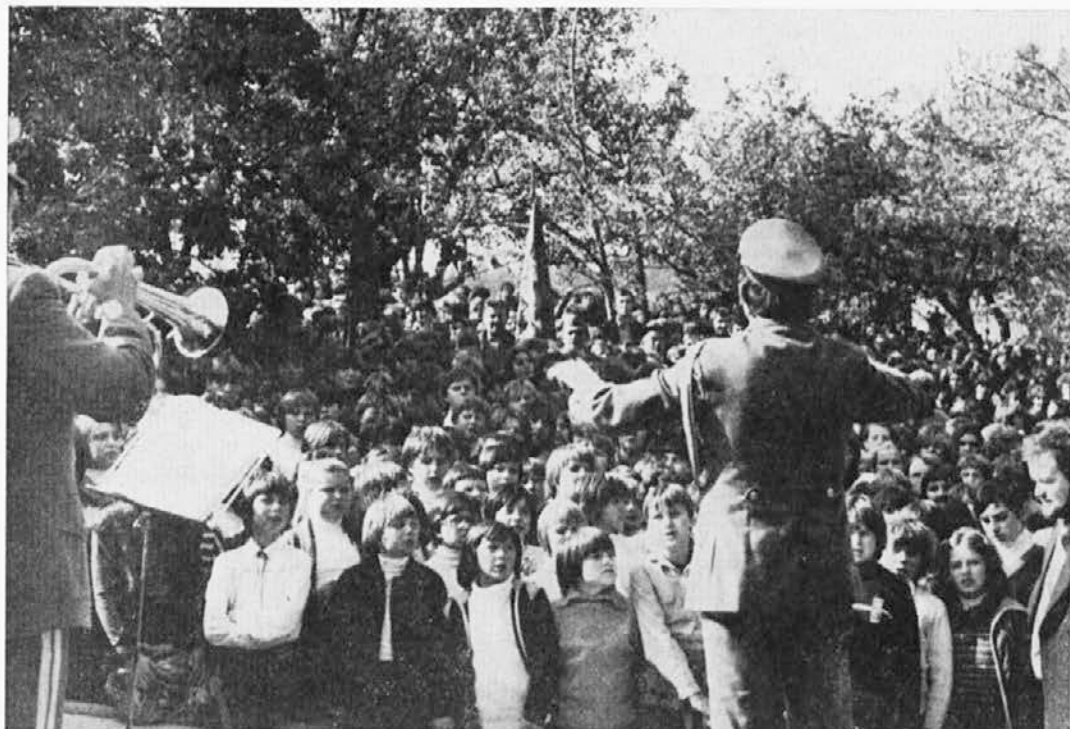
Velike in močne so njihove podobe, močan in lep je moral biti Prežihov prived sveta prihodnosti, da mu je kot človek in umetnik lahko žrtvoval toliko ustvarjalnih in življenjskih moči. In velik je naš dolg njegovemu spominu.

Del tega dolga bomo poravnali danes, ko bomo odprli obnovljeno Prežihovo bajto, Vorančev spominski muzej.

Ni to Prežihova rojstna hiša, saj se je poznejši veliki revolucionar in umetnik rodil v Kotnikovi bajti, v senčnem vzhodu Uršlje gore in preživel tam le osem mesecev svojega življenja. To je bajta, ki jo je kupil Vorančev oče leta 1911 in s tem uresničil svoj dolgoletni veliki sen, da bi se končno rešil ponižujoče odvisnosti in zagospodaril na svojem.

Že velikost bajte ne dopušča možnosti, da bi v njej lahko ponazorili vso življenjsko pot človeka, ki se je kot revolucionar povzpел v sam vrh našega revolucionarnega gibanja in kot pisatelj med najvidnejše ustvarjalce jugoslovanskih književnosti.

**Prežihinja odvarja
Vorančev muzej**

Pri otvoritvi bajte je bilo največ mladih

To pa tudi ni bil naš namen. Želeli smo, da bi bajta s svojo neposredno okolico, s svojo zunanjo podobo in notranjo urejenostjo seznanjala obiskovalce z značilnim okoljem, iz kakršnega so izšli Voranč in večina njegovih literarnih junakov.

Le nekaj bibliografskih in literarnih drobcev smo želeli kar se da nevsiljivo vključiti v sicer etnografsko urejeno celoto in z zbranim delom opozoriti na obseg Prežihovega literarnega opusa, ki je še vedno živ in mikaven, čeprav so si Prežihovi samorastniki z združenimi močmi že priborili svoje pravice in četudi so Prežihove Kotlje — njegova Jamnica — že zdavnaj spremenile svojo nekdanjo podobo in z vso našo skupnostjo zrejo naprej in naravnavajo svoj korak k še boljšemu in vsebinsko bogatejšemu življenju, o kakršnem je sanjal Prežih in se vse življenje kot revolucionar in umetnik boril zanj.

Prosimo tovarišico Marijo Kuhar-Prežihinjo, da pride in simbolično odpre obnovljeno Prežihovo bajto.

Franc Fale

Kuharji niso delali - Kuharji so garali

Pozdravni govor na slavnostnem koncertu

Spoštovane tovarišice in tovariši!

V imenu sveta študijske knjižnice na Ravnah in hkrati delovne skupnosti železarne Ravne lepo pozdravljam vse udeležence plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda. Želim vam uspešno delo in prijetno bivanje v našem kraju.

Še posebej pozdravljam v naši sredi Mitja Ribičiča, predsednika republiške konference SZDL Slovenije, dr. Josipa Vidmarja, predsednika aktiva plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda, Lidijo Sentjurc, članico sveta federacije, dr. Franca Sušnika, častnega občana občine Ravne in Marijo Kuharjevo, vdovo Prežihovega Voranca.

V kratkem — februarja prihodnjega leta bo minilo 30 let, ko smo turobnega zimskega dne v Kotljah pokopali Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca.

Prezgodaj je umrl komunist, revolucionar in pisatelj — velikan slovenske Koroške. Pod goro se je rodil in v njeni bližini ostal za vedno.

Viharna je bila njegova življenjska pot in veličastna je njegova literarna zapuščina našemu narodu. Kuharji niso delali — Kuharji so garali, dokler so živeli. V svojih spominih na Lovra Kuharja je Franc Klopčič napisal takole: »Moral je trikrat, desetkrat, stokrat videti, slišati, preživeti, da je iz sebe iztisnil zgoščeno, jedrnatno sliko ljudskega potu in krvi, da je iztrgal iz požiravnikov in odorov, iz globač in požganic samorastne podobe našega delovnega človeka.«

Leta 1920 je na Ravnah ustanovil prvo partijsko organizacijo.

Z rojakom Ivanom Kokalom — njegovim kurirjem — sta l. 1922 organizirala v Kotljah drugi kongres komunistične mladine Jugoslavije. Ta dogodek je kasneje opisal v črtici z naslovom Generalna vaja v mlinu.

Zavoljo ovaduhov in žandarjev, ki so takrat preganjali revolucionarje, je moral v tujino. Vele mesta Dunaj, Pariz in Moskva so ga vsrkala vase. V domovini pa je ostala njegova žena z dvema mladotletnima hčerkama.

Prežihov Voranc — politik in umetnik — je bil najožji sodelavec tov. Tita in delegat na zadnjem kongresu komunistične internacionale leta 1935 v Moskvi.

Nekatere pomembne zgodovinske dogodke je preroško napovedal. Vojna, ki jo bo začel nacizem, bo strahotna in krvava, je govoril. Vendar bo nacizem propadel in zmagala bo pravična stvar. Bil je vizionar novega pravičnejšega družbenega reda in globoko prežet z vero, da bo delovni človek enkrat končno postal sam svoj gospodar.

Tako kot njegova književna dela odkrivajo široko srce in prodornost duha, ko piše o težaškem delu, žalosti in veselju svojih rojakov, njegova pisma iz

V imenu študijske knjižnice in železarne je na slavnostnem koncertu spregovoril Franc Fale

tujine izžarevajo gorečo ljubezen do družine in rodnega kraja.

Franc Novak je o pariških srečanjih o Vorancu povedal: »Bil je skromen človek, do kraja pošten in odločen komunist in se je izogibal oblastnih ljudi. Bil je velika dobričina.«

Samo človek takega značaja je lahko napisal toliko lepega o svoji deželi in o svojih ljudeh. In te dni, ko bo kmalu minilo 30 let od njegove smrti, mu plačujemo naš dolg.

VII. plenum kulturnih, znanstvenih in družbenopolitičnih delavcev OF sloven-

Visoki gostje na koncertu

skega naroda se je prvič po osvoboditvi sestal izven glavnega mesta Slovenije, da bi čim bolj spoznal Lovra Kuharja, širino in globino njegovega dela in počastil njegov spomin. Naša skupna naloga in dolžnost je, da Lovro Kuhar-Prežihov Voranc v novejši zgodovini slovenskega naroda dobi tisto mesto, ki mu spričo njegove osebne, revolucionarne in pisateljsko-umetniške pomembnosti nedvomno pripada.

Obnovitev Prežihove bajte, ki je postala etnografski in kulturni spomenik — Prežihov muzej, je bila dolgoletna želja ravnstevskih kulturnih delavcev na čelu z dr. Francem Sušnikom, se je te dni uresničila.

Kipar, umetnik Stojan Batič pa je verno upodobil Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca. V žlahtno kovino odlit, obrnjen proti veličastni gori, bo večno gledal na svoje Kotlje.

Vorančeve Kotlje z bogato tradicijo iz NOB in kraj, ki je veliko žrtvoval za našo osvoboditev, bodo varovale in čuvala Prežihov muzej in spomenik kot dve pomembni kulturni dragocenosti svoje krajevne skupnosti.

Vsi udeleženci plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda poznate

književna dela revolucionarja in politika, pisatelja — umetnika Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca. Veliko nam je dal k literarni kulturi našega naroda, zato se danes klanjamo spominu velikega Slovenca in koroškega rojaka.

Ob današnji slovesnosti se lepo zahvaljujem vsem, ki so pomagali uresničiti obnovitev Prežihove bajte in postavitev spomenika Lovru Kuharju-Prežihovemu Vorancu, predvsem pa:

Kulturni skupnosti SR Slovenije
Skupnosti slovenskih založnikov
Učencem in dijakom 224 šol v Sloveniji,
ki so zbirali prispevke za Prežihov dinar
SO Ravne na Koroškem in družbenopolitičnim organizacijam

Kulturni skupnosti občine Ravne
Samoupravni komunalni interesni skupnosti občine Ravne

Koroški kmetijski zadrugi Prevalje
Gozdarskemu obratu Ravne
Delavcem Kograda za opravljena dela in

Zavodu za spomeniško varstvo za nadzor

Najlepša hvala vsem skupaj za plemenito delo.

škem kot najvišje priznanje, ki ga daje Plenumu kulturnih delavcev Osvobodilne fronte — koroško ljudstvo.

Govor dr. Josipa Vidmarja ob sprejemu zlate Vorančeve plakete

Tovariš predsednik, spoštovane tovarišice in tovariši!

Sprejemam to veliko priznanje, ki ste ga imenovali največje priznanje, ki ga more dati koroški človek kulturnemu delavcu.

Sprejemam, ne osebno, temveč sprejemam to za organizacijo, rekel bi, za družbo slovenskih kulturnih delavcev v OF.

Sprejemam to z zavestjo, da so slovenski kulturni delavci, tisti, ki so tukaj zbrani, tisti, ki niso tukaj zbrani in tisti, ki jih ni več, da so to priznanje absolutno zaslužili. Jasno je, zaslužili so ga in mislim, da je gesta tega prebujenega koroškega ljudstva samo resnično priznanje, prvo in, bi rekel, demonstrativno priznanje slovenskega naroda slovenski kulturi, ki se je uveljavljala v naši osvobodilni borbi.

Sprejemam to z zadoščenjem in s ponosom in se vam globoko zahvaljujem za to priznanje, ki so ga slovenski kulturniki zaslužili. To je en račun. Drugi račun je pa drugačen.

Če govorim kratko, kulturni plenum in njegovi člani nimajo nobene možnosti, da se koroškim ljudem, danes, ob tej priložnosti zahvalijo za vse, kar je tukajšnji svet storil za te slavnostne dni, ki smo jih posvetili velikemu slovenskemu pisatelju Prežihovemu Vorancu.

Mi nimamo nobene možnosti, da se vam zahvalimo resnično enakovredno, edino če bo pokazal naš kulturni plenum

Zlata Vorančeva plaketa plenumu kulturnih delavcev OF slovenskega naroda

Skupščina občinske kulturne skupnosti Ravne na Koroškem je na svoji seji 3. oktobra 1979 sprejela sklep o podelitvi zlate plakete Prežihov Voranc Plenumu kulturnih delavcev Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

Utemeljitev:

Napredni kulturni delavci so se že aprila 1941 vključili v boj zoper okupatorja in postali ena ustanovnih skupin Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Kot aktivisti in borci so nadaljevali demokratično izročilo slovenskega naroda in njegovega delavskega gibanja. Svojo ustvarjalnost so združevali z aktivnostjo revolucionarnih množic in v njihovem boju zoper okupatorja, za pravičnejše življenje odkrivali človečnost, lepoto in smisel in ta boj s svojo ustvarjalnostjo požlahtnili. Zaradi tega slovenska kultura med drugo svetovno vojno kljub najstrašnejšemu nasilju ni umrla; živela je, se bojevala s svojim ljudstvom in kot takšna ostala last svojega naroda. Zato smo hvaležni vsem kulturnim delavcem Osvobodilne fronte, ki so kot borci, kulturni referenti v brigadah in divizijah, komandanti in komisarji delovali in se borili na bojnih položajih revolucije. Ob tem smo tudi ponosni, ker vemo, da je takrat v Osvobodilni fronti pod vodstvom Komunistične partije vodili

prvi in drugi sklic Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte — naš Prežihov Voranc. Zato sprejmite, tovariš Vidmar, kot prvi predsednik izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda, danes predsednik Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte, zlato plaketo Prežihov Voranc skupščine Občinske kulturne skupnosti Ravne na Koro-

Silva Breznik bere povelje o podelitvi plakete

take ideološke in estetske rezultate, kakršne ta mojster slovenske besede absolutno zasluži.

Mislím, tovariši, da je ta račun z naše strani vendarle še neporavnan in da ga moramo skušati poračunavati ne samo na plenurnih, temveč z vsem našim delom.

Gledam danes to prireditve, gledam to veliko dvorano, to prebujeno občinstvo, ki, bi rekel, gori za take in take izraze, kakršnih smo tu deležni, slovenske kulture.

Cigavo delo je to? To je delo naših ljudi, predvsem pa seveda tudi Prežihovega Voranca, ki je tukaj med nami zasejal seme kulture, take intenzitete, da mora cveteti in da mora živeti naprej.

Mi moremo samo tako poravnati ali se vsaj oddolžiti slovenskemu ljudstvu, ki ga tukaj vi predstavljate, samo s tem, da lahko rečemo: delali bomo naprej premišljeno, resno, strastno in hkrati prosvetljeno, tako, da bo slovenski narod od tega lahko notranje živel in se bogatil. S to obljubo še enkrat hvala vam za to priznanje in s to obljubo tudi lahko mirno zapuščamo vaš kraj, ki nam je dal toliko lepega po vaši zaslugi in toliko prijetnih ur v vaši sredi.

Visoki gostje na koncertu

Pozdravni govor na VII. sklicu plenuma kulturnih delavcev osvobodilne fronte na Ravnah na Koroškem 12. oktobra 1979

Tovarišice in tovariši, dragi gostje!

Počaščeni smo, da vas lahko pozdravimo v naši sredi, vas, ki ste bili v narodnoosvobodilni vojni in ste kot nosilci kulturnega boja še sedaj aktivno prisotni pri oblikovanju naše samoupravne socialistične družbe.

Še posebej pozdravljam predsednika RK SZDL Mitjo Ribičiča,

člana predsedstva SRS in predsednika kulturnih delavcev OF Josipa Vidmarja in člano sveta federacije Lidijo Šentjunc.

Izredno smo srečni, da ste si za temo svojega sedmega sklica plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte slovenskega naroda izbrali prav ustvarjalno pot našega rojaka — revolucionarja in pisatelja Prežihovega Voranca.

Sadovi njegovega boja živijo v velikih političnih, kulturnih in gospodarskih dosežkih naše sedanosti, v slehernem delovnem človeku naše občine. Prav tako je živ tudi še spomin nanj, živa je med nami njegova pisana beseda, njegove misli in idejna sporočila. Živa je v nas hvaležnost za vse, kar je dal nam, naši ožji in širši skupnosti.

S ponosom lahko danes pokažemo rezultate naše hvaležnosti do Prežihovega Voranca, ko mu odpiramo spominski muzej »Prežihovo bajto« in spomenik.

Prepričani smo, da bodo njegova politična in literarna dela ter obe obeležji trajna spodbuda nam in poznejšim generacijam.

Hvala vam za vaš pomembni prispevek Vorančevim slavnostim in v veliko čast mi je, da vam lahko v imenu vseh delovnih ljudi in občanov, vseh družbenopolitičnih organizacij in skupščine občine Ravne na Koroškem zaželim obilo uspeha

pri nadaljnjem delu sedmega sklica Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

Predsednik OK SZDL
Ravne na Koroškem
Marko Matkovič

Udeleženci plenuma

Lidija Šentjurs

Voranc pisatelj, Voranc komunist - ena celovita osebnost

Prežihov Voranc — pisatelj in komunist — Lovro Kuhar — in tudi Janežič, Glanzner, Richard, Valič, Luis, Henri, Kunc, Peregrin, Stric, ali sta dva — sprašuje doktor F. Sušnik v spremni besedi k Vorančevim slavnostim in tudi sam odgovarja z izbranimi besedami, da gre za eno osebnost.

Tudi uvodni referat in že Prežihov zbornik, še bolj pa opombe k Zbranim delom Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca kompleksno osvetljujejo njegovo življenjsko pot in njegov delež v naši kulturi in revoluciji. Današnje zasedanje Plenuma kulturnih delavcev lahko zato le kratko strne dosedanje rezultate raziskovalcev Prežihovega dela, še posebej, ker želimo, da bi njegovi rojaki in soborci, ki so Prežih poznali, na plenumu spregovorili in dodali k dosedaj zbranim pisanim virom svoja pričevanja. Zato sem se le težko opredelila za koreferat o Vorančevi partijski poti in njegovem deležu v revolucionarnem boju KP, ker bom morala delno ponoviti nekatere navedbe iz uvodnega referata in še posebej zato, ker sam Prežih na vsej svoji življenjski poti ni nikdar ločeval svojih obveznosti revolucionarja in književnika. Pisal je ob delu, v zaporih ter na sestankih ob reševanju operativnih organizacijskih nalog ilegalnega dela, na sprehodih in v razgovorih s tovariši je neprestano razmišljal tudi o svojih Hotuljcih in Koroški. Morda ta ločeni koreferat opravičuje dejstvo, da

so tudi prva leta po vojni ostale nekatere nejasnosti in ker poznajo širša javnost in posebej mlajše generacije Prežih predvsem kot književnika in da so šele zadnja leta postali dostopni nekateri dokumenti iz fonda KI, ki osvetljujejo Vorančevo delo v emigraciji; sedaj pa so tudi objavljeni v Zbranih delih Josipa Broza Tita, bodisi kot dopisovanje med Titom in Valičem ali v opombah v obdelavi zgodovinarjev. Mnogo dokumentov pa je očitno izgubljenih. Takoj po osvoboditvi nam je povedal in tudi pisal Moši Pijadeju, da sta ostala po njegovem odhodu iz Pariza tam shranjena dva kovčka njegovega arhiva, arhiva CK KPJ oziroma Rdeče pomoči, ki pa nam ju tudi po mnogih poizkusih in neposrednem angažiranju naše ambasade, raziskovalcev in KPF ni uspelo najti.

Vendar se mi zdi, da Prežih-komunist najbolj osvetljuje njegov lastni življenjepis; napisal ga je 18. 4. 1947. leta k anketnemu listu, ki je v dokumentaciji CK ZKJ in ki ga z lastnoročnim podpisom hranijo tudi na Preškem vrhu, v prepisu pa v raznih arhivih in dokumentaciji raziskovalcev. Ta življenjepis je bil tudi osnova dosedanjim raziskovalcem Prežihovega dela, predvsem Druškoviču, tudi za današnji referat, Koruzi in drugim.

Skop v besedah, v glavnem tak, kot smo vsi starejši člani Partije svoje delo in življenje izpovedali v partijski biografiji: iskreno, kratko, kje si bil in kaj si delal.

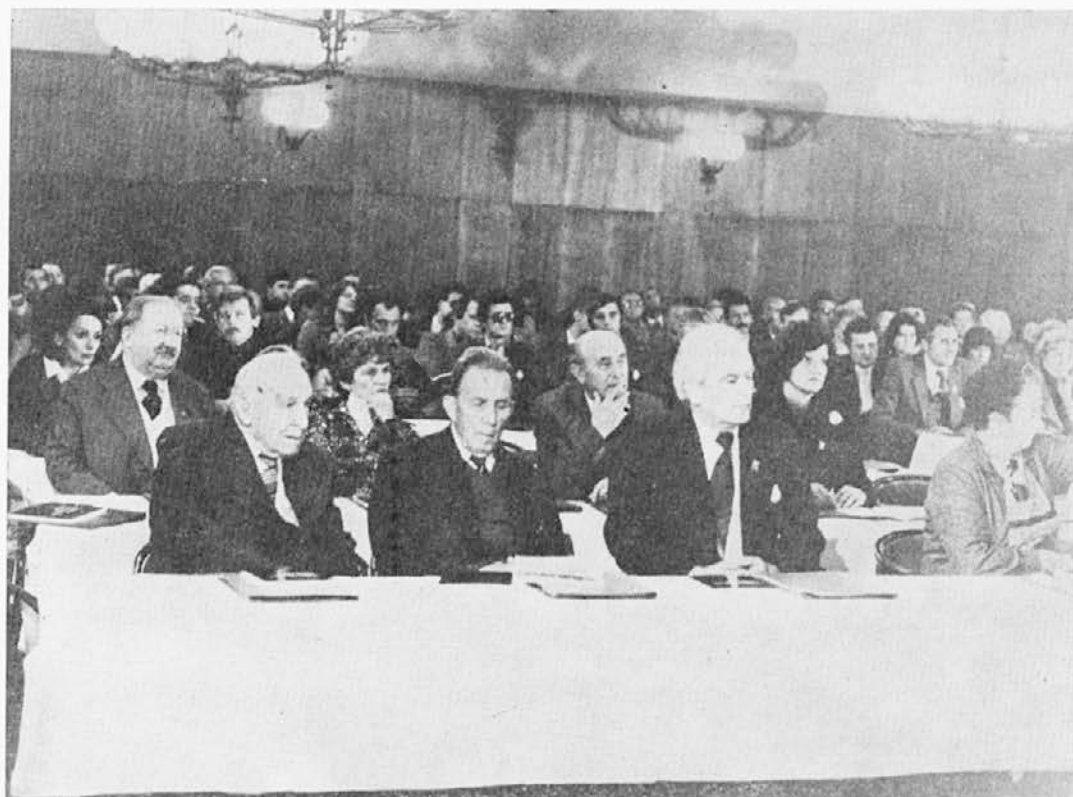
Nihče pa ni opisoval okoliščin, trnjeve poti, pomanjkanja, preganjanja, zasliševanja, zaporov, mučenja, kakor tega tudi ni napisal Prežih. Enostavno: opredelil se je za boj proti krivicam že »od rane mladosti sem«, ker je izvirjal iz »rodu ponižanih in trpečih«, kot rekrut in vojak v prvi svetovni vojni je pod vplivom tovarišev postal marksist; čital, gledal je življenje okrog sebe, pisal prve črtice iz življenja kmetov in delavcev in tako opozoril nase vodilne ljudi takratne Socialdemokratske stranke v Ljubljani, ki so mu že l. 1920 naložili nalogo osnovati organizacijo Socialdemokratske delavske stranke komunistov v Guštanju, kjer je ob prisotnosti enega vodilnih komunistov iz prvega obdobja KPJ, tov. Kolečke, formalno postal član KP 1. 5. 1920. leta. Tesno povezan z življenjem delavcev in kmetov se je vključil v delo kulturnih, združnih, gospodarskih organizacij, po preganjanju KP je dalje vodil partijsko celico, kasneje »okrožje SEVER« in organiziral ilegalne kanale KP za prehod ljudi, prenos pošte in literature.

Na občinskih volitvah 1926 in skupščinskih volitvah leta 1927 so komunisti v Guštanju nastopali enotno s socialisti in večletna usmeritev v množično delovanje se je obrestovala z dobrimi volilnimi uspehi. Ta levi blok je leta 1926 dobil v svoje roke občino. Kuhar je postal odbornik in referent za prosveto. Leta 1927 pa je — v veliki meri po Kuharjevih zaslugah — prešla dokončno na njihovo stran Möderndorferjeva skupina Bernotovih socialdemokratov (Spomini Lovra Kuharja na organizacijo komunistov na Ravnah 1920—1930, hrani Arhiv CK ZKS v Ljubljani).

Leta 1923 in 1926 so ravenski komunisti s Kuharjem na čelu veliko pripomogli k nemotenemu poteku 2. in 3. kongresa SKOJ v Kefrovem mlinu, ki se ju je Kuhar tudi udeležil.

19. maja 1930 je emigriral zaradi kompromitacije v veliki »provali« državnega in pokrajinskega partijskega vodstva, oziroma zvez KP z inozemstvom, tako tudi partijske organizacije v »okrožju SEVER«. Nadaljnje delo, potovanja, naloge in dolžnosti, ki jih je opravljal, so v že objavljenih razpravah in omenjeni lastni biografiji verno opisana, pisma oziroma opombe v sedaj objavljenih delih Josipa Broza Tita pa to tudi z dokumenti potrjujejo. Zato torej ne morem povedati nič novega in naj citiram prav tako skopo, kot je to storil Prežih sam, kaj govorijo dokumenti, ki so jih pripravili zgodovinarji oziroma uredniki Zbranih del Josipa Broza Tita.

Najprej je živel pri svoji teti na avstrijskem Koroškem, kjer je živo in z bolečino spoznaval razmere koroških Slovencev, a hkrati vzdrževal zveze s somišlje-

Udeleženci VII. plenuma kulturnih delavcev OF

niki, pisal ter pošiljal črtice za objavo v domovini. Kmalu pa je odšel na Dunaj in pri KPA delal kot propagandist med kmeti ter sodeloval pri Rdeči sindikalni internacionali.

Medtem ko je bil v domovini v odsotnosti obsojen na 6 let ječe, je marca 1931 prek Prage odšel v Berlin, po nekaterih dokumentih z namero, da odide v SZ. Vendar je pri Europäischen Bauernkomitee sprejel delo kmečkega inštruktorja, potoval po Romuniji, Bolgariji, Grčiji, Norveški in Franciji, sodeloval s tamkajšnjimi partijami ter organiziral stavke kmečkih delavcev.

1. decembra 1932 je prevzel urejanje DELA, slovenskega glasila CK KPJ, ki je izhajalo na Dunaju. Pobudo za to je dalo vodstvo KPJ v tujini, kar potrjuje med drugim pismo Milana Gorkiča Grguru Vujoviću iz leta 1932, kjer se zavzema, da bi Kuhar opustil delo pri Profinternu in prevzel uredniške posle (Fond KI, 1932/179, Arhiv CK ZKJ). DELO je urejal do sredine leta 1934 (v glavnem prevajal iz srbohrvaščine, ni pa mogel sam pisati vanj); ko pa je izhajanje DELA ponovno prevzel CK KP Italije, se je Kuhar s sedežem glasila preselil v Pariz, kjer je ostal urednik do konca leta 1935.

V času, ko je bil na Dunaju, je leta 1933 sodeloval s KPI in KPA glede rešitve slovenskega narodnega vprašanja in pri formuliranju znane izjave komunističnih partij Jugoslavije, Italije in Avstrije o slovenskem vprašanju. Prav tako je sodeloval pri oblikovanju koncepcije tako imenovanega slovenskega narodno-revolucionarnega gibanja. V ta namen je napisal leta 1933 brošuro »Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda« (Zbornik ob 40-letnici ustanovitve kongresa KPS, Ljubljana 1977, str. 79 in 180). Dopisoval je v eno izmed glasil KI, »Balkankorespondenz«, ki je od sredine leta 1933 izhajala na Dunaju (Josip Broz Tito, Zbrana dela, knjiga 3, str. 249).

Kmalu zatem, ko je odšel v Pariz, je bilo na seji CK KPJ (13. 8. 1934) sklenjeno, da se bo Kuhar udeležil VII. kongresa Kominterne (25. VII.—20. VII. 1935) v Moskvi kot član delegacije KPJ, s posvetovalnim statusom in tudi »zaradi slovenskega posvetovanja« (Titova zbrana dela, knjiga 2, str. 209). Njegovo udeležbo na kongresu leta 1935 potrjuje opomba v Titovih zbranih delih, knjiga 2, str. 285 in navedba njegove navzočnosti v zapisniku sestanka delegacije KPJ v Moskvi 19. 8. 1935, kjer so razpravljali o spremembah kandidatur za vodstvene organe IK KI (Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 171 in 259). Na sestanku delegacije KPJ naslednji dan (20. 8. 1935) so določili Tita in Kuharja (Valiča), da se bosta udeležila slovenskega posvetovanja, za katerega je bila predvidena razprava o problemih v zvezi z ustanovitvijo KP Slovenije ter kadrovske politiko in partijskim tiskom v Sloveniji.

Na IV. konferenci KPJ 24. 12. 1934 v Ljubljani je bil Kuhar pod imenom Janešič izvoljen za kandidata za člana CK KPJ, kar je razvidno iz protokola IV. konference KPJ (Titova zbrana dela, knjiga 2, str. 220). Kasneje Tito v obširnem poročilu o stanju v KPJ, pisanim v Moskvi 2. IX. 1938, ko govori o »provali« na Du-

Lidija Šentjurač o Prežihu — komunistu

naju in potem o delu v Parizu, označuje Valiča kot člana CK KPJ in med drugim pravi: »A najbolj mi je bil v pomoč Valič, ki se je ves čas posvečal delu«. Ko govori o tej izvolitvi Kuhar sam, daje pripombo, da se direktne dela v CK v tem času ni udeleževal, ker je ostal na delu v Parizu.

Da je Kuhar vedno tesneje sodeloval pri najpomembnejših partijskih nalogah, potrjuje sklep seje CK KPJ na Dunaju 5. februarja 1935, ko so obravnavali pismo CK KPJ trboveljskim rudarjem, da ga bosta dokončno oblikovala Tito in Kuhar (Titova zbrana dela, knjiga 2, str. 316) ter sklepi seje Politbiroja CK KPJ v Moskvi 21. 8. 1935, kjer so razpravljali o odhodu delegacije, kjer stoji: »tč. 3 Richard (Lorv Kuhar) — dovoljenje nazaj v Biro CK« (Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 172).

Ko je bil v Parizu, je (zlasti potem, ko je že opustil urejanje DELA), organiziral patronatsko gibanje (patronati so med jugoslovansko ekonomsko emigracijo zbirali pomoč žrtvam reakcije v Jugoslaviji) in organiziral v okviru Mednarodne rdeče pomoči močno patronatsko centralo. Urejal je tudi glasilo tega gibanja z naslovom »Protiv Glavnjače«, ki je izhajalo v srbohrvaškem in slovenskem jeziku vse do konca 1937. leta. Tito je 29. 10. 1939 v Moskvi napisal poročilo o organizaciji pomoči žrtvam reakcije v Jugoslaviji, kjer pravi, da so patronati letno prispevali nad 1000 dolarjev pomoči, kar je šlo skoraj v celoti za politične begunce in španske borbe iz Jugoslavije in naveda, da patronate vodi Valič, ki je v Parizu (Titova zbrana dela, knjiga 5, str. 29).

1. februarja 1936 ga je član PB CK KPJ Vladimir Čopič, po formulaciji v Kuharjevi biografiji, »odgnal« na Dunaj, kjer naj bi prevzel posle org. sekretarja CK KPJ in organiziral partijsko konferenco, ki je bila predvidena v Pragi in ki bi naj to funkcijo tudi formalno potrdila. Zato je odšel

konec marca tja, vendar ga je praška policija aretirala in ga zaradi lažnega potnega lista zaprla za tri mesece (Zbornik ob 40-letnici ustanovitve KPS, str. 106). Medtem je bilo na seji PB CK KPJ 4. aprila 1936 sklenjeno, da bodo na plenumu predlagali v sestav PB CK KPJ tudi Glanznerja (Kuharja) (Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 177). Julija je Kuhar (član CK KPJ, Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 76) iz praških zaporov odšel na Dunaj, a je bil že čez 3 dni z več drugimi jugoslovanskimi komunisti, med drugimi tudi s Kidričem, aretiran ter obsojen na eno leto zapora (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 76). Zaradi pomanjkanja partijskega tiska v Sloveniji je Tito 23. oktobra 1936 predlagal Ivanu Gržetiču (predstavniku KPJ pri KI), da bi del »Proleterja« tiskali v slovenščini, za kar bi skrbel Al. Hlebec do Kuharjevega prihoda iz zapora (Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 28).

Avgusta 1937 se je Kuhar prek Češke vrnil v Pariz in tam živel pod svojim pravi imenom kot begunec. Takrat je bil CK KPJ v razsulu (frakcionaštvo, Gorkič aretiran itd.), Tito pa se je z vsemi močmi boril proti razpustu KPJ. Kuhar je tedaj poleg dela s patronati sprejel še vodenje knjižarne »Horizont« (ter ob tem skrb za ilegalni material) in delo v Rdeči pomoči Jugoslavije (Titovo pismo Gržetiču 21. 9. 1937, Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 94 in 238, Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 77).

Titovo pismo W. Piecku (članu sekretariata IK KI) 2. novembra 1937 potrjuje, da je Kuhar v tem težkem obdobju tesno sodeloval pri mnogih pomembnih nalogah, saj pravi, da (po odpoklicu in aretaciji M. Gorkiča in I. Gržetiča, Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 124) v Politbiro ni nikogar kooptiral, vendar priteguje k delu in vabi na seje (med drugimi) tudi Kuharja (Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 124). To potrjuje tudi Kuharjeva navzoč-

nost na seji CK KPJ v Parizu 4. septembra 1937 (Titova zbrana dela, knjiga 3, str. 189), dalje njegovo članstvo v raznih komisijah skupno s Titom, ki so po nalogu CK KPJ razčiščevale obnašanje posameznih komunistov in razmere v sremskomitroviški kaznilnici (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 237). Kuhar je sodeloval tudi na seji CK KPJ 21. januarja 1938, ko so razpravljali o kadrovskih vprašanjih, sindikalnem delovanju, frakcionizmu in izključitvah ter o »Proleteru« (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 218). Prisoten je bil na seji CK KPJ neposredno po priključitvi Avstrije III. Rajhu marca 1938, kjer je bil sprejet proglas »Za mir, neodvisnost in svobodo« (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 252).

Po ustanovnem kongresu KPS je bilo na seji CK KPJ 27. avgusta 1937 sklenjeno, da se Valič (L. Kuhar) kooptira za člana CK KP Slovenije, a Gašper za kandidata za člana CK KPS. Opomba v Titovih zbranih delih, knjiga 5, str. 218 pa govori, da sta v CK KPS po sklepu CK KPS bila naknadno vključena L. Kuhar in D. Gustinčič. Za L. Kuharja je podatek vsekakor nesporen.

Po 20. marcu 1938 je Tito Dimitrova obvestil, da je zaradi spremenjenih razmer in zaradi vojne nevarnosti odločil ukiniti centralo vodstva KPJ v Parizu, tam pa pustil le predstavništvo: »Valiča (Kuharja) bom pustil tukaj kot odgovornega predstavnika, Petrov (Kardelj) in Rozenko (Čolaković) pa bosta pomagala, če bo potrebno. Toda to ni forum, ki bi bil pooblaščen za sprejemanje odločitev.« Služil je predvsem kot »člen« za zvezo s Kominternom in za pomoč našim španskim borcem (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 36, 225, 320). To odločitev je Tito potrdil še v pismu Dimitrovu 1. 4. 1938, kjer poleg tega pravi, da Kuhar ni bil Gorkičev človek, da je predan Partiji, požrtvovalen in da mu je v težkih trenutkih največ pomagal (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 39 in 41).

Poslej sta Tito in Kuhar veliko komunicirala, vendar je bil Kuhar praviloma le vmesni (vezni) »člen«. To potrjujejo pisma 20. 4. 1938 (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 322) in 29. 4. 1938 (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 45) ter pisma aprila in maja 1938 (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 322, 324, 48).

V začetku avgusta 1938 je Kuhar v Parizu sodeloval na sestanku v zvezi z nalogami s španskimi borci iz Jugoslavije, decembra 1938 pa je Titu pisal več pisem o razmerah med našo politično emigracijo (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 326 in 330). 2. maja in 20. junija 1939 je Tito prek Kuharja ponovno obveščal Moskvo o najpomembnejših dogodkih v domovini — o konstituiranju CK KPJ v Bohinjski Bistrici, o državnem posvetovanju KPJ v Tacnu, o volitvah, o »špancih«, o tisku itd. (Titova zbrana dela, knjiga 4, str. 194, 195, 197, 198).

Pri opravljanju teh številnih dolžnosti je Kuhar imel veliko težav zlasti zaradi preobremenjenosti, ki se je še povečala, ko je prevzel nase tudi skrb za vračanje naših prostovoljcev iz Španije v domovino ali odhod v SZ. Pri tem so mu nekateri

očitali birokratsko obnašanje, očitki pa so pogosto leteli na račun denarja, ki si ga je maja 1930 ob begu na tuje sposodil iz blagajne Bratovske skladišnice. Ta dolg je potem dolgo in težko vračal. Za pomoč je prosil celo brata Alojza, teologa. Ta se je svojčas pri notranjem ministrstvu zavzemal tudi za Lovrovo vrnitev v domovino. Vse to so mu očitali zlasti tisti, ki jih je obsojal in kritiziral zaradi njihovega frakcionizma.

To omenja tudi Tito v pismu, ki ga je 4. 10. 1939 pisal v Moskvi za potrebe kadrovske službe KI in ki je ohranjeno v lastnoročno pisanem rokopisu Tita, kjer daje tudi svojo sodbo o Luju (Kuharju). Tu je rečeno, da Kuhar opravlja dolžnost predstavnika KPJ v Parizu in skrbi za že omenjene naloge. Tito se v pismu strinja, da Kuhar (glede na različne očitke) res ni najbolj dosleden v političnem pogledu, ima pa težave s preobremenjenostjo. Pravi, da je preveril nekatere očitke iz njegove preteklosti (denar, zveze z bratom), a jih ni mogel potrditi.

Tito navaja na koncu, da je Kuhar danes eden najboljših piscev v Sloveniji. Govori o Požganici, ki ji kritiki dajejo najboljšo oceno in pravi, da so se dogovorili, da bo Kuhar odšel v domovino in se bolj posvetil literarnemu delu (Titova zbrana dela, knjiga 5, str. 28, 224, 225).

Zaradi poslabšanja razmer v Evropi poleti 1939 se je tudi v Parizu poostiril nadzor nad tujci in tudi Prežiha išče francoska vojna policija, pred katero se uspe skriti in se nato vrne domov. Ker mu nad glavo visi 6-letna robija, ki je ni odsedel, mu vodstvo Partije (Kardelj) sporoči

sklep CK KPJ, da ostane v ilegali in se posveti književnemu delu, da dokonča in pripravi za tisk rokopise, ki jih je začel že v emigraciji. To je delal po raznih ilegalnih stanovanjih vse do okupacije, kar je podrobno opisano v opombah k Zbranim delom.

Okupacija in ustanovitev OF postavlja jo pred vse komuniste nove naloge in tudi pred Prežiha še zlasti: organiziranje kulturnih delavcev, štajerskih emigrantov, in ker so te zveze segale tudi v meščanske kroge, naloga organiziranja posojilne komisije oziroma finančno-gospodarske komisije OF, pisanje člankov za Poročevalca, Kričača, brošure, npr. »O naših mejah« in drugo. 8. januarja 1943 ga aretirajo belogardisti, zaslišujejo, prevzamejo ga Italijani, zaslišujejo poleg Italijanov tudi posebni od gestapa poslani strokovnjaki za KI in evropske KP, po kapitulaciji ga Italijani predajo Nemcem, ki ga ponovno zaslišujejo v Begunjah in v Berlinu, pošljejo najprej v taborišče Sachsenhausen in pred prodirajočo Rdečo armado premestijo v Mauthausen, kjer že ves bolan dočaka svobodo.

Prve njegove reakcije so sicer bile, da ne bo več pisal, vendar si kmalu toliko opomore, da se ponovno vključi v politično delo zlasti na terenu kot kandidat za zveznega poslanca v Ustavodajno skupščino, kot član GOOF, kot predsednik Ljudske prosvete, predsednik Kluba koroških Slovencev, podpredsednik Društva slovenskih književnikov in član odbora Zveze književnikov Jugoslavije in spet mnogo piše, od črtic do govorov, člankov in tudi večjih tekstov. Bolezen,

Pred Prežihovo
bajto

preobremenjenost, delno neurejena domačija in življenjski pogoji ter razmere na Koroškem, še posebej nepravilnosti pri izvajanju agrarne reforme, so ga ponovno usmerili, da se je skušal razbremeniti političnega dela in se ves posvetiti pisanju. Vendar se je tudi ob prelomnih dogodkih, kot je bil IB, aktivno opredelil za partijsko politiko in podredil celo svoje zdravstveno stanje interesom KP; ni se šel zdraviti v Karlove Vari, čeprav je imel lastna sredstva od prevodov na Češkem. V razgovoru s sekretarjem CK KPS je tudi sam razmišljal, da bi se to utegnulo tudi drugače razlagati in bi bil podvržen pritiskom in kombinacijam z njim tudi brez njegove vednosti.

Njegovo aretacijo in zapore v Ljubljani opisujejo v objavljenih razpravah in spominih razni raziskovalci in sojetniki, med njimi Janko Jarc, že leta 1958 (*»Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS«*, 1958, str. 55—79) tudi na osnovi zapisnikov zaslišanj, Teodor Tominšek kot sojetnik (še v rokopisu), Emil Cesar kot raziskovalec (Borec, 1977, št. 8—9, str. 449).

Oceno svojega zadržanja v zaporu je prav tako napisal sam in jo je delno objavil Koruza že v Zborniku. Do sedaj najdeni dokumenti, tudi zapisniki zaslišanj v Ljubljani, ki so v arhivu CK, kažejo, da je njegova lastna ocena točna. Naj jo citiram:

»V Jugoslaviji sem bil enkrat par tednov zaprt in ni prišlo do procesa. V odsotnosti sem bil leta 1931 obsojen na 6 let robije zaradi svojega dela v Guštanju. V Pragi in na Dunaju, kjer sem sedel vsega 16 mesecev, nisem ničesar izdal. V Italiji in Nemčiji, kjer sem sedel vsega 2 leti in pol, sem se po svoji zavesti zadržal tudi pošteno in nisem nikogar izdajal ali kompromitiral. Priznaval nisem, da bi bil organiziran komunist, pač pa sem vedno priznaval, da pripadam komunističnim svetovnim nazorom. Edino se mi lahko zamerja, da sem tajil vsako aktivnost za KP in sem se zagovarjal, da sem postal pisatelj in od tega časa politično več ne delujem. Sicer je pa Gestapo itak imela vse podatke o zgodovini naše Partije v svojih rokah, posebno točno pa od dobe, ko je Gorkič prišel v vodstvo v 'trojki' in vse do prihoda Tita. In to zelo natančno in skoraj vse podrobnosti, tako da bi jim ne mogel nič novega povedati, ako bi jim tudi hotel.«

Da je policija in Gestapo vedela zelo veliko o Prežihovem delu v emigraciji, govori tudi dopis Ministrstva unutrašnjih poslov NDH z dne 26. maja 1943, naslovljen na Njemačko poslanstvo, na ruke SS Sturmbannführerja g. Helma, Zagreb, sedaj v arhivu CK ZKJ (br. 15215), v katerem javljajo podrobne podatke o delu in obsodbi Lovra Kuharja v Guštanju, o zaporu v Celovcu, v Pragi, na Dunaju, delu v Parizu in ki vsebuje tudi izveček iz obvestila Ministrstva notranjih zadev kraljevine Jugoslavije z dne 5. junija 1937 s podatki o sestavi CK KPJ, izvoljenim na IV. konferenci, o gibanju in delu njegovih članov, kar je v širši verziji z navodili Dravske banovine vsem sreskim načelstvom in upravam policije ohranjeno tudi v Državnem arhivu Slovenije (letos na razstavi ob 60-letnici KPJ kot eksponat 102).

V arhivu CK ZKS so med spomini na Prežih tudi razgovori, v katerih je Prežih nekaterim tovarišem pripovedoval o namerah Nemcev, da bi ga pridobili za predsedniško funkcijo v Sloveniji v okviru Reicha. Računali so očitno na njegov ugled. Prežih je to odklonil in jim zabrusil, da bodo vojno izgubili in zato so ga premestili iz berlinskih zaporov v Sachsenhausen z namero, da ga ubijejo. O tem mi je nekaj dni pred smrtjo med drugim pripovedoval tudi tovariš Makso Šnuderl, ki je nekako čutil kot svojo dolžnost, da to pove, misleč, da nam to ni znano, povedal je tudi več podrobnosti iz razgovorov s Prežihom, ki jih ima očitno zabeležene v svojem dnevniku, ki še ni dostopen javnosti. Tako bodo bodoči raziskovalci, verjetno tudi še na osnovi drugih pričevanj in virov, lahko še dopolnjevali podobo Prežihove življenjske poti in dela.

Kako sta dva jetnika v Mauthausnu — Mato Utovič, bločni brivec, in Bruno Gerdovič, ki je delal v bločni pisarni, Prežih

rešila gotove smrti, ko so Nemci jetnike iz transporta v najhujšem mrazu pustili ležati zunaj, na betonskih tleh, v sami spodnji obleki, je opisal v Prežihovem zborniku A. Ingolič, na osnovi pripovedovanj Prežih in obeh tovarišev, ki sta leta 1950 bila v Mariboru.

Naj mi bo dovoljeno, da na koncu povem tudi kasnejše ocene tovariša Tita, ko je večkrat nanese razgovor na Prežih, da mu je v času razčiščevanja odnosov s frakcionarji v Parizu in v boju in delu za utrditev Partije v letih 1938 in 1939 Prežih veliko pomagal in da ga visoko ceni kot pisatelja.

Kakšen pomen pa so imela prizadevanja tovariša Tita v letih 1937—1939 za obstoj in utrditev KPJ in tako za vodilno vlogo KPJ v združevanju vseh progresivnih sil v pripravi za oboroženo vstajo in zmagovito revolucijo, pa je bilo prav letos ob partijskih jubilejih dovolj osvetljeno in ovrednoteno, kar velja tudi za delež Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca v tem.

Dr. Josip Vidmar

Človek enkratnega navdiha

Nič se mi ne zdi bolj naravno kakor to, da smo slovenski kulturniki Osvobodilne fronte slovenskega naroda uvrstili plenum med svečanosti, s katerimi zavedno ljudstvo Prežihovega kraja slavi spomin tega svojega velikega rojaka, pisatelja, kulturnega delavca in znamenitega revolucionarja. Ne zdi se mi to tako samo po sebi umevno samo zaradi tega, ker je bil Voranc eden od organizatorjev našega plenuma, saj je prva dva, ki smo jih opravili še v okupirani Ljubljani, če se ne motim, vodil ravno on. Važnejše je za vse nas njegovo delo, duh njegovega dela, ki ga danes verjetno določneje in zanesljiveje razbiramo, kakor smo ga mogli v prvih časih njegovega ponovnega nastopa, čeprav smo njegovo pisateljsko veličino čutili in priznavali od vsega začetka.

Zadnji dan svetovnega miru ali prvi dan nemškega vdora na Poljsko sem se s Prežihom seznanil v Parizu, in to z namenom, da se pogovoriva o knjigi Samorastniki, ki naj bi jo uredil in ji uvod napisal jaz, kar se je kasneje zgodilo. Srečanje z njim me je samo utrdilo v sodbi, ki so mi jo ustvarili njegovi dotedanji spisi, da imamo v njem velikega pisca mogočne potentnosti, kakršne naša literatura ali vsaj njeno pripovedništvo kljub Tavčarju in drugim, nista poznala. V uvodu, ki sem ga nato napisal, sem primerjal njegov resnično presenetljivi nastop z rojstvom Palade Atene, ki da je odrasla in oborožena skočila iz glave očeta Zeusa. In še sem poudarjal, da zavzema v rokah tega pisatelja vsaka stvar veliko, nadpovprečno mero, čeprav ostaja pri tem povsem naravna in preprosto sprejemljiva. Dalje in globlje takrat nisem znal in nemara nisem mogel seči, čeprav sem se zavedal in čeprav

sem tudi pisal, kako je Prežih zračen s slovensko zemljo, predvsem s Koroško, in z vsem slovenstvom, na kar nas opozarjajo teme njegovih obsežnejših del, ki so vse zajete iz važnejših poglavij naše zgodovine: iz časov slovenskih taborov, iz prve svetovne vojne, iz koroškega plebiscita in naposled iz naše osvobodilne vojne, in še pričevanje o njegovi povezanosti s slovensko zemljo, ki ga je izpovedal v svojih resnično prelepih potopisih od Kotelj do Belih vod ali, če hočete, do Pijane gorice ali gore.

Kmalu nato so prišli časi naše velike zgodovine. V njih smo globlje doumeli svoj narod in vse nevidno snovanje v njegovem kolektivu. Seveda smo videli, kako je slovensko razumnštvo ostalo zvesto svojim prerokom in buditeljem. In kako so se moške najglasnejših naših imen vključevali v osvobodilno stvar, med njimi vsi trije najpomembnejši realisti polpreteklega časa: Miško Kranjec, Ciril Kosmač in kot prvi od njih, Prežihov Voranc, če smem kot pisatelj govoriti samo o sodelovanju naše literature z veliko stvarjo naroda.

Vso to našo zgodovino poznate vsi tako dobro kakor jaz. Zato tudi ni moj namen govoriti o nji, pač pa bi hotel spričo nje z razmišljanjem in dognanjem, ki mi je dozorevalo v tem velikem času, vsaj bežno osvetliti prispevek Prežihovega Voranca k naši veliki stvari in to predvsem z njegovim literarnim delom. Vsi trije omenjeni pisatelji so po nekem ključju predstavniki naše nacionalne periferije, kolikor je v tako majhnem narodnem organizmu mogoče govoriti o periferiji. Kranjec je glasnik dela Slovenije, ki se je v dolgem procesu ponovno vključeval v naše skupno življenje. Nje-

gova osnovna tematika je motnjava drame se zavesti njegovih rojakov, in to vsakršne zavesti od moralne, splošno življenjske do politične in, če hočete, do revolucionarne, kakor tudi je ta tod in tam nejasna, anarhična, drameča se iz težkega spanja. Ciril Kosmač je posmehljivec, ki je zaljubljen v svoj mali primorski vaški svet. Spremlja ga zmeraj z rahlim smehljajem, pri čemer ga seveda bolj zanimajo nedolžne osebne slabosti ljudi kakor razvoj kolektivne zavesti, ki se mu zdi opredeljena apriori, se pravi sovražno razpoložena tujemu in surovemu fašizmu in pripravljena na vsako žrtev za dokončno narodno svobodo.

Kakor ta dva pripovednika tudi Prežih zaposluje kmečki vaški svet. Vendar se njegova pozornost obrača v drugačno smer kakor pri prejšnjih dveh piscih. Ne gre mu za kakršnokoli prebujanje zavesti v njegovih ljudeh in ne za vključevanje njegovega kraja v Slovenijo kot narodno enoto, njegov nagon ga vodi drugam. Najuspešnejši in najbolj pronicljiv je Prežih pri podajanju gole vitalnosti, žilave in neugonobljive življenjske moči, ki jo opazuje bodisi v težkem kmečkem delu ali v boju z naravo, ali v silni ljubezni, kakršno nam je opisal v Ljubezni na odoru ali v neuničljivi odpornosti druge ljubezni, ki jo je upodobil v Samorastnikih. V opisu teh moči je resnično velik in sile, ki nam jih predstavlja, imajo v svoji naravi elementarno prvobitnost in neugonobljivost, o kateri se nam hoče zdeti, da jo je vede ali nevede slutnjema občudoval Prešeren, ko je preglašal skromne začetke našega narodnega prebujanja kot komaj verjeten čudež, skoraj kot vstajenje od mrtvih. V to srčiko našega življa in naroda je prodril Voranc s svojim pisateljskim instinktom za življenjski vzgon rodu, iz katerega je izhajal. In ta brezpogojna življenjska energija je kmalu nato dobila zgodovinsko potrditev v junaški blaznosti našega osvobodilnega boja, kakor ga je ocenil nekoč italijanski publicist. Vsekakor velik predmet za redko umetniško nadarjenost, ki je resnično brez primere v vsem našem pripovedništvu.

Toda, dovolj! Hotel sem vas samo opozoriti ali vas celo samo spomniti na to po mojem mnenju osrednjo posebnost, ki se mi pač zdi najdragocenejša v njegovem delu. O vsem tem in tudi o marsičem drugem vam bosta prepričevalneje govorila oba poveljnika govornika. Svoje uvodne besede bi zaključil samo še z naglim pogledom na Prežihovo življenje. Človek takega enkratnega navdihha nam je tudi s trdo resničnostjo svoje življenjske poti pokazal dragoceno smer. Za socializem se je odločil zelo zgodaj. Rusko revolucijo je sprejel od vsega začetka in posvetil se je njeni službi. Jasno je, da je ves čas tega težkega in nevarnega dela pripravljaval tudi našo revolucijo. Njegovo življenje je bilo posvečeno temu opravilu v vseh njegovih fazah in oblikah. Kot neustrašen delavec revolucije je prepotoval skoraj vso Evropo in to kot progresiven političen emigrant, kot preganjalec in kot jetnik mnogih evropskih policij. Tudi njegovo življenje,

Rože za Prežihino

ki je med vsemi življenjskimi zgodbami naših pisateljev gotovo enkratno, je po svoji požrtvovalni zvestobi posvečeno

velikemu smotru, kar ga dela povsem enakovredno njegovemu znamenitemu pisateljstvu.

Drago Druškovič

Manj znani Prežih, Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, pisatelj in revolucionar na pragu 30. obletnice pisateljeve smrti

Nepopoln pogled na naše sprejemanje Prežihovih del nam izpričuje še danes pisateljevo aktualnost. Presenetljivo je to zato, ker temelji njegova proza v večji meri na kmečki snovi in motivih, tedaj na okolju in življenjskem ustroju tako imenovane predindustrijske družbe v slovenski varianti, družbe, ki se je prav v zadnjem času močno spremenila.

Celo pri znanstveno kritični izdaji v Zbirki slovenskih pesnikov in pisateljev, kjer so dosegli Prežihovi spisi devet knjig (1962 do 1973), so razprodali štiri knjige (I: prvenci, II: samorastniške novele, VI: roman Požganica, VIII: tretji del Jamnice, Kmečka drama, Skrivna bralnica).

Med vsemi njegovimi deli je dosegla največ, enajst izdaj, zbirka Solzice, skupno 87 tisoč izvodov (1949 do 1978).

Omenjeni podatki in dejstva povedo, da je pisatelj tako s svojimi deli kakor tudi s svojim življenjem vseskozi jasno izpričeval, kako je na pravi strani barikaade. — »Spoznal sem, da se deli človeštvo v dva svetova, izkoriščevalce in izkoriščance,« je razlagal v pismu bratu (1920).

Le z redkimi izjemami pa bi lahko govorili v zvezi z njegovimi stvaritvami o poenostavljeni črno-beli razporeditvi.

Preseneča, da ne učinkuje nepristno celo ob neizravnani tehtnici, ob jasni tendenčnosti in angažiranosti; samo mimogrede, glede na novele, kjer pride do omenjenih nesorazmerij: Ljubezen na odoru, Samorastniki. Prav zato mu lahko pripisujemo resnično ustvarjalno silo, ki še danes zmora pridobiti bralca.

Osebnost in življenjska pot Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca (Kotlje, 10. avgusta 1893 — Maribor, 18. februarja 1950) sta bili v obdobju med obema svetovnim vojnama pa tudi še kasneje veliki neznanki, pač zaradi pisateljeve življenjske usode, usode političnega preganjanca in begunca — dejavnega v jugoslovanskem in mednarodnem komunističnem gibanju.

Posebnost njegovega vstopa v slovensko javno, pisateljsko življenje označujeta dejstva, da je šele v drugo bolj pritegnil nase pozornost, tako bralcev kakor tudi tistega domačega posredniškega ožila, ki lahko bralcu knjigo sploh približa; razumljivo ob razvrstitvi za in proti.

Vemo, da njegova prva zbirka, Zbirka Lovra Kuharja Povesti (1925), ni pobudila večjega zanimanja. Z njo je pisatelj zaključil svojo začetno stopnjo. Naj jo označimo: Med znanimi zunanjimi po-

datki o nagibih, ki so napotili najemniškega sinu Lovra Kuharja h književnosti, omenimo najprej njegovo težnjo, da se povzpne iz socialnega položaja, v katero ga je postavilo rojstvo. Sam je zapisal v življenjepis za PEN, da je sin najemnika grofovske hube, ki si je na posled kupil malo posest z obsegom 14 orolov na Prežihovem vrhu v občini Kotlje; da je osem let obiskoval dvorazredno utrakvistično osnovno šolo; da je po njej ostal doma, opravljal pri bajti poljska dela, hodil dnariti k bogatejšim sorodnikom in sosedom, se naučil tesati stavbni les in da je z očetom tesaril po gozdovih. Izobraževal se je še na dveh zimskih zadružnih tečajih (Ljubljana, 1912/13; Dunaj 1913/14). Odgojen je bil v bedi, trudapolnem delu od zore do mraka v morečem ozračju strahu in večnega trepetu pred grofovskimi oskrbniki, v ozračju, ki je dušilo roditelje in je prehajalo na otroke, nanj ter s svojim skrbi polnim pečatom zapečatilo tudi njegovo usodo (Lastni življenjepis, 1920).

Voljo in hotenje, da se povzpne iz socialnega položaja, je pridobil tako od matere kakor od očeta. Prva ni bila zadovoljna s socialnim položajem, v katerem se je znašla s človekom brez lastne zemlje, ki pa se ni odločil za pot v industrijo. V njej je bila zbrana tradicija kmetstva z lastno posestjo. Da si je boljšala svoj položaj, je s svojo bogato domišljijo bolj živela v starodavnih kmečkih dvorih, kakor pa v trdi sedanjosti. Svoj abstraktni, spominski svet je posredovala v obilni meri prvorojencu, Vorancu. Korenine teh storij, jih imenuje kasneje pisatelj. Oče, ki je sprejel nase težjo izbiro od obeh možnosti kmečkega človeka v tistem času in se je namenil pridobiti si lastno posest, je s svojim neusmiljenim bojem, ki mu je podredil vso družino, tudi že otroka Lovrenca, vplival na pisatelja s svojo življenjsko silo. Vendar, s te strani je Voranc prevzel nekaj nezaupanja tistih, ki so se vrnili iz nekdanjih fužin nazaj na kmete (koroški primer, 18. in 19. stol.) in so se raje prebijali na zemlji, ki je skoparila, kakor da bi spet odšli k topilnicam.

»Optimizem, vera v moč, v napredek je davna last familije Kuharjev,« je zapisal še potem, ko ga je prevzemal hud pesimizem v dvajsetih letih.

Ljudska ustvarjalnost je bila prva dediščina na umetnostnem področju; pisatelj jo je spremljal v najbolj zgodnjem obdobju. Vendar se njena pravičnina izročila še srečujejo z elementi novejših vaške zgodovine, s pripovedjo o propagandnih kmečkih domovih. Ljudski umetnik bi lahko postal slaven, segel bi zunaj kmečkih streh, če bi mu življenje omogočilo izobrazbo. Berilo — domača zgodovinska povest in pač književnost v izdajah Mohorjeve družbe, od Jurčiča do Cankarja, je dopolnjevala domače, lokalno izročilo. Dokaz, da lahko postane tudi kmečki človek pisatelj, je bil vsekakor koroški bukovnik Drabosnjak. Idejna dediščina pa je bila bolj zapletena. Predvsem krščanski svetovni nazor ni zadoščal več ob socialnem položaju. In tako so prihajali z njim, z njegovim etičnim kodeksom v konflikt že Prežihovi starši.

Vsestransko pravični bog ni pravično razdelil zemljiške posesti (novela Borba).

Narodnostni boj, ki je obsegal na Koroškem človeka od ponemčevalne šole do vseh družbenih ustanov, je uvrstil že mladega Voranca v narodnoobrambni položaj. Zofki Kvedrovi je poslal (1910) za natis v Domačem prijatelju rebus Tajinstveni napis z rešitvijo: Koroškim Slovincem preti pogin.

»Moj oče je bil slovenski nacionalist,« je zapisal kasneje. »In zato sem že od prve mladosti tudi jaz bil tak. Zgodaj je ta moja karakteristika dobila močan prizvok socialno-revolucionarne črte.« In še kasneje je pojasnjeval (kratka biografija), da mu je oče vcepil enačenje narodnostnega zatiranja s socialnim zatiranjem Slovincem na Koroškem.

V tako izoblikovano duhovno naravnost Lovra so vdrla novi doživljaji, doživljanja po srečanjih z miselnim svetom delavcev na deloviščih od Trsta do Celovca.

Na začetku stoletja sta bili strategija in taktika delavskega razreda manj znani. Brezposelnost je nihala med potepuštvom in mladimi organizacijami delavstva. Domači snovi, lokalni in kmetski kroniki, se je pridružila snov na temo potepuških dni iz časov, ko je mladenič Lovro prvič odšel v svet (1911/12).

Vemo, da je znal pisatelj kakšno sentenco iz del Ivana Cankarja na pamet. Zelo zgodaj je bral ruske pisatelje, Dostojevskega, Tolstoja, Gorkega; sam nekajkrat zatrjuje, da so odločilno vplivali nanj.

Prva svetovna vojna ga je hudo prizadela, zatem internacija v Italiji in izgubljene iluzije o novi državi, Jugoslaviji; vse to mu je za čas jemalo vero v samega sebe; tako je presojal sam. Z vojno je prevzel vase novo snov — za roman Doberdob.

Prav ta roman je doživel posebno usodo (1930—1940) do svojega natisa. Pisal ga je najmanj dvakrat, zaplenili so mu ga (1932), tudi dvakrat; vemo za nekaj domnev, da je šel še večkrat v izgubo. Tudi po današnji presoji ne zaostaja za sorodnimi romani v evropskem prostoru (pri nas doslej štiri izdaje, v srbohrvaščini dve izdaji, še prevod v bolgarščino, 1956, in v ruščino 1962).

Vse, kar je zasnoval na prvi stopnji svojega literarnega razvoja, so šele zarodki pisatelja »v pol razvoju«. Že z eno prvih črtic V tujino je pokazal smisel za sociološka vprašanja (1909). V tistem času docela prevladujejo regionalni viri, snov, motivi, slogovne sestavine in celo koroški regionalizem sam. Hkrati nas preseneti prav tako v istem letu objavljena črtica, prva po pisateljevi izjavi, Petkov Cenc, z opisom in sintetično podobo pijančeve nasilne smrti. Še kasnejša razmišljanja bodo lahko uporabila vsebino in izraznost omenjene črtice, neko povsem določeno pisateljsko naravnost k tovrstni motiviki.

Voranca je njegov dom vzgajal v duhu koroških posebnosti Slovenske ljudske stranke; ta mu je omogočila šolanje v okviru dr. Krekove zadružne vzgoje, mu dopolnila izobrazbo človeka, ki je izšel iz zapostavljenega sloja nesamostojnega vaškega prebivalstva.

Pisatelj je narodnostna občutljivost, posebnost ljudi iz slovenskega obrobja, je bila sprejemljiva za ideje mladih Preporodovcev. Srečanje s socialno demokracijo in delavci mu je posredovalo prva pojmovanja splošnega značaja o vsebini marksizma, kot so to propagirali pri nas na začetku stoletja, vendar ne bi mogli govoriti, da se je to uveljavljalo neposredno v njegovih zgodnjih spisih. Vojna, internacija in povojni razvoj so pospešili Prežihovo nazorsko usmerjanje k levici.

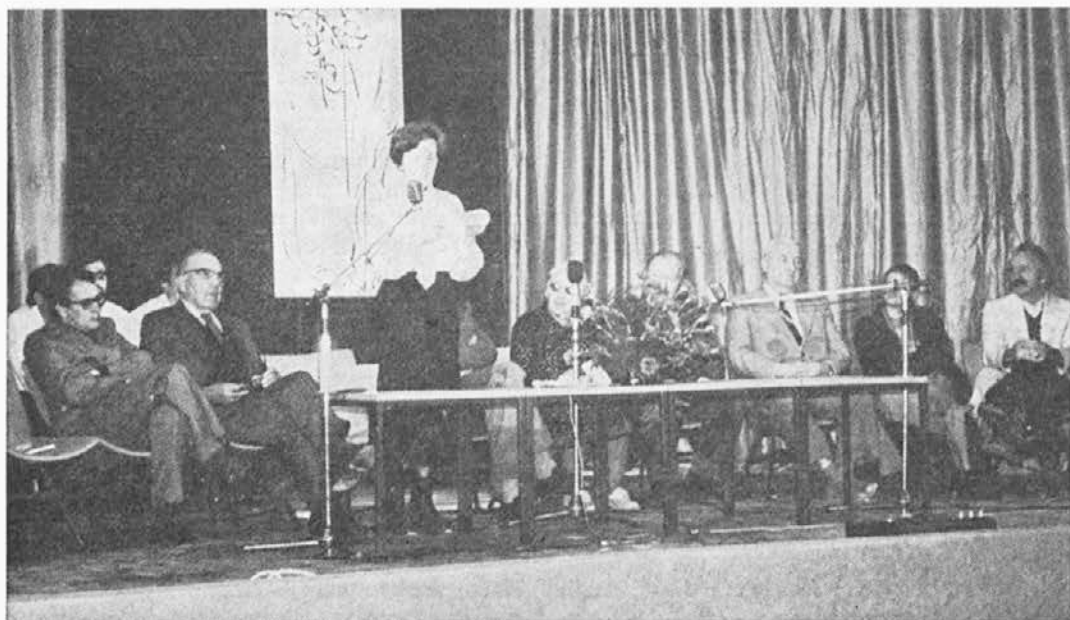
Izrazito literarnih pobud v začetku ni bilo na pretek. Pisatelj je imel srečo z Zofko Kvedrovo, ki zavzema kot njegov mentor prvo mesto. Ob njej bi lahko našli še nekaj imen: Antona Peska, domačina Frana Kotnika, založnika Antona Kristana, urednika Ljubljanskega zvona Janka Šlebingerja in Frana Albrehta; pesnika, prijatelja Mileta Klopčiča, in Bratka Krefta in pa Boga Teplyja; zadnja sta v tridesetih letih v svojih prispevkih opozorila nanj. Začetnih ovir je bilo precej; kot pisatelja začetnika ga je zavrnil celo takratni tajnik Mohorjeve družbe Valentin Podgorc in ga napotil nazaj na kmete.

Neznaten odmev kritike po izdaji zbirke Povesti in tudi nezanimanje v pisateljevi bližini pa vendarle nista zavrla njegovega pisanja. O tem je po drugi svetovni vojni prišlo do soočenja različnih pogledov med nekdanjimi Kuharjevimi tovariši (sodrugji): Kermavnerjem, Gustinčičem, Klopčičem, Golouhom; namreč o tem, koliko bolj ali manj so v tistih časih cenili Lovra njegovi komunistični tovariši kot pisatelja (polemika je publicirana v Naših razgledih in revijalnem časopisu zgodovinarjev).

Če pogledamo nazaj, se zdi vse jasno in razumljivo. Očitno pa ob prvih objavah Lovra Kuharja ni bilo mogoče spoznati njegove pisateljske nadarjenosti. Spet kasneje, ko je nastopil v drugo, in je zanj kritik Josip Vidmar uporabil metaforo o nenadnem rojstvu Palas Atene, je ostal začetni pisateljski fenomen Prežihovega še naprej javnosti neznanka. Profesor Slodnjak razlaga takratno neodmevnost slovenskega sveta na njegove prvence s splošno duhovno naravnostjo na Slovenskem.

Mnogo kasneje, ko so doživele po prelomu tridesetih let v objavah v Sodobnosti »samorastniške« novele velik odmev in je porastlo zanimanje tudi za osebo pisatelja, je mogel identificirati Lovra Kuharja s Prežihovim Vorancem le ozek krog ljudi. Vsekakor nekaj vodilnih komunistov, dalje levo usmerjenih izobražencev, krog Sodobnosti, najbrž tudi policijski aparat, medtem ko je postajal široki javnosti še naprej neznanka, čeprav je prišlo do prvih napadov nanj, na komuniste, že ob podeljevanju ljubljanske mestne nagrade. Zaradi italijanske okupacije ni izšla niti razprava Marje Borštnikove, Prežihovi prvenci v Domačem prijatelju (natisnjena 14 let kasneje).

Vendar se Lovro Kuhar, kljub lastni izjavi (1922), da uporablja svoj prosti čas le za pisanje, ni ukvarjal le s tem. Kakor vemo, se v prvi svetovni vojni ni bil voljan boriti za avstro-ogrsko monarhijo in je prebegnil (1916) na italijansko stran, kjer pa so ga pridržali v raznih tabori-

Literarni večer v prenovljeni dvorani v Kotljah

ščih do konca vojne, tako da ni mogel uresničiti svojih prostovoljskih namenov. Povojno depresijo je očitno kmalu premagal, ob koncu 1919. leta je nastopil službo v pisarni ravenske jeklarne in se je že naslednjega leta (1920) dejavno vključil v delavsko gibanje: soustanovil je organizacijo komunistov na Ravnah, postal odtlej tudi dopisnik komunističnih časnikov (Ujedinjenja, Rdečega prapora, Glasu svobode, Delavsko kmetijskega lista, Enotnosti — vse to do 1928. leta). Z dopisi je sporočal o političnem dogajanju, tudi o nasprotjih v delavskem gibanju, o mezdnem vprašanju, o pritiskih oblasti in delodajalcev na delavstvo, o proslavah 1. maja, o problemu bratovske skladnice, o volitvah, o slabostih občinske uprave in komunalni politiki, o spopadu s kapitalom in občinsko socialistično upravo, o strokovnem gibanju kovinarjev, o prizadevanjih za enoten nastop delavstva v Mežiški dolini pri raznih volitvah — občinskih, v oblastno skupščino, v parlament; o Vukovarskem kongresu, o delu med mladino v delavskem društvu Svobodi, o združništvu v časnikih, namenjenih tem vprašanjem — in je tako oskrbel skoraj redno informacijo o naporih, prizadevanjih, vzponih in mrtvilu v delavskih vrstah v domači in sosednjih občinah v Mežiški dolini.

Postal je tudi član upravnega odbora hranilnice in posojilnice, ustanovil je klavniško zadrugo, soustanovil je Svobodo, postal je tudi občinski odbornik (1926) in se potegoval na volitvah za oblastno skupščino (1927); kmalu je presegal lokalni okvir, saj je postal pri Zvezi gospodarskih zadrug član združnega sveta.

Po »obznani« in »zakonu o zaščiti države« je nadaljeval svojo dejavnost kot komunist tudi ilegalno; bil je sekretar za guštanjsko (ravensko) organizacijo do 1926. leta, hkrati delegat v širšem pokrajinskem strankinem vodstvu, se udeležil istega leta še 3. kongresa KPJ na Dunaju; odtlej je postal sekretar okrožja Sever (posebne organizacijsko-politične enote za koroško in štajersko območje). Le mimogrede, organizacijsko je pripravil še

drugi in tretji kongres SKOJ v bližnjem Kefrovem mlinu.

Vrsta ohranjenih dokumentov priča o tem, kako so policijski organi, žandarmerija vseskozi natančno spremljali njegovo dejavnost. V novembru 1923 so ga z nekaj tovariši aretirali, že prej pa dolžili, da je omogočal skrivne prehode čez mejo in tihotapil komunistično literaturo v državo. Vse do pregona in bega med 19. in 20. majem 1930 so Lovru posvečali veliko pozornost; v odsotnosti je bil obsojen na 6 let zapor v naslednjem letu. Ob svojem umiku je Voranc po dogovoru z lokalnimi sodelavci, ob jamstvu z lastnimi nepremičninami in denarnimi sredstvi svoje družine sprejel posojilo iz sredstev bratovske skladnice. Kljub celotnemu pokritju posojila so takratne oblasti skušale izkoristiti to dejstvo pri svojih zahtevah za njegovo ekstradicijo, hkrati pa so mu skušali nasprotniki naprtiti neke vrste »moralno« hipoteko, ki so jo izkoriščali še v drugi svetovni vojni s svojo agitacijo tudi belogardisti.

Ne moremo se spuščati v podrobnosti o nasprotovanjih, s katerimi se je Lovro Kuhar še srečeval pri svojem političnem delu v desetletju do svojega odhoda v tujino; nekajkrat je doživljal razna nasprotovanja s strani socialnih demokratov.

Vsa dokumentacija in njegova objavljena dela v obravnavanem obdobju izpričujejo, da se je Lovro Kuhar v tistem času več ukvarjal s političnim delom kakor s pisateljevanjem — čeprav pa je vendar napisal za novo ustanovljeno Cankarjevo družbo osnovno besedilo romana Doberdob.

Večjo neznanko kot doslej obravnavano obdobje pomeni Prežihovo nepolno desetletno bivanje v evropski tujini (1930 do 1939), saj je prešel na Koroško v republiko Avstrijo, z Dunaja čez Prago v Berlin in je najprej dve leti deloval kot aktivist Rdeče sindikalne internacionale, ene izmed organizacij v okviru Komunistične internacionale (KI), kot svetovalec za kmečka vprašanja. Tako je obiskoval skandinavske dežele, balkanske države Romunijo, Bolgarijo, Grčijo. Po 1932. letu

je prešel na delo h KPJ kot urednik glasila Delo. Že v tem obdobju je sodeloval v bližini emigrantskega vodstva jugoslovanskih komunistov. Leta 1935 se je kot delegat udeležil 7. kongresa KI, tudi še kongresa mednarodne rdeče pomoči v Moskvi. Po vrnitvi je prišel pri pripravi aprilskega plenuma KPJ (1936) v praške zapore in zatem po izgonu v Avstrijo še v roke avstrijske justice; v dunajskih zaporih je prebil do polovice 1937. leta, ko se je vrnil v Pariz. Odtlej je postal neposreden sodelavec Josipa Broza Tita in opravljal je vrsto dolžnosti v partijski knjigarni Horizons, pri organizaciji podpornega patronatskega središča, pri skrbi za razne zveze, za natis partijske literature, glasil, tudi glasil za izseljence, pri skrbi za španske borce, tako ob njihovem prihodu kakor ob koncu španske vojne.

V tako kratkem seštevku opisuje svoje 9-letno obdobje sam Lovro Kuhar v partijski biografiji iz 1948. leta, ohranjena je med zapuščino na Prežihovem vrhu. Dolej pa se je nabralo še več pisateljevih lastnih življenjepisov iz let 1920, 1939 in še tri kratke biografije iz povojnega obdobja.

Vse to gradivo omogoča vpogled v nekdanjo neznanko pisateljevega življenja. S pomočjo dokumentov Komunistične internacionale, ki so postopoma prihajali v zadnjem desetletju iz Sovjetske zveze, pa so mogoča še nadaljnja dopolnila. Znatno delež pojasnil za pisateljevo politično biografijo najdemo tudi v zbranih delih Josipa Broza Tita, v znanstvenem komentarju dr. Pera Damjanoviča in njegovih sodelavcev (1978/79). Vrsto raziskovanj so oskrbeli zgodovinarji, ki so raziskovali bodisi pisateljev slovstveni delež ali pa obdobje, v katerem je živel. Naj jih naštejemo le nekaj: dr. Anton Slodnjak, Ob pisateljski 40-letnici (1950), dr. Franc Sušnik, v koledarju Mohorjeve družbe (1951) in v knjigi In kaj so ljudje ko lesovi (1968), Marja Boršnik, O Prežihu v jeziku in slovstvu (1956/57); hkrati je uredila in zasnovala Prežihov zbornik (1957), v katerem je objavil širšo pisateljevo biografijo Jože Koruza. Ob zborniku je napisal vrsto pomembnih opozoril dr. Dušan Kermavner, bibliografskih, memoarnih, historiografskih (1957/58), Janko Jarc pa je oskrbel prikaz pisateljeve usode v italijanskih zaporih leta 1943 (1958); Janko Pleterški je v Zborniku Progresivna Slovenija, Trst in Koroška (1964) oskrbel poglede na Prežihove članke v zvezi s koroškim vprašanjem, dalje s svojo študijo Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in praksi (1967/71) pripomogel k širšemu okviru za razumevanje tudi Prežihove dejavnosti v okviru slovenskega narodnostnega vprašanja. Vrsta avtorjev je oskrbeli dela o posameznih poglavjih iz novejših ali pa zgodovine zveze komunistov: France Klopčič s knjigo Velika razmejitev (1946), France Filipič s študijo Partijska organizacija v Sloveniji v obdobju ustanovnega kongresa KPS (1977), Alenka Nedog, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji (1978). Hkrati so znanstveni delavci oskrbeli bodisi zbirke dokumentov bodisi ponovne izdaje glasil, na primer Proleterja (1968). Prav tako koristna so

memoarska sporočila, čeprav kdaj tudi subjektivno poudarjena.

Vse to je omogočilo jasnejše predstave o osebnosti življenjski poti Lovra Kuharja. Več gradiva je omogočilo tudi na primer takšno spoznanje, da je bil Kuhar vseskozi konsistenten tudi v primerih, ko je padel v roke svojih nasprotnikov. Že v svojem zagovoru 1922. leta na primer omenja, da je pristaš komunističnih idej, a da je organizacijsko kot komunist nehal delovati. To izhodišče svojih zagovorov je ohranil Lovro Kuhar celo pred gestapovskim zasliševanjem — tudi v tem primeru se ni odrekel pripadnosti k naprednim idejam (toliko glede na ohranjeno gradivo v arhivu CK ZKS).

Med vprašanji, ki so v Prežihovem emigrantskem obdobju v ospredju njegovega ukvarjanja, izobrazbe, naj omenimo njegovo preučevanje kmečkega vprašanja. Skrbno se je seznanjal z dokaj široko analitično paleto socioloških pričevanj o položaju kmetov na Slovenskem. Prebiral je vse članke in razprave, želel informacije do posameznih nadrobnosti od svojcev in izmenjeval svoje poglede na kmetstvo politiko z inženirjem Gustinčičem, ki je tisti čas živel v Moskvi. Naj le mimogrede opozorimo, da je skušal vsaj po naši presoji razmišljati nedogmatsko, saj je trdil, da ne kaže vnašati sovjetske kategorizacije kmetov poenostavljeno v naše razmere. Med zapuščino so se ohranili tudi njegovi zapiski v zvezi s preučevanjem zemljiške rente. Očitno mu je to izobraževanje koristilo pri kasnejši upodobitvi kmečkega »univerzuma«, upodobljenega v romanu Jamnica. Prav tu je dobila analiza širši razmah. Še v povojnem obdobju se je posvečal kmečkemu vprašanju, pisal članke o problemih agrarne reforme v Mežiški dolini (1945. leta); CK ZKS ga je v tej zvezi vabil tudi v Ljubljano.

Drugo takšno vprašanje in vsebina pisateljevega zanimanja — je obsegalo problematiko slovenske narodnostne eksistence. V času, ko je Tone Brodar (Edvard Kardelj, 1932) napisal nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje, se je tudi Prežih že ukvarjal s tem vprašanjem; hkrati ko je sodeloval pri zbiranju podpisnikov za resolucijo treh partij o slovenskem narodnem vprašanju (1934), je pripravil »Podlago« za Slovensko narodno revolucionarno gibanje; kasneje je bila na tej osnovi natisnjena tudi brošura Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda (1933).

Omenili smo že njegovo zgodnjo prizadetost glede vprašanja narodnosti. V predplebiscitnem obdobju je Prežih že napisal vrsto člankov, ki jih je takrat objavil Rdeči prapor (1920), ti članki so bili hkrati stališče slovenskih komunistov. Tudi v korespondenci Ivan Regent in inž. Gustinčič in Prežihov Voranc najdemo izmenjavo pogledov na to vprašanje. Ob 13. obletnici plebiscita (1933) je Lovro prav tako objavil v Delu samostojen uvodni članek. V naslednjem letu je prišlo do izmenjave pogledov med Ivanom Regentom in inž. Gustinčičem v teoretskem glasilu KPI o slovenskem vprašanju, v Lo Stato Operaio; svoje mnenje je kritično zapisal na koncu tudi Prežihov v članku Glede na pripombe o Sloveniji;

opozarjal je na različne poglede pri ocenah posameznih slovenskih strank in položajev Slovencev v treh sosednjih državah.

Prežihov Voranc se je tudi še kasneje intenzivno ukvarjal z narodnostnim vprašanjem, v zapuščini so se ohranili njegovi zapiski, ki povedo, da je temeljito preučeval Kardeljevo — Speransovo knjigo o slovenskem narodnem vprašanju. Še med vojno pred svojo aretacijo je napisal po dogovoru z ljubljanskim partijskim vodstvom brošuro O slovenskih mejah, v kateri je povzel poglede iz prve Komisije za mnenje pri IOOF, kakor na to opozarja Janko Pleterski v svojem zapisu ob obletnici dr. Frana Zvittra (Zgodovinski časopis 1965/66).

Razumljivo je, da tukaj ne moremo izčrpati vsega vprašanja, niti podrobneje spregovoriti o usodi prve in druge Prežihove brošure na temo slovenske narodnostne problematike.

Kot posebna dilema in neznanka, ob kateri pa so se morali ustavljati predvsem raziskovalci, je bila dilema celotnega pisateljevega opusa in avtentičnosti natisov njegovih del. Potrebno je bilo zbrati najprej leposlovni delež, zatem publicistične in časnikarske prispevke, posebej nelahko nalogo je pomenilo iskanje prispevkov v glasilih mednarodnega komunističnega gibanja (Internationale Presse-Korrespondenz, Balkan-Korrespondenz, Rundschau, Arbeiterden), pri čemer ni bilo doslej dosti uspeha.

V tem okviru se je kazalo še vprašanje posegov druge roke v Prežihova besedila, vprašanje, ki je predvsem pomembno za njegova leposlovna dela; šele pri ponatisih po drugi svetovni vojni je lahko pisatelj vsaj v neki obliki sodeloval pri natisu svojih del.

Ob pisateljevi biografiji in iz prepletenosti politične dejavnosti in pisateljskega dela se je kazala na videz dilema med pisateljem in politikom. Kakor vse kaže, pa prevzem življenjskih izkušenj ni bil vselej v škodo pisateljevanju. Preučevanje kmečkega vprašanja je lahko razširilo zasnovo romana Jamnica, preučevanje

narodnostnega vprašanja pa je navajalo pisatelja k novim zamislim. Ne bo naključno, da je sledila Doberdoba, slovenskemu vojnemu romanu, Požganica, roman o koroškem spopadu, in da se je pisatelj še v zadnjem obdobju svojega življenja vrnil k zamisli romana iz obdobja 1848. leta, spet k pomembni letnici iz naše narodne zgodovine.

Vendar se raziskovalci niso ustavljali samo ob dilemi omenjene pisateljeve naravnosti. Niti niso razmišljali samo o tem, kam bi ga lahko oblikovno in vsebinsko »strpali«; prišlo je v novejšem času celo do tega, da zanj in njegove stvaritve docela ne ustrezajo do sedaj uporabljene opredelitve. O vsebini njegovega intelektualizma, če naj s tem izrazom opredelim njegov ustvarjalni nemir, tenkočutnost zaznav, smisel za tragično občutje, so pisali po novejših stilnih analizah (Marjan Kramberger).

Očitno bo zbrano gradivo in bodo mnoge raziskave omogočale odslej natančnejše poglobljanje v bistvo, pisateljsko bistvo Prežihovega Voranca.

Sestavine njegovega življenja po drugi svetovni vojni so tudi že zbrane, pripovedujejo o prizadetem pisatelju po drugi svetovni vojni. Vemo celo za njegovo izjavo, da ne bo več pisal. A še naprej se nam kaže ista panorama Prežihovega življenja, kljub temu, da je njegova bolezen hitro napredovala. Sam nam pripoveduje v reportaži Tisoč in en dan, kako je bil razdeljen med pisanjem in vsakdanjimi skrbmi in srečanji s svojimi soobčani. Prežih je s svojo prozo segel s prevodi med vse narode in narodnosti v Jugoslaviji, še dlje, njegovi romani so prevedeni v češčino, slovaščino, ruščino, njegove novele in črtice v nemščino, francoščino, italijanščino.

Spomin nanj, na njegovo mednarodno romanje, smo srečali še pri norveškem spremljevalcu in v romunski izdaji »O srbsko (jugoslovansko) romunsko kulturnim i književnim odnosima« (1976).

Že vse to, le na kratko povedano, priča o angažirani pisateljski osebnosti komu-

Obnovili smo kulturni dom v Kotljah

nista in revolucionarja, za katerega bi manj prišle v poštev kakršne koli shematske razporeditve — za kakšno osebnost gre, ali bolj za pisatelja ali bolj za profesionalnega politika.

Dr. Anton Slodnjak

Pogled na pripovedništvo Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca

Precej poguma je potrebno, da spregovoriš prigodniško ali nepripravljen o devetih knjigah zbranega dela Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca, ki so pred nami v uredništvu Draga Druškoviča in deloma tudi Jožeta Koruza (I. in II. knjiga) in z opombami predvsem Druškoviča in v II. in VII. knjigi tudi Koruza. Če tvegam to pustolovščino, potem je moja prva ugotovitev, da prisostvujem ob kraju Vorančevih del pripovedovanju genialnega bukovnika, ki sta ga primorali osebna nadarjenost in rodovna solidarnost, da je na leposlovni način prikazoval življenje ljudi svojega rojstnega kraja v Mežiški dolini. Pri tem je značilno, da je dajal svojemu stvarnemu pripovedovanju neko komaj slišno lirsko noto, ki obkroža njegove osebe in njihova dejanja kot subjektivna melodija in folklorna pristnost. Njegovi ljudje so on sam, njihovo prizadevanje ustreza njegovemu hotenju in zemlja, na kateri žive, in zrak, ki ga diha, sta prav tako njegova življenjska elementa. Zato se mi zdi naš avtor in njegovo delo nadvse svojevrsten pojav v naši narodni in kulturni zgodovini. Oba sta sad južnokoroškega življenja. O avtorju je vsakomur znano, da je dovršil le dvorazredno osnovno šolo v Kottljah in dva nekajmesečna zadružna tečaja v Ljubljani in na Dunaju, a je vendarle tako stvarno in odločno odgrinjal njihovo življenje, razlagal nujnost njihove usode in jo ovijal ter utemeljeval s prastarimi izročili, kakor da je bil starešina ali oče Kottljam. Za njegove ljudi je značilen predvsem vzgon navzgor, vroča prizadevanja za življenjski obstoj, za kruh, dobro sosedsvo in ljubezen. Tega socialnega stremjenja pa kljub marksističnemu prepričanju ni vnašal vanje, ampak jih je doživljal in poustvarjal kot ustvarjalno zanimive in kot človeško privlačne. To ga je tudi obvarovalo, da ni prestopal meje med estetsko lepim in politično koristnim.

S tako ustvarjalno miselnostjo in meto do je Voranc spisal nekaj novel in romanov, ki so med najboljšimi pripovednimi deli našega slovstva. Od leta 1912, ko je začel objavljati črtice v Zarji, glasilu socialnodemokratske stranke v Ljubljani, pa do izida njegovega prvega romana Požganica (1939) je minilo skoraj trideset let, ki jih je preživel kot kmečki in tovarniški delavec doma in na tujem, prebil na bojišču, v vojnem ujetništvu, v emigraciji in na političnih potovanjih po Evropi.

Res se je prvič uveljavil kot pripovednik že 1935. leta, ko mu je Ferdo Kozak

Vsaj po doslej znanem gradivu bi se tehtnica nagnila k pisatelju; tudi med zbranimi deli je Prežihovih časnikarskih aktualno-političnih publicističnih prispevkov za eno samo knjigo.

objavil v reviji Sodobnost novelo Boj na požiralniku, prvič označeno z njegovim poznejšim stalnim psevdonimom Prežihov Voranc. S to socialno balado v veristični prozi, kakor bi delo, razdeljeno v sedem kratkih poglavij, lahko imenovali, se je poklonil trpljenju svojih rojakov, koroških kajzarjev in najemnikov, protestirati pa je menda tudi hotel zoper miselnost romana Knuta Hamsuna Blagoslov zemlje, ki je izšel 1930. leta v slovenskem prevodu, pa se mu je zdel zaradi optimističnega pogleda na prihodnost individualnega malega posestnika neuresničljiv in varljiv.

Toda njegova pripoved o krčevitem naporu kajžarske družine na mokrotnem in plazovitem posestvecu, da si obvaruje najboljšo njivico pred požirajočo zemljo, je res socialno vznemirljiva, vendar nič manj lep. Samo četrto poglavje npr. s skupim, vendar monumentalnim prikazom nadčloveške delavnosti kajzarja Dihurja in njegove žene odtehta z miselno težino in čustveno toplino skladovnice kmečkih idil in povesti. Žal smo se že tako oddaljili od življenja in miselnosti naših kajzarjev, da skoraj že več ne doumemo srce trgajoče tragike le-te Vorančeve pripovedi.

Najbližja ji je morebiti zgodba o edinem kajzarjevem nesebičnem pomočniku, o paru voličev, ki jo je očrtal v črtici Jirs in Bavh (1935). Tudi le-to more morebiti popolnoma doumeti le tisti, ki je sam vzgajal mlade voliče (ali vsaj videl, kako se to dela), in oral ter vozil z njimi.

V povestih Samorastniki in Ljubezen na odoru pa je Voranc odkril nekaj primerov edinstvenega erotičnega čustvovanja svojih kajzarjev. V prvi je upodobil svetniško ali legendarno zvestobo kajžarske device Mete, ki je vzljubila, kakor je zapisal: »z iskrenim nesebičnim plamenom čiste vdanosti« tistega človeka, v katerem je videla »izvoljeno in globoko občuteno podobo najbližjega ji človeka«. V drugi pa je odkril veličino in tragiko kmečke žene in matere, ki začuti sredi zakonskega životarjenja in nečloveškega garanja podobno »čisto vdanost« do drugega moškega kakor Meta v Samorastnikih, čeprav visi nad njo in njim prastara grožnja o minljivosti take zveze, ki se res kmalu sprevrže v njegovo smrt.

A še preden je mogel Voranc omenjene in še nekatere manj pomembne novele izdati v knjigi Samorastniki (1940), je izšel 1939 njegov »roman iz prevratnih dni«, imenovan tudi plebiscitni roman Požganica. (Prvo oznako mu je dal avtor

v podnaslovu, druga pa se omenja v korespondenci.) To je mogočna in dramatično razgibana pripoved o tem, kako si je skupnost mežiških kajzarjev, najemnikov in malih posestnikov ob prevratu in plebiscitu (1918—1920) skušala spet osvojiti zemljo svojih prednikov, ki so si jo prilastili tuji in domači gospodje. Junak romana je ljudstvo, in sicer iz treh središč:

- a) iz najemniške Jazbine
- b) iz rudarskih in industrijskih krajev (Mežica, Guštanj [Ravne] in Prevalje) in
- c) z nove — slovenske oziroma jugoslovanske cone.

Jedro dogajanja je Voranc videl v sporu med Jazbinci, kajzarji in najemniki, ter med njihovimi brati in sinovi, ki so postali rudarji in tovarniški delavci. Jazbinci se ženejo za sončno planino Požganico, ki bi naj bila temelj njihove bodoče blaginje, obenem je simbol svobode, njihovi bratje in sinovi, socialnodemokratski knapje in industrijski delavci, pa vidijo v njihovem prizadevanju družbeno in kulturno nazadovanje. Požganica vzplamti na predvečer 1. maja kakor Sitarjevina v noveli o Hlapcu Jerneju in njegovi pravici, ponovno zavedeni rudarji in industrijski delavci pa glasujejo ob plebiscitu dne 10. oktobra 1920 za priključitev k tisti družbi in državi, ki je vzela njihovim očetom zemljo, njim pa narodno zavest. Le peščica prebujenih in zvestih Jazbincev se zatre v vizijo nove — socialne svobode.

Voranc je s tem delom izpričal, da je v odkrivanju in razporejanju epske snovi ter v stopnjevanju in minevanju dogajanja zelo napredoval od samorastniških zgodb, četudi v njem ni ustvaril takih prvinskih, dasi v bistvu rahlih ljudi, kakor so Dihurji, Radmanca in Voruh v Ljubezni na odoru in Hudabivška Meta v Samorastnikih.

V romanu Doberdob, ki ga je konec 1940 spravljal po koreniti predelavi prvotne oblike, že 1934. zasnovane v političnem zaporu na Dunaju, med ljudi, je glavno ustvarjalno pozornost posvečal upodobitvi čim več ljudi, saj mu je bil končni cilj ustvariti »vojni roman slovenskega naroda«. Zato je razširil prvo obliko romana, ki je ustrezala sedanjemu prvemu in drugemu delu (Črna vojska, Doberdob) s tretjim in četrtem delom (Lebring in Judenburg), da je mogel prikazati čim prepričljiveje in razvidneje nesmiselnost in nesrečo vojne. Skozi usodo vojakov stotega kazenskega bataljona, med katerimi je upodobil tudi samega sebe, je odkrival nasilja vojne od morečega kasarniškega drila do krvavih borb na doberdobskem sektorju soškega bojišča in do zopetnega zbiranja preživelih vojakov tega bataljona v zbirališču v Lebringu na Štajerskem vse do končnega usodnega srečanja najaktivnejših med njimi v kadru kranjskega pehotnega polka v Judenburgu, kjer sprožijo upor in pretrpe krvavo maščevanje še vedno nasilnega militarizma.

Kljub mestoma preveč reportažnemu ali verističnemu prikazovanju človeških slabosti in vojnih strahot je ustvaril z Doberdobom delo, v katerem odkrivamo tudi plemenite značaje in dobra dejanja.

Naj si pokličemo v spomin samo vojaka Alojzija Štefaniča in njegovo odpovedujočo ljubezen, obisk matere vojaka Pekola v vojaških barakah, oris pomladi okrog njih in v njih in podobno. Voranc je iz brezoblične vojaške množice v barakah kazenskega bataljona, na nevarnem sektorju soškega bojišča, v zbirališču rekonvalescentov in rekrutov ter v sedežu kranjskega pešpolka izoblikoval vrsto živih značajev raznih narodov, poklicev in nazorov. Odkrival je pogum in značajnost, pokvarjenost in hudobijo. Kakor se je med moštvom izgubljala v vojašnici in zlasti na bojišču individualna zavest ter prehajala v zavest bolj ali manj skupne usode, tako se mu je tudi vedno bolj tragično zapletalo dogajanje. A tudi tu je v vseh štirih delih v realistično skoraj veristično stavbo romana vključil več lirskih in celo simbolističnih elementov.

Tudi tretji Vorančev roman Jamnica (napisana 1941, izšla 1946 z letnico 1945) je prikaz usode neke človeške skupnosti. To je »roman soseske«, iz katere je avtor izšel in v kateri je živel v pripovedovanem času od 1921 do 1939, ki je bil tudi čas njegovega dozorevanja in političnega delovanja. Zato ga je posvetil »tridesetletnemu junaku iz Kotelj, padlim za domovino v osvobodilni borbi 1941 do 1945«. In kot veličasten spomenik je roman arhitektonsko zasnoval in vsebinsko izpolnil, dal ga v tri dele po osem poglavij, deveto poglavje tretjega dela pa bi naj bilo napis in posvetilo na tem spomeniku: zaobljuba Jamničanov, da bodo podpirali preganjane in se z njimi bojevali za pravico.

Vsebinsko je Voranc prikazal tri faze jamniškega življenja v omenjenem obdobju. Z jasno dispozicijo v prvem poglavju prvega dela je orisal kraj in ljudi, v nadaljnjih sedmih poglavjih pa razkrival izza kulis navidezne vaše skupnosti globoko razpadanje družinskih in moralnih odnosov sploh ter zavračal pričakovanje, da bi vas mogla zaživeti urejeno, pošteno in napredno v dotedanji gospodarski ureditvi.

V drugem delu je s preobširnimi primeri vaše pokvarjenosti in brezsrčnosti razsvetljeval tezo prvega dela, po kateri bi bilo treba vse korenito preurediti, medtem ko je v tretjem delu miselno prehitro in umetniško ne dovolj jasno napovedal obnovo in združevanje pozitivnih vaških sil spricho čedalje hujšega pritiska družbenih in narodnih nasprotnikov. Toda to ideološko ogrodje je oživil z enotnostjo in plastičnostjo pripovedi. Spet je združeval in osvetljeval dogajanje z lirskimi ali domotožnimi prvini, z ljudskim izročilom, z osebnimi izkušnjami in s političnimi načeli. Mesto in funkcijo vsake osebe v romanu je določeval ne samo na podlagi lastnega doživljanja in spoznanja, temveč tudi z elementi stoletnih ljudskih izročil, kakor so se ohranila v njihovem jeziku, običajih in pesmih ter pripovedkah.

Rastoče in uspešne težnje po vedno globljem spoznanju rodu in domačije je Voranc izpričal tudi z načrtom za zgodovinski roman Pristrah (Strašilo), ki bi naj pripovedoval o tem, kako so doživljali

njegovi rojaki marčno revolucijo 1848 in začetke narodnega prebujanja.

O tem pa je mogel napisati zgolj eno poglavje: Skrivna bralnica, v katerem je pripovedoval o čudovitem odmevu Prešernove Zdravljice v domači vaški sredini 1848. A načrt za romantično junaški roman o usodi njegovih rojakov v drugi svetovni vojni je ostal le — načrt, čeprav je Voranc po Jamnici izdal še štiri knjige, med katerimi bi bila mogla zbirka črtic o narodnoosvobodilni borbi Naši mejniki (1946) odigrati vlogo nekakega katalizatorja te zamisli.

Toda silni Vorančev organizem ni prenesel posledic trpljenja v ječah in kon-

centracijskih taboriščih in velikih naporov revolucionarne in umetniške aktivnosti v zadnjem desetletju. Leta 1949 je še izdal zbirko Solzice, v kateri je zbral nekaj otroških doživetij, ožarjenih v tisti čudoviti milini, v kateri se razodeva ob določenih urah vsaka na videz še tako težka mladost. A že prihodnje leto je smrt ustavila v sedemindesetem letu Vorančevega življenja nadaljnje delovanje neutrudne Vorančeve ustvarjalne domišljije, potem ko je ta največji koroški bukovnik že odprl novo stran v zgodovini našega slovstva, ki je poslej ne more nikdo dopisati do kraja.

France Filipič

Nekaj podrobnosti o političnem delovanju Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca v letih 1925-1928

V polemичnem obravnavanju »Prežihovega zbornika« konec 1957. in v začetku 1958. leta je v zavrnitvi določenih trditev dr. Dušana Kermavnerja inž. Dragotin Gustinčič v repliki pod naslovom Popravek — Naši razgledi, 25. januarja 1958 — med drugim zapisal: »Povedal bi D. K. (Dušan Kermavner) morda še več, to je, da sva skupno nastopala proti nemajhnim Kuharjevim oportunističnim napakam, ko je na primer le-ta skupno s Štukljevci glasoval za to, da naša Partija kandidira pri državnoborskih volitvah 1925 dr. H. Tumo, in proti Kuharjevemu oportunističnemu predlogu, da se oddelita Mežiška in Dravska dolina od ljubljanskega tajništva, in da se ustvari za ti dve dolini samostojno tajništvo, kar je tudi CK KPJ energično odbil.«

Podatki inž. Dragotina Gustinčiča odpirajo razglede na določene značilnosti krizne situacije, v kateri se je organizacija KPJ znašla v Sloveniji v tem letu. Na omenjenih volitvah — to so bile parlamentarne volitve 8. februarja 1925 — je dobil na Štajerskem delavsko-kmečki republikanski blok, ki je po razpustu NDSJ predstavljal delavsko revolucionarno gibanje, vsega 2112 glasov, medtem ko je za SSJ glasovalo 4099 ljudi, za Bernotovo socialistično frakcijo JSDS pa 1765. Ocena v zapiskih delavsko-kmetijske matice je ob teh številkah bila porazna, saj je ugotavljal podpisani G. — inž. Gustinčič — da je politično delavsko gibanje v Sloveniji — njegova ocena se ni nanašala samo na Štajersko — popolnoma na tleh. Minimalno število glasov, ki jih je dobilo delavsko revolucionarno gibanje, enako kot na Štajerskem, tudi drugod po Sloveniji, je bilo pokazatelj akcijske neučinkovitosti organizacije KPJ v Sloveniji, njene ozkosti in zaprtosti vase in, med drugim, tudi njenega nedovoljnega razumevanja problemov kmetijskega življa. Vrh vsega je bila organizacija razcepjena na desno in levo krilo, kar je hromilo delovanje pokrajinskega vodstva in

trgalo njegove zveze z organizacijami v provinci. Res da je Štukljeva frakcija, ki je imela vodstvo pokrajinske organizacije v rokah s svojo kapitulantsko politiko ob problemih prehajanja članov razpuščenih Neodvisnih strokovnih organizacij v socialdemokratske sindikate, pokrajinsko organizacijo privedla na rob propada, toda težnja za postavitvijo dr. Henrika Tume za kandidata je najbrž odpirala vrata k možnosti skupnega nastopa s SSJ in JSDB na parlamentarnih volitvah in ob ugledu in renomeju takšnega kandidata, ki bi bil lahko sprejemljiv za vse tri politične grupacije, bi to pomenilo verjetno še dodatne glasove za kandidata razrednega delavskega gibanja.

Oportunistični predlog Lovra Kuharja — kot se je izrazil inž. Gustinčič — da se oddelita Mežiška in Dravska dolina od ljubljanskega tajništva in da se ustvari za ti dve dolini samostojno tajništvo, je v resnici bil poizkus ob slabostih centralnega pokrajinskega vodstva v provinci ustvariti središče, ki bi organizacijsko obvladalo določeno območje. Tedanja splošna organiziranost KPJ je bila takšna, da so bile krajevne ali mestne organizacije vezane neposredno na pokrajinski sekretariat. Če se je, po Gustinčičevih trditvah, CK KPJ v letu 1925 Kuharjevemu predlogu odločno upiral, se je to že v letu 1926 povsem spremenilo in se je Kuharjev predlog uresničil. Na III. kongresu KPJ od 17. do 22. maja 1926 na Dunaju, ki se ga je tudi udeležilo zastopstvo slovenskih komunistov v sestavi: Dragotin Gustinčič, Dušan Kermavner, Mirko Weinberger in Lovro Kuhar, je bil namreč sprejet predlog o reorganizaciji celotne organizacijske strukture KPJ, tako da so posamezne dele pokrajin obsegala okrožja, ki so zdaj bila vmesni člen med krajevnimi in mestnimi organizacijami in pokrajinskimi vodstvi. Najprej se je na severu Slovenije ustanovilo okrožje Sever s sedežem v takratnem Guštanju, ki je spočetka zajemalo tudi mariborsko in

celjsko območje, dokler se niso organizacije v Mariboru do te mere okrepile, da se je Maribor organizacijsko osamosvojil in je pričelo delovati okrožje pod imenom Vzhod I, pod katerega je pripadalo tudi Celje. Vsekakor je razdelitev na okrožja v tem času pomenila v KPJ, zlasti v Sloveniji, pomemben napredek. Do oktobra 1926 so bila organizirana v Sloveniji tri okrožja s središči v Guštanju, na Jesenicah in v Zagorju. V poročilu Franceta Klopčiča, člana Pokrajinskega sekretariata, ki ga je 10. novembra leta 1926 zaplenila v Delavskem domu v Ljubljani policija, piše: »Po kongresu se je pristopilo k organiziranju okrožnih organizacij. Ustanovljena je v okrožju C. Sedež v CI (Guštanj). Vršila se je uspela okrožna konferenca. O. K. deluje. Ustanovljena je tudi v okrožju D, sedež v DI (Jesenice). Vršila se je nezadostna okrožna konferenca. O. K. deluje delno. Provizorični O. K. za okrožje B v BI (Zagorje) pripravlja okrožno konferenco... Najslabše organizacije so v A (Ljubljani) in C II (Maribor). Brez samostojnosti iniciative in zato primanjkuje stranki funkcionski kader v centrih. Boljše stojimo v tem oziru v provinci itd. ... Januarja 1926 je bilo v Sloveniji po istem poročilu 132 članov, oktobra 1926 pa 180.

Z datumom 1. december 1926 je bila razposlana okrožnica št. 8, ki jo je CK KPJ namenil vsem pokrajinskim sekretariatom v državi. Okrožnica je vsebovala obvestilo, da je politbiro CK KPJ na svoji seji 27. novembra 1926 sklenil, da naj partija sodeluje na volitvah v oblastne odbore v vseh administrativnih oblasteh, kjer to organizacije zmorejo. Volitve v oblastne odbore so bile razpisane za 23. januar 1927. Dne 2. decembra 1926 je legalno glasilo KPJ Enotnost prineslo razglas s pozivom za skupen nastop vseh delavskih strank in skupin. Teden dni pozneje je Enotnost poročala »Skupen nastop ustvarjen«.

V širšem evropskem procesu po V. kongresu Komunistične internacionale, na katerem je bila formulirana taktika enotne fronte in sledeč zaključkom III. kongresa KPJ se je pričela tudi v Sloveniji vse bolj uveljavljati težnja po enotni fronti, po sodelovanju vseh delavskih skupin. V Sloveniji se je ta težnja kazala tako v delavskem revolucionarnem gibanju kot tudi v vrstah socialne demokracije in neorganiziranega delavstva. Tako je France Klopčič v okrožnici pokrajinskega vodstva partije pod naslovom »Nove pregrupacije v delavskem gibanju in naša taktika« zapisal sredi leta 1926: »Stremljenje socialističnih in neorganiziranih delavcev po enotnosti moramo odločno in iskreno podpreti... odločno, energično in iskreno se moramo zavzeti za težnje socialno demokratičnih delavcev, ki hočejo ustvariti enotno fronto za boj proti buržoaziji. Združiti se moramo s socialno demokratičnimi delavci, da izvedemo taktične akcije, četudi pod najbolj skromnimi parolami itd.

Iz navedenih podatkov je mogoče razvideti, da je bil položaj za skupen nastop vseh delavskih skupin na Slovenskem na oblastnih volitvah resnično ugoden. V teku dogodkov pa se je pokazalo, da je visoko zastavljeni cilj skupnega

France Filipič za govorniškimi odrom

nastopanja samo deloma uresničljiv. V mariborski oblasti so delno nastopile skupno vse tri grupacije SSJ, JSDS in skupina Enotnosti (komunisti), medtem ko v ljubljanski oblasti Bernotova JSDS ni sodelovala pri skupnem nastopu. V Mariboru samem je število delavskih glasov — kot je to poročala Enotnost 27. januarja 1927 — narastlo za 70 %, v dravograjskem okraju, kjer so enako kot v slovenjegraškem edino v celoti nastopile skupno vse tri grupacije, pa je število za delavske stranke oddanih glasov narastlo kar za 90 %. Izvoljen je bil socialni demokrat Möderndorfer, Lovru Kuharju, ki je bil drugi kandidat na listi, pa je manjkalo samo 17 glasov. V dravograjskem okraju je bilo oddanih za skupno listo vseh treh delavskih grupacij 1747 glasov! To je bil največji uspeh, ki so ga delavske stranke dosegle v Sloveniji. Predvsem je bil to uspeh komunistov okrožja Sever in Lovra Kuharja, ki je bil v tem času sekretar partijske organizacije in predsednik volilnega odbora. S tem v zvezi še nekaj besed o volilnem proglasu, ki ga je volilni odbor za dravograjski in slovenjegraški okraj izdal za listo združenih delavcev in kmetov pod naslovom »Volilcem dravograjskega in slovenjegraškega okraja«. Ta razglas je bil ponovno obravnavan v polemiki o Prežihovem zborniku konec 1957 in v začetku 1958, v ostri konfrontaciji med dr. Dušanom Kermavnerjem, inž. Dragotinom Gustinčičem in Francetom Klopčičem. Med drugim so se razhajala mnenja o značaju in pomembnosti nacionalno političnega programa, formuliranega v tem proglasu. Nobeden od avtorjev člankov v polemiki tedaj razglasa ni imel v rokah, temveč so se sklicevali le na spominska zapisa, na Möderndorferjev v zborniku in na Kuharjev povojni zapis, ki ga je navedel 11. januarja 1958 Dušan Kermavner v Naših razgledih. Möderndorfer se je spominjal »volilnega proglasa«, ki da sta ga s Kuharjem izdala ob razpisu volitev v oblastno skupščino in je navedel »da je bila najtehtnejša točka tega volilnega proglasa Vorančeva, ki se je glasila »zahtevamo federativno republiko Jugoslavijo, v kateri ima vsaka narodnost pravico do izstopa iz federacije«. Lovro Kuhar pa je zapisal v svojih spominih: »Za volitve leta 1927 smo izdali poseben proglas, ki sem ga sestavil jaz, pa ga je potem naša organizacija v celoti odobrila, proglas, ki ima zgodovinsko važnost. Ne le, da smo na proglasu postavili take zahteve, kakor razdelitev veleposestniške zemlje, tovarn itd. ter parole, ki so se našemu delovnemu ljudstvu v tistem času zdele dosegljive, ampak smo v tem proglasu postavili tudi zahteve po slovenski narodni samostojnosti (Dušan Kermavner je ob tej navedbi postavil vprašaj!). Tega ni storila dotlej nobena organizacija KPJ, niti sama KPJ. Množice so nas pravilno razumele, odnosno smo mi želje množic pravilno razumeli, zato smo dosegli pri volitvah tak uspeh, da je naše politične nasprotnike postal strah.«

Kakšen je bil v resnici narodnopolitični program dravograjsko-slovenjegraškega volilnega proglasa Liste združenih delavcev in kmetov? Enotnost je 27. januarja 1927 v članku »Delavstvo Slovenije se polagoma zbira« navajala: »Skupni nastop v Mežiški dolini (dravograjski okraj) je pokazal najugodnejši izid. Zahvaljujoč agitaciji v znamenju resničnih delavsko-kmečkih zahtev (tudi zahteve po svobodni in zedinjeni Sloveniji!) je skupni nastop delavskih strank v veliki meri oslabil SLS in le 16 glasov je primanjkovalo, da ni tudi drugi mandat namesto SLS pripadel skupnemu nastopu (SLS je dobila 1762 glasov).«

Lovro Kuhar pa je v razglasu zapisal: »Delavci in kmetje na Slovenskem vidi-

mo v oblastnih skupščinah oni košček samouprave, ki jo centralizem dovoljuje narodom Jugoslavije, zavedamo pa se tudi, da nas hoče ravno s tem droščkom samouprave kulturno in gospodarsko še bolj zaslužniti. Delavci in kmetje se zavedamo, da sedanja oblika oblastnih skupščin in oblastne samouprave ne zadovoljuje potreb našega nacionalnega in socialnega razvoja. Zavedamo se, da ima slovenski narod pravico samoodločbe in zato zahtevamo solidarno z delavci in kmeti po vsem Slovenskem popolnejšo obliko nacionalne in socialne samostojnosti, to je enoten parlament za celo Slovenijo, ki bo brez varuštva reševal vsa kulturna in gospodarska vprašanja našega delavstva, našega kmetijstva, vsa vprašanja koncesij in ureditve industrije, obrti in trgovine, vsa vprašanja našega šolstva in vzgoje itd. itd. ...»

Dne 9. decembra 1926 je poročala Enotnost v že navedenem članku Skupen nastop ustvarjen o pogajanjih z SSJ in skupino Zedinjenje: »Na prvih pogajanjih smo kot sklicatelji tudi stavili naše predloge, kakršno politiko naj zastopajo delavsko-kmečki poslanci. Te naše predloge so socialisti in zedinjaši sprejeli, izvzemši točko o nacionalni samoodločbi Slovencev. Izjavili smo na to, da so s tem ovire za skupen nastop padle in da je enotnost v oblastnih volitvah ustvarjena.« V proglasu Liste združenih delavcev in kmetov za ljubljansko oblast dejansko ni nobenega nacionalnopolitičnega gesla (Enotnost, 13. januarja 1927). Pač pa objavlja Enotnost že prej, 16. decembra 1926, pod naslovom Naše glavne parole tudi geslo Za samoodločbo slovenskega naroda, za svobodno in zedinjeno Slovenijo. O slovenskem parlamentu pa bomo samo v razglasu, ki ga je napisal Lovro Kuhar! Pač pa je Enotnost objavila 16. decembra 1926 v članku »Kaj bomo zahtevali od izvoljenih?« med drugim, »da se izjavijo za samoodločbo narodov do odcepitve, da zahtevamo za Slovence v Jugoslaviji in Italiji pravico do samostojne države, da zagovarjajo samostojno in zedinjeno Slovenijo«.

Enotnost je 3. februarja 1927 prinesla članek »Konec volilnim odborom« s podnaslovom »Potrebni so enotni odbori za akcije«, odbori za skupne zahteve delavskih strank, socialne, gospodarske itd. Že 17. februarja 1927 je Enotnost poročala o mariborskih akcijskih odbori in o akcijskem odboru v Trbovljah. V isti številki je Enotnost objavila članek »Enotnost od spodaj maršira«, obvestilo o sklicu konference za dravograjski in slovenjegraški okraj, na katerem naj bi se konstituiral akcijski odbor za oba kraja. Sklicatelji so bili za JSDS Vinko Möderndorfer, za SSJ Joško Borštner in za skupino Enotnosti Lovro Kuhar. Kot poročevalci za analizo volitev, za gospodarska vprašanja, za nadaljnji način sodelovanja razrednih strank, vzgojo razrednega naraščanja, vprašanja skupnega strokovnega delovanja in nastopa delavske delegacije v oblastni skupščini so bili nazonjeni Vinko Möderndorfer, Lovro Kuhar, Karel Doberšek, Ignac Teršak in Joško Borštner. Konferenca naj bi potekala 20. februarja 1927 v Dravogradu v hotelu Korotan.

Do konference je dejansko prišlo, ohranjen je zapisnik v arhivu dravograjskega okraja (v Pokrajinskem arhivu v Mariboru). Zapisnik je napisal Jože (Bogdan) Jurančič, tedaj šolski upravitelj na Remšniku. Navzočih je bilo 50 oseb od skupine Enotnosti, JSDS, SSJ, NSS, strokovnih organizacij železničarjev in kovinarjev, konzuma Šoštanj, Delavske klavnice Mežica, KDZ, Lesne zadruge Črna, Svobode Črna. Inž. Gustinčič, ki je zastopal centralo Enotnosti, je bil glavni govornik. Bilo je tudi nekaj kmetov kot gostov. Udeleženci so prišli iz Dravske in Mežiške doline, iz Velenja, Slovenj Gradca in Maribora. Sprejeta je bila posebna resolucija, ki pa ni ohranjena. Lovro Kuhar je v svojem nastopu postavil v ospredje kmetško vprašanje, propagando za »samostojnost Slovenije«, ustanavljanje zadrug, ustanavljanje akcijskih odborov po tovarnah in posameznih krajih itd. Sam Prežih je zapisal v spominih: »Po volitvah se je vršila konferenca v Dravogradu, ki je trajala ves dan in je bila zelo dobro obiskana. Na to konferenco je pokrajinski komitet KPJ poslal delegata Gustinčiča, ki nas je ravno zaradi tega volilnega proglasa tolkel kot nekake »ultralevičarje«.

Omenimo naj še, da je podobno konferenco — konferenco dekalistov — organiziral Lovro Kuhar 26. junija 1927, na kateri je bilo po poročilu Enotnosti, 1. julija 1927, kar 51 delavcev in kmetov iz šestnajstih občin. O tej konferenci je navedel podatke tudi dr. Dušan Kermavner v svojem že omenjenem članku v Naših razgledih 11. januarja 1958.

Na seji politbiroja CK KPJ 27. februarja 1927 so bile volitve v oblastna odbora v Sloveniji zelo kritično ocenjene, češ da so slovenski komunisti poskušali doseči enotnost — enotno fronto za vsako ceno. Ta kritika se je pozneje še ponovila in se zaostila, češ da so komunisti dejansko kapitulirali pred socialnimi demokrati. Dolžnost zgodovinopisja je, da v kontekstu celotnega dogajanja in vseh okoliščin tistega časa izoblikuje realno oceno tedanjih prizadevanj slovenskih komunistov, ki so dejansko s svojim nastopom na oblastnih volitvah presegli določena sektaška pojmovanja, zakoreninjena v mednarodnem in seveda tudi jugoslovanskem delavskem revolucionarnem gibanju.

Za zaključek te razprave naj nam bo dovoljeno še nanizati nekaj podatkov iz leta 1928, ki kažejo Lovra Kuharja v izjemnem položaju najožje povezanosti z regeneracijskim procesom KPJ v tem času, ki se je izražal med drugim v obravnavanju in spontanem sprejemanju Odprtega pisma Kominterne jugoslovanskim komunistom v Sloveniji. Partijski instruktor »Ivić« ali »Ivko Franić«, verjetno s pravim imenom Ivan Farković (dr. Ubavka Vujočević Zbornik 12/1975, Historijski institut Slavonije i Baranje), ki je bil poslan v Slovenijo poleti 1928, da bi se tu vključil v obravnavanje Odprtega pisma, se je verjetno v začetku septembra 1928 mudil tudi na Ravnah. Iz zaslišanja Josipa Polanca, člana KPJ iz Velenja, ki je bil na IV. kongresu KPJ celo izvoljen v centralni komite in je bil 26. marca 1931 obsojen pred sodiščem za zaščito države v

Detajl Prežihove bajte

Beogradu, je razvidno, da je Ivić bil v začetku septembra 1928 na sestanku v Guštanju in v Velenju. O sestanku v Guštanju so razvidne nekatere podrobnosti iz zaslišanja Franca Mesnerja, člana KPJ iz Guštanj, ki je bil skupaj s Polancem obsojen pred državnim sodiščem za zaščito države. Po Mesnerjevi izjavi naj bi bil sestanek ravnstvenih komunistov v zvezi z obravnavanjem Odprtega pisma potekal v neposredni bližini »Turških šanc« blizu Guštanj, in sicer pod vodstvom Lovra Kuharja in ob navzočnosti Ignaca Teršaka, Josipa Soreja, Franca Mesnerja in Ivića. Po končani razpravi o Odprtem pismu naj bi bil — po podatkih Franca Mesnerja — Lovro Kuhar v sklepni besedi izjavil, da se guštanski komunisti vsekakor priključujejo stališču zagrebških sodrugov in da obsojajo razdore v stranki. Vsekakor je ta podatek izrednega pomena, saj osvetljuje programatski vpliv VIII. konference zagrebških komunistov in stališča, ki jih je na njej izoblikoval Josip Broz Tito, stališča, ki so prišla prav v izjavi Lovra Kuharja tedaj tako značilno do izraza.

Če bi na koncu poskušali povzeti bistvo te razprave, bi morda lahko iz obilice podatkov izluščili osrednjo tendenco, ki je vidna v zasnovi političnega, revolucionarnega delovanja Lovra Kuharja v obravnavanih letih, željo, da bi revolucionarni boj zajemal čim širše množice, tako delavce kot kmete in da bi združevanje naprednih in revolucionarnih sil v okviru tega boja bil trajen proces. Morda bi lahko ob koncu tudi postavili trditve, da je bila v določeni meri njegova zasluga prilagoditev tega boja posebnostim okolja, mentaliteti in težnjam ljudi v širšem zaledju ravnstvene regije pa tja do Maribora in Celja, kar je temu boju v obravnavanem času pripomoglo do tako izjemnega uspeha.

Ivan Potrč

Beseda o Vorancu in o Solzicah

Čas beži, leta, dnevi tečejo, ali vse tisto, kar bi vam rad povedal, to o Prežihu in o tepkovcu, o Prežihu in o Solzicah, o Prežihovi zadnji vožnji z Jirsom in Bavhom mi je, kakor da se je na včerajšnji dan godilo, v spominu pred očmi.

Pri založbi, pri kateri sem po vojni pomagal pri knjigah, pri knjigah za otroški in šolarski svet, smo bili takih misli, kako ne sme ali ne more biti pri nas na Slovenskem pisatelj, ki bi ne napisal knjige za otroke. Takšna je bila pri nas že navada, a tudi nuja, od Levstikovih časov — naši pripovedniki, pisatelji in pesniki so še vselej čutili z otrokom, naj je bilo to otroštvo ali socialno ali narodnostno ogroženo ali prizadeto, naj so pisali in peli o svojih lastnih otroštvih ali o mladosti in o otroštvih po naši slovenski domovini; spomnite se samo na Bevkova otroštva ali na Župančičevega Cicibana. Prežih pa je bil v povojnih letih naš prvi pisatelj ali pripovednik, napisal pa je tudi že nekaj krajših pripovedi za otroke — ali so bile te pripovedi žive podobe koroškega kmetiškega ali bajtarskega otroka, kakor jih je sam videl in doživel ali kot otrok ali jih podoživel kasneje kot pisatelj. In tako smo potem v založbi — mislim, da je bila to direktoričina srečna misel — rekli, da bomo zbrali in natisnili Vorančeve otroške pripovedi ali črtice.

Tako smo zbrali te že napisane zgodbe, tudi od Voranca predložene, vendar z vsemi nismo bili zadovoljni, posebno za dve zgodbi se spominjam, smo rekli, da sta prehudi in da bi bili pretežko branje za otroke; Vorancu ju ni pisal posebej za otroke, kakor tudi nobene svoje pripovedi ni posebej za otroke ali za mladino pisal — da, tudi Cankar ne! in zato tudi tidve v knjigi, ki smo ju posebej za šolarsko knjižno zbirko pripravili, nista izšli. Vorancu je bilo tako prav, izbranim otroškim spominom ali pripovedim pa je izbral naslov po prvi črtici, po Solzicah, po tem prečudovitem spominu na šopek solzic, natrganih v grozljivi globači, ko je kot otrok premagal strah, da bi prinesel materi solzice, ko si jih je zaželela.

Te Solzice ali Prežihovo knjigo smo tako namenili za šolarski svet, za konec šolskega leta, naša ali najtrša založniška skrb zdaj pa je bila, kako dobiti papir za knjigo, ki smo jo morali natisniti v 80 tisoč izvodih. No, ali za Prežihovo knjigo se je papir dobil, le da bi pri založbi hoteli, da bi pisatelj še kak spomin ali kakšno zgodbo napisal, tudi zato, da bi knjiga ne bila predrobna.

In tako sem moral k Prežihu. To so bili časi, ki jih je Voranc več prestajal po bolnišnicah ko v Kotljah. Tako smo prihajali k njemu na Jesenice — to najino srečanje zaradi Solzic pa je bilo na ljubljanskih kliničnih bolnišnicah. Ležal je sam v beli bolniški izbi, na nenavadno visoki postelji, kakor se mi je zdelo, ter se s težavo obračal.

»Saj bi še kaj napisal, Potrč, kako rad bi napisal. Tudi drugi bi hoteli — Juš, Ki-

drič! Pisatelja ni treba siliti, samo te potegne k pisanju — ali bolečine, te so takšne, da še svojim domačim težko kaj povem. Skozi okno bi se pognal, takšna bolečina me prime in me stisne — a nikomur ne pravi. Človek mora znati kaj tudi potrpeti, potrpeti.«

Tako je potem ostalo pri knjigi, kakršno tudi poznate — z Župančičevo uvodno besedo in z Miheličevimi risbami. Slikar je odšel za kak dan na Preški vrh, da bi podoživel otrokov strah v globači, da bi podoživel črne pike bajtarskih otrok po zasneženi gazi in da bi podoživel na tistih raztegnjenih in položnih koroških njivah babičine besede: »Oh, pusti me, Voranc, saj žanjem letos ajdo zadnjobart...«

Prvikrat je ta Vorančeva koroška rodna domovina zaživela v naši knjigi, zaživela je v knjigi, ki ima najbolj hvaležnega bralca, šolarja ali otroka, v otroški knjigi. Te risbe je tako podoživeto in občuteno znal narisati samo France Mihelič, ki je že nekoč znal napraviti risbe za Klopčičeve Preproste pesmi in risbe o Ingoličevih haloških sirotah.

Toplo besedo Solzicam, ta svoj labodji spev Vorancu in Solzicam, pa je napisal pesnik Cicibana in Dume, Oton Župančič, kajti pisal jo je prav tako že na bolniški postelji, na kateri je opravil tudi korekture ali tiskarske popravke tej svoji zadnji napisani besedi, napisani za Solzice in za Voranca. Solzice so izšle ob koncu šolskega leta, junija pa je odšel od nas tudi pesnik.

Solzice so dobile prvič podeljeno Levstikovo nagrado, ki bi naj bila podeljevana od takrat najvrednejši slovenski knjigi za otroke — na samo podelitev pa Prežihovega Voranca ni bilo; ležal je bolan, in tako smo mu — bilo je enkrat po novem letu — petdesetega leta že — odnesli nagrado na Preški vrh.

Nagrado in Levstikovo bronasto plaketo sva mu prinesla s predsednikom slovenske mladinske organizacije, a da bi se mu založba še posebej oddolžila, še posebej kot pisatelju, smo mu dobili nekje pisarniške stvari iz črnega kamna, kamniti popivnik in tintnik na kamnitni plošči — da bi nam Voranc še kaj napisal, kar je nosil v sebi, a še ni bilo napisano. Neznansko smo se veselili srečanja s pisateljem v Prežihovi hiši.

Ali pri hiši je bilo to jutro vse narobe; vse je bilo na nogah in vse je hitelo. Izročili smo Prežihu nagrado in nekaj vezanih Solzic, ki so bile posebej in na boljšem papirju in z barvastim tiskom natisnjene, se mu še enkrat zahvalili za knjigo in mu želeli, da bi kamniti peresnik napisal še druge Solzice in Samorastnike, ko so na široko kmetiško mizo postavili pred nas steklenko tepkovca. Bila je tista pijača, domača ali s Preškega vrha, na katero me je Prežih vabil ob vsakem slovesu ali v Ljubljani ali na Jesenicah — a naj smo se kdaj še tako veselili te žgane koroške pijače, ki jo bomo Popili v Prežihovi hiši

Ob otvoritvi Prežihove bajte

z Vorancem, zdaj nam je komajda zadila.

Ženske so prinesle tepkovec, to je bilo na gospodarjevo zapoved, ali tačas so tudi že potisnili voz pred hišo, ženske pa so poskrbele, da bi bil Voranc svetejšje in toplo oblečen — bil je bolnik. Nekaj malega smo si lahko še povedali, potem pa se je Voranc napolnil s svojimi počasnimi in zibajočimi se koraki iz hrama in proti vozu z garcami; tam so ga spravili ali se je spravil, kolikor se je mogel preko preme na visoki voz, sedel čez položeno desko na sredino ter se oprijel z obema rokama za ročice. Vola sta tačas mirno čakala, da je prišel hlapec ali možki in jih vpregel, dvignil bič in jih pognal. Živali sta prestopili in potegnili, v odeje zaviti Voranc pa je še bolj krepko prijel za ročice in ... in voz je odpeljal od hiše, po kolomijah in nekam proti hosti in po klanecu.

Ta voz z Vorancem na kmetiškem vozu, kako zavrzan sedi sam na deski in se oprijema ročic, in ta voz s tema voloma, s tem Jirsom in s tem Bavhom, bo za navsek ostal v spominu. Bali smo se za Voranca, vedeli smo za njegovo težko srčno bolezen, nikoli pa nam ne bi moglo priti na misel, kako smo bili priča zadnje Vorančeve poti izpred Prežihove hiše v dolino, kamor sta ga s Preškega vrha odpeljala prav takšna Jirs in Bavh, kakršna je pred kakšnima dvema desetletjema tako toplo človeško opisal — vse zato, da bi spoznali tako trpljenje ko silno človečnost koroškega človeka, njegov samorastniški svet in njega, Prežihovega Voranca samega.

V Kotljah, 11. oktobra 1979

Franček Bohanec

Vorančeva Jamniška soseska naših dni

Prizadeval si bom, da bom, v kolikor to dopuščajo okoliščine, poiskal nekaj notranjih vzgibov, ki so vodili Prežihovo poved tako, da so njegove pripovedne stvaritve najbolj verna umetniška zrcala slovenske resničnosti v dveh desetletjih pred drugo svetovno vojno. Pri tem bom moral odmisлити mnogo Prežihovih del, tudi najuspešnejša: Dihurje na primer, ki propadejo, ko se s strastjo in srdom spopadejo z uničujočim požiralnikom, se ogniti Hudabivški Meti, ki sama doživi usodo Cankarjevega hlapca Jerneja in njeni sinovi napovedujejo ponosno kljubovalnost in družbeni požar, tudi se ne bom mogel zadržati pri Radmanci, ki se zaradi čiste ljubezenske strasti dvigne iz potlačenosti v svoboden svet in mu s svojim vedenjem in dejanji daje nove, drugačne etične zakone itd. Zato si bom — to edino dovoljuje obseg — za ilustracijo nekaterih spoznanj o Vorancu, ki so pa bolj vredna, da si jih priključimo v zavest, kot pa da bi bila nova in izvirna, izbral razčlenjevanje njegovega najbolj popularnega romana Jamnico.

Prežihov Voranc je dosegel svoj umetniški vrh z novelami Samorastniki, a njegovo najobsežnejše in najuspešnejše daljše delo je Jamnica, ki jo je dobesedno (enako kot Samorastnike) živel in snoval od mladega, ko je spoznal, da bo besedni oblikovalec, do zrelih življenjskih in umetniških let. Roman je zaključil po večletnem težakem delu tik pred drugo svetovno vojno, izšel pa je z manjšimi popravki šele 1946. leta. Mnogoletno zorenje in hitra umetniška rast genialnega samouka sta se potrdili takoj ob izidu: bralci so roman sprejeli z veliko naklonjenostjo (zvesti so mu ostali še danes) in kritika je zapisala, da to ni zgolj umetniško delo »genialnega samouka«, ampak »monumentalen prerez življenja« (dr. A. Slodnjak).

Starejši slovenski pisateljski rod, ki se veže na slovensko moderno, je roman navdušeno sprejel: tako je pisatelj Alojz Kraigher pisal avtorju: »Solohov je Tvoj brat, pri nas pa nimaš bližnje žlahte!« Pišoč rod, ki je ob izidu Jamnice ustvarjal javno mnenje, je priznal Prežihu, da je tek literarni opazovalec in razsodnik, kakršnega naša pisarija dotlej še ni poznala, in da je kmečko življenje ne le dojel v njegovi družbeni problematiki, temveč da je našel zanj tudi ustrezno umetniško obliko (Filip Kalan). Tudi današnji literarni kritiki in zgodovinarji ne zmanjšujejo vrednosti tega Prežihovega opusa. »Kljub nekaterim pomanjkljivostim romana, ki jih delno lahko opraviči čas, v katerem je delo nastajalo (nazadnje v Zagrebu), in razmere, ki so težile avtorja v tem času (zaradi komunistične dejavnosti ga je preganjala policija), sodi Jamnica med

najmočnejša dela slovenske književnosti.« (Janez Mrdavšič.)

Lahko bi še dolgo naštevati pohvale (pa tudi dvome) temu delu z medvojno kmečko tematiko, vendar je pomembnejše ugotoviti, kje so tiste čarobne sile, ki dajejo romanu moč, svežino, odpornost in prikupnost.

Razumljivo je, da zgolj Vorančev izredni ustvarjalni talent pripovednika dramatičnih zgodb ne bi zadoščal za nastanek Jamnice. Tudi ne njegova realistična presoja medvojnih razmer v koroški vasi: razkroj stare patriarhalne srenje, posledica propadanja kmetov zaradi vdora močnejšega kapitala in nastajanje nove delavsko-kmečke zveze v borbi za svoj kruh. Nedvomno je moralo biti mnogo več: to pa je pisateljeva osebnost, ki si je izbojevala svoboden pogled na svet (vključno s politično svobodo), ki se je neposredno odzivala na resnične osnovne utripe življenja v prostoru, ki je bil sicer samoten nekje pod Uršljo goro, a ki je v malem kazal vse težnje in razsežno-

sti slovenskega in sploh svetovnega duha, ki se ni vdala romantičnim sanjarijam in se je z močjo razuma uprla idiličnemu fatalizmu ob slikanju vaških ljudi in pokrajine (lahko bi sledil Knutu Hamsunu), ki se je jasno zavedala, da je s svojim celotnim življenjem in ne samo z delom odgovorna za posledice svojih osebnih in družbenih korakov, ki je znala vrtati v nasprotje in protislovje časa in prostora, ki se je uprla vsemu, kar ni vredno človeškega dostojanstva, predvsem resnične svobode — materialne in duhovne — in se borila kot ena najmočnejših slovenskih medvojnih glasnic humanističnega odpora proti silam, ki so uresničevale družbeno in duhovno okolje; vendar ni bila samo obsodba, temveč je hotelo biti tudi kažipot v bodočnost.

To so tiste sile, ki dajejo Vorancu in njegovemu delu pečat izjemnosti, hkrati pa tiste vodilne misli romana, ki od znotraj gibljejo ljudi in družbo, da prvin-skost izstopa skozi sito družbenih navad in možnosti, pridobljenih s stoletnimi izkušnjami, vendarle spremenljivih zaradi prisotnosti človeškega duha, ki sloni na razumski presoji. Te sile delajo Jamničane žive: kmete, bajtarje, delavce, intelektualce, zavestno ali pa tudi ne, po zakonih resničnih razvojnih teženj. V tem stalnem spreminjanju, doseženem v spopadih s seboj in z okoljem, se Vorančeve osebe izmikajo opisnemu obrobju in so organsko vkomponirane v enoto, tako da druga drugo dopolnjujejo in rastejo

Solzice I

iz istega vira: iz človeške in zgodovinske biti, ko je venomer navzoč edini pogoj človekovega obstoja in rasti — konkreten kolektiv, živa klobka, ki se prav tako kot človek spreminja pod silo okolja in človekove volje.

Zato lahko trdimo: Jamnica je roman, kjer se pisateljeva ustvarjalnost suče v strogih okvirih resničnega, ko se spaja kolektiv s posameznimi osebami ali ko je resnično in osebno povezano z notranjo logiko in se uresničuje s trdo predmetnostjo v večnem krogotoku dialektičnega spreminjanja.

Iz takšnega odnosa do življenja si je pisatelj pridobil velikanski prostor ustvarjalnih možnosti, obsežne daljave svobode, ki so mu nudile pogoje za resnični humanizem in resnično umevanje stvari: Voranc ve, da se svet suče in da se mora sukati, z njim pa se menjavajo oziroma rušijo in ponovno grade tudi duhovne vrednote. Zato Voranc ne napada ljudi, ki so iz njemu neljubih, reakcionarnih ali neljudskih socialnih plasti, ampak jih jemlje kot spoj razmer, njih vrednost pa prepozna po njihovih lastnih sposobnostih spreminjanja v smeri uveljavljanja vrednot, s katerimi dobivajo moralni in družbeni ugled. Če s tega vidika pogledamo na osrednjo osebo — starega Munka, potem vidimo, da je v prvem delu še trden kmet, nosilec starih moralnih vrednot patriarhalne soseske, a v drugem delu, ko je preužitkar in spozna, da nastajajoči kapitalizem, ki uničuje njegovega sina, spreminja tudi zunanjo podobo Jamnice s številnimi novimi bajtami in socialnimi problemi, se pričinja spreminjati, seve ne brez trdožive upornosti, dokler v tretjem delu ne spozna, da bo potrebno graditi svet prihodnosti v novih pogojih industrializirane družbe. Njegovo spoznanje pa ni papirnato, temveč pridobljeno s tragiko mnogih razočaranj, sad spoznanj, ki izpovedujejo tudi Vorančev osebni pogled na svet, na spreminjanje in prilagajanje, na ohranjanje vrednot, ki imajo svojo veljavo, če so bistveni del ljudi in njihovih odnosov itd. Zato bi pri pisatelju zamen iskali plehko obsojanje Munka kot »kulaka«, kot klerikalnega vaškega politika, kot zgolj človeka, ki je tako navezan na zemljo, da izgublja lastno veljavo, ampak nasprotno: Munk, ko je osivel, začenja spoznavati, da mu je, ko je praktično vse staro izgubljeno in preživelo, ostalo nekaj: namreč vrednota boja (ne samo za zemljo, ampak za svobodo naroda!) in da je stal v tem boju kot grča, se dal za takšno vrednoto tudi preganjati in se znal žrtvovati.

Prežihov Voranc ne obsoja ljudi, ki se ne dokopljejo do takšnega globljega spoznanja o poteku stvari. Župnika Vireja, ki ga to spreminjanje le od zunaj prizadeva, rahlo smeši (ko doživlja politične neuspehe, se zapira v župnišče, a ko upa, da so krize mimo, je zopet gostilniškim pivcem enakovreden tovariš). Tudi v Permanovem Ahacu, kmečkem sinu, ki je ob dediščino in mora med tovarniške delavce, počasi zori nova vsebina življenja. Ta pa kali iz poraza. Ker ni več kmečki sin, se izmika malomeščanski plitvini (njo predstavlja najstarejši Munkov sin, po poklicu učitelj, po političnem prepričanju liberalca), išče nove stike z

osnovno moralno silo kmečkega življa, dokler, čeprav še neizoblikovan, ne postane žrtev oblasti in — kot pisatelj samo nakaže — zori v zaporih, da bo jutri stopil na trdna tla, ki jih je pred njim shodil stari Munk. Le kadar človek izgubi tla pod seboj, povezanost s kolektivom, ki je pogoj obstoja, tedaj izgublja tudi poleg socialne vrednosti še osebno, se značajsko maliči, postaja tujec v okolju, ki mu je sovražno, se ne more zadovoljiti niti z neizmernim bogastvom, ker je to preveliko in preseže človeške sposobnosti prisvajanja. Takšni so delničarji lesnega industrijskega podjetja Podjuna, ki izkoriščajo kmete in jih opeharijo za les in agrarno zemljo. Do teh ljudi Prežihov Voranc čuti bolj nagoni strah kakor pa sovraštvo. Ne uporablja jih aktivistično črno-belo kot razrednega zajedalca. Tako vseobsežen miselni svet je Vorancu z lahko to pomagal deliti čustvene tone, predvsem zaradi tega, ker mu ni bil vodilo pri pisanju, temveč le sad spoznanj, ki jih je izoblikovalo življenje samo. Njegova snov je utrip življenja. Ta se ponekod javlja nagoni (pri Černjakovi Terbi, ki propade ob nasilnem odvzemu otroka), ponekod v ostrem spopadu med praviciami narave in družbeno konvencijo (pri Pernjakovi Neži, poročeni s postarnim možem, ki zblazni, ker se speča s pastorkom), ponekod v pretvarjanju in odpovedovanju (pri beračici Ajti, ki privarčuje lepo premoženje za svojo propadlo hčerko), v samozavestnem, skorajda ciničnem zaničevanju obstoječih razmer in vrednosti (pri beraču Moškopletu), v materinstvu kot v eni najčistejših javljanj skrivnosti življenja (pri Munkovi, pri Bunkovi in pri drugih ženah), v sanjah revežev o drugačnem načinu življenja (pri tesaču Dvoganoču, ki misli, da je dedič Ajtinega bogastva) itd. . . . Pogosto je pripoved tako silovita, da se sprevača epska osnova v dramatično. Celo več: strasti postanejo sestavni del miselne zgradbe, ki bi brez te prvinske sile ne bila tako prepričljiva in polna. Tudi pisateljov odnos do snovi je pester: predvsem je sodoben (če je avtobiografski; roman Jamnica je namreč pisateljov literarni spomin na rodno vas, ki jo je opazoval iz tujine), analitičen. Ritem je zdaj grozljiv in zdaj sili k smehu, ali tu poetičen in tam porogljivo zajedljiv, zdaj neposredno slikovit zdaj zvest času in ljudem (zlasti Vorančevi berači so glasniki pravice in resnice; in ker je na socialističnem dnu, lahko kot srednjeveški dvorni norci zabrusijo resnico bogatejšim v obraz in jim izpolnijo kakšno skrivno, ne ravno preveč etično poslanstvo) itd. . . ., a nikjer ohlapen in površen, ker ali na lahkotnejši ali na trpejši način vedno reže kolesnice v živo sredino življenja.

Tako je pisatelj-samouk s svojim epskim darom in z močjo svoje zrele in čiste osebnosti prerasel samega sebe.

Umetniško je podal razslojevanje kmečke jamniške soseske, s tem pa življenje samo, ki si ne da v takšnih ali drugačnih ekonomskih ali političnih pogojih spodrezati pravice do obnavljanja sil (lahko rečemo vrednot), ki so trajna oblika človeške materialne in duhovne biti. Z njo, v slikoviti in lahko umljivi podobi, pa ostaja Voranc (ob Samorastnikih tudi

Jamnica) priča zakonitosti razvoja, ki je za posameznika in za skupnost ljudi brezkončen proces odmiranja in obnavljanja.

To so velike odlike Voranca — človeka in pisatelja. Dojel je ljudi in čas s čutom za resničnost, ugotovil sile, si so v svojih spopadih usodne za človeka in družbo, iz njih črpal vsebino in ritem povedi, predvsem pa se je angažirano vključeval s svojim spoznanjem o človekovi prerajajoči moči, o vrednotah, ki nastajajo in propadajo, večno živijo v svoji spremenljivosti, in se z vsakdana boril za stalno preobrazbo. To je največja Vorančeva odlika, to je njegova moč, ki žarči v naš in vedni čas.

Zato še nekaj o tem!

Prežihov Voranc se je zavedal, da je v vsakem človeku sled spreminjanja. Vedel je, da mu ta črta ne bo ušla (ali z drugimi besedami, ne bo postala zgolj literarna) pri starih — Munkih in Bunkih, a zbal se je za tiste, za Ahaca, ki napoveduje šele vsebino jutrišnjega dne. Sam piše (v pismu Svetini 1947): »Munki in Bunki, kakor tudi drugi taki liki, so tukajšnji hotuljski kmetje in berači, ki še vsi obstajajo in deloma še danes živijo . . . Ti so živi pisateljevi modeli, Ahac, protagonist pisateljeve angažiranosti, pa nastaja, je tudi avtor sam s svojimi slutnjami in željami, zato je drugačen model.« Sam piše (istotam): »Ahac ni ravno obstoječa osebnost, ampak idealizirana in ste pravo zadeli, ko ste rekli, če nisem to sam. Mislim sem nase, ko sem ustvarjal to figuro, posebno kolikor se tiče politične vloge tega človeka.« V tej človekovi vsebini, ki je sled časa, je po Vorancu hod osebne preobrazbe. V tej napetosti od starega, ki je resnično v živi minulosti ali trenutnem položaju ožarčeno s čvrsto moralo nuje in osebnih odločitev, je Vorančeva idejnost, če hočete tendenca, angažiranost.

Vedrino, ki veje iz te pisateljeve zavzetosti, ni zgolj skrajno humano socialno čutenje, temveč je tudi idejno osište: resničnost se namreč giblje v treh stopnjah (nezanimiva privrženost Heglovski triadi): staremu svetu očetov nasprotuje svet sinov, obojemu pa stopa ob strani tretji: vendar ne z zanikanjem, ampak kot sinteza vrednot, ki so trdnice za občo in poedino eksistenco. To daje Jamnici vedrino, lahkotnost, mešanico tragičnega in komičnega doživljanja, groteskno in lirsko, gibnost v fantastiki in trdnost v podobah, spoj raznorodnega v živo pripoved, ki se hrani z optimizmom razrešitve protislovij.

Prežihova angažiranost ni statična, mrtvo programska, družbeno nezavezujoča, ampak kaže vsakršno vezanost, vrtačo in neodjenljivi medvedji spopad z »zlom«, ko korenini v družbeni krivici zaradi raznolikosti pogojev življenja, z »zlom«, ki terja od ljudi, da se ne sprijaznijo s krščansko vdanostjo v človekovo nemoč, z »zlom«, ki se prazno bohoti v času scientističnega optimizma, v katerega se odevajo mnogi razumniki brez družbene osveščenosti, z »zlom«, ki ne sme uničiti prabitnega v človeku, nasprotno: ki naj ohrani prabitno, neusmiljeno spopadanje človeka z naravo, to je s pogoji življenja, da se bo jutri razcvetel v novi pogojenosti človeški fizični in du-

Janko Liška

Izobraževalno kulturno delo Lovra Kuharja

Prežihov Voranc ni le najpristnejši, najprepričljivejši epik slovenske književnosti, ampak tudi pomemben slovenski in jugoslovanski partijski voditelj ter ljudskoprosvetni in kulturni delavec.

Prežihov Voranc — oziroma v legalnem obdobju Partije Lovro Kuhar — pozneje, v ilegalni »borbi na tujih tleh«, pa Valič, Richard, Louis, Glanzner, je bil v dvajsetih letih vsestransko družbeno aktiven doma na Ravnah, tako tudi v socialistični »Svobodi«, katero je usmerjal v levo; od osvoboditve do prezgodnje smrti pa predsednik Ljudske prosvete Slovenije in kulturnopolitični delavec sploh.

Vorancevo politično in kulturnopolitično delo in njegovo književno ustvarjanje je med seboj neločljivo, organsko povezano. Klilo in raslo je iz istih korenin, iz zahtev in boja njegovih kmečkih proletarskih in fužinarskih rojakov za pravičnejše in lepše življenje ter za enakopravno mesto zatiranega slovenskega naroda v svetu. Iz zahtev torej, ki so bile in so vsebina boja proletarcev vsega sveta in vseh zatiranih narodov.

V vseh omenjenih oblikah svojega delovanja in ustvarjanja je Voranc krčil pota socialistični revolucionarni zavesti in revoluciji in hkrati pota h kulturnejšemu življenju v mednarodnih in medčloveških odnosih. Bil je vedno vojak revolucije: doma na Ravnah, kot usmerjevalec ilegalnih prehodov čez mejo, v dunajskem zaporu, ko je pisal Doberdob, na VII. kongresu Kominterne leta 1935 v Moskvi, v času pred izbruhom vojne kot desna roka Tita v Parizu oziroma zveza prek Pariza med Titom in Kominternom; med okupacijo kot organizator — med drugim — I. in II.

hovni obstoj v osebni in družbeni enkratnosti. Zato se dogodbe romana odigravajo na dveh plasteh: na domači, hotuljski, in na tuji, izvenhotuljski. V spopadih teh dveh silnic se ustvarja dramatična napetost romana, smer te trzajoče napetosti pa ni obrnjena nazaj, v poveljevanje patriarhalne morale, pač pa naprej, v jutrišnja razmerja in pogojenosti, ko mora odpravljati »zlo«. V takšnem živem naziranju ni prostora za klišejsko svetovne nazore, za posušene ideologije, za stranpoti od trdega in poenostavljenega hoda življenjske resničnosti, za kakršnokoli nasilje, na primer za normativnost in dogmatičnost, ampak za vse nasprotno. Odprto je prizorišče svobode, vezane na resnično usodo ljudi in vsakega, kar lahko kot ribe v vodi živi edino v valovih človeške angažiranosti za jutri. Torej: nesentimentalni humanizem z revolucionarno družbeno vsebino, s svobodo, ki jo stalno ustvarja človek, s seboj in družbo.

To je tisto, za kar imamo radi Voranca. To je tisto, zaradi česar ostaja Jamnica (kljub nekaterim obrtniškim pomankljivostim) eno najlepših del v vrhu naše epike.

plenuma kulturnih delavcev OF v Ljubljani, zaprt pa kot pobudnik narodnoosvobodilne aktivnosti ljubljanskih političnih zapornikov. Po grozotah koncentracijskih taborišč se je vrnil na svoj ljubi Preški vrh, bil pa je hkrati ljudski poslanec in prvi predsednik Ljudske prosvete, dragocen revolucionar proti pojavom nepreduarne revolucionarnosti.

»Sodrug Kuhar« je bil v dvajsetih letih osrednja osebnost komunističnega delovanja, legalnega in ilegalnega, ter delavskega kulturnega in zadružnega življenja v Mežiški dolini. Že zgodaj leta 1920 je dal skupaj z Matijo Gradišnikom pobudo za ustanovitev »Svobode«, ki je po prepovedi leta 1935 zaradi celjskega zleta nadaljevala delo »Vzajemnost« vse do okupacije. 1. maja 1920 je Kuhar ustanovil na Ravnah krajevno organizacijo takrat še legalne Komunistične stranke Jugoslavije, prvo v Mežiški dolini. Izvolili so ga za tajnika. Za Kuharja in ravenske komuniste je značilno, da so na vukovarskem kongresu predlagali po svojem delegatu Antonu Meterniku resolucijo, ki je zahtevala priključitev vseh koroških Slovencev k Jugoslaviji, boj proti nemškemu pritisku in raznarodovanju Slovencev v obliki borbe proti tovarnarjem, veleposelnikom in vsem ostankom fevdalizma. Kongres je to resolucijo sprejel. Po Obznani konec leta 1920 in po »mali obznani« I. 1924, ko je bilo prepovedano javno delovanje Komunistične stranke Jugoslavije oziroma Neodvisne delavske stranke, se je Kuhar s svojimi tovariši še bolj vrgel v globoko ilegalno skrb za vzdrževanje kanalov čez mejo ter v množično delo v legalnih organizacijah, zlasti v »Svobodi«. Ta je prišla, največ po Kuharjevi zaslugi, v celoti iz socialističnih v komunistične roke. Za cilj delovanja v »Svobodi« si je Kuhar zastavil poglobljanje razredne za-

vesti delavcev, usposabljanje delavcev, usposabljanje delavcev za delo v »razrednih strokovnih organizacijah«, kulturno vzgojo ter vzgojo narodne zavesti delavcev slovenskega rodu, ki so tiste čase še precej »plavali«, po zaslugi avstromarkistov, »v nemčurskih vodah«, kot je Voranc zapisal leta 1948 v spominu Kralj na Betajnovi na Dobrijah. In ker je zastavljene cilje Voranc dosledno izvrševal, je lahko tudi zapisal, da je »pravilnemu delovanju guštanjske »Svobode«, ki je v stari Jugoslaviji nosila prapor bratstva, ki je zbiral zdrave sile ljudstva krog sebe, pripisati, da se je ljudstvo v Guštanju med okupacijo pravzaprav zelo dobro držalo, dasiravno so bile med njim zelo velike sile, ki so čustveno in zavestno z vsemi sredstvi delale na to, da bi naše delavstvo ne šlo v borbo slovenskega naroda«.

Guštanjska »Svoboda« je imela iste odseke kakor »Svoboda« drugod. Imela je telovadni odsek (s člani, naraščajem in šolskim naraščajem), pevski zbor, dramski, godbeni in mladinski odsek ter knjižnico. Prirejala je občasna predavanja, proslave, zlasti prvomajske, izlete in veselice.

Voranc je bil ponovno tajnik »Svobode«, zapisnikar občnih zborov, režiser. Vodil je priprave za ustanovitev društvene godbe. Ko je postal knjižničar, je društvo kupilo od nekega privatnika nad 4000 knjig, ki jih je »Voranc sam z veliko vnemo sprejel in uvrščal v knjižnico«, kot je zapisal Drago Druškovič v svojem prispevku h knjigi »Naša pota v kulturo svobodnega človeka«. Tolikšna knjižnica je bila med takratnimi knjižnicami »Svobode« redkost. Pa tudi med knjižnicami liberalnih in klerikalnih društev, ki so imela več sredstev. Voranc je poskrbel tudi, da je knjižnica »Svobode« postala javna.

Veliko slavo

Gotovo sodi med njegove pobude prosiava Liebknechta ob 5-letnici njegove usmrtnice in odpoved socialističnega Napreja, obenem pa naročilo na Proletarsko mladino. O delu »Svobode« in drugi društveni dejavnosti je poročal v levičarskih delavskih listih Rdeči prapor, Glas svobode, Kmetstvo-delavski list in Enotnost. Sploh je bil idejni in v marsičem tudi organizacijski usmerjevalec »Svobode« in avtoriteta v društvu, če je bilo treba koga pozvati »k socialistični disciplini«.

Vorancevo delo v »Svobodi«, v strokovnih organizacijah in delo po njegovih nalogah celo v klerikalnih organizacijah je bilo tako uspešno, da so komunisti oziroma njihovi zavezniki leta 1927 dobili ravenško občino v svoje roke; pri skupščinskih volitvah pa so dobili v prevajškem okraju 44 % oddanih glasov oziroma 1747 glasov, medtem ko so jih dobili takrat v Beogradu komaj 600. Skratka, po Vorančevi sodbi so bili tedaj, v drugi polovici dvajsetih let glede množičnega dela na Ravnah prvi v državi. Bili so vsekakor zgled neselektaškega povezovanja množic v skladu z njihovimi prijemljivimi in tudi dolgoročnojšimi interesi, kot je bila npr. v volilnem programu zahteva po slovenski narodni samostojnosti v okviru Jugoslavije.

Po Vorančevi zaslugi je dajala ravenška »Svoboda« poleg iger, kakor je »Vdova Rošinka«, tudi izvrstna in zahtevna dela: tako Cankarjeve Hlapce, Kralja na Betajnovi, Gogoljevo Ženitev, Finžgarjevo Razvalino življenja itd., čeprav ni imela svojega odra. Toda bila je za takratne politične razmere v Sloveniji v nenavadno dobrih odnosih z ravenškim Sokolom. Zakaj na obeh straneh so bili ljudje, ki jim je bilo več do uspešnega kulturnega dela kakor do strankarskih prepričanj in spodnašanj. »Sokol« je dajal delavcem vedno skoraj brezplačno na voljo svoj oder in tudi svoje igralce — kakor npr. Kantorja v Kralju na Betajnovi, ki ga je na Dobrih igral njegov načelnik gozdni uradnik Turk. Tudi telovadnico je »Sokol« dajal na voljo svobodnašem.

Zanimivo je, da se Voranc kot dramaturg in režiser »Svobode« ni vnel za kolektivistično gledališče. Ko je v začetku tridesetih let prišel na Dunaju v krog prirediteljev iger v gledališču Theater der internationalen Arbeiterhilfe, je ob Delakov prireditvi Cankarjevega Hlapca Jerneja v obliki zborne recitacije imel pomisleke. Ob Delakovem Hlapcu Jerneju in ob prireditvah omenjenega gledališča se je Vorancu zdelo, da prevladuje propaganda nad resničnostjo. Ni pa rečeno, da propagande in agitacije ni dopuščal za čas revolucij in bojev. Toda upirala se mu je plitvost, demagogija. Bolj od množičnih nastopov, ki so se uveljavljali v letih po Oktobru, so ga mikale drame, tragedije in komedije z močnimi in za svoj čas značilnimi, pristnimi značaji. Pomagal je pri organiziranju prvomajskih sprevodov in nastopov, vendar je ob eni takih priložnosti (1925. leta) naglasil, da »delavstva ne bodo rešile samo rdeče zastave in parade, ampak delo in poglobitev razredne zavesti ter delavnost razrednih organizacij«.

Med pogovorom

V pismu Miletu Klopčiču 17. julija 1925 je zapisal: »Ustvariti moramo Proletkult. Škoda, da nas je tako malo revolucionarnih delavcev na polju muze v Sloveniji. Ako bi nas bilo več, bi lahko pokrenili lastno glasilo.« Očitno Voranc ni vedel za poglobljeno napako sovjetske delavske kulturnoprosvetne organizacije s tem imenom, za njeno teorijo, naj se delavstvo odpove dosedanjim kulturnim vrednotam in ustvari tako rekoč čisto »novo proletarsko kulturo«, torej teorija, ki jo kritizira že Lenin. Na tak Proletkult globoko v pozitivno ljudsko kulturo in v napredno slovensko slovstveno tradicijo zasidrani Voranc gotovo ni mislil. Misli je očitno na podobno organizacijo, kot je bila češka »enotna organizacija za proletarsko kulturo« v letih 1921—1924, čeprav je verjetno ni poznal. Skratka na organizacijo, ki jo je na Češkem vodil pesnik Stanislav Kostka Neuman in v kateri so sodelovali najvidnejši češki komunistično usmerjeni književniki: Zdenek Nejedlý, Marija Majerová, Ivan Olbracht, Jiří Wolker, Josef Hora in drugi, ki so se vsi po svojem izrazile pozitivnem odnosu do češke kulturne dediščine bistveno razlikovali od sovjetskih proletkultovcev.

Za lastno levičarsko literaturo in publicistično revijo sredi dvajsetih let še ni bil čas. Vorancu je izdal njegovo prvo knjigo Povesti (1925. leta) revizionist Albin Kristan, ki je komunistom omogočal objavo tudi v svoji reviji Pod lipo (1924—1928) (poleg socialistov in liberalcev). Vorančeva zamisel o lastni »proletkultovski« reviji se je uresničila v njenem progresivnem bistvu približno deset let kasneje s Sodobnostjo, ki šteje Voranca med svoje najtehtnejše sodelavce.

Za predsednika Ljudske prosvete Slovenije je bil Lovro Kuhar izvoljen na I. kongresu te izobraževalne, ljubiteljske in kulturnovzgojne organizacije 24. marca 1947. Kongres je poslal brzojavko Svetu zunanjih ministrov s poudarkom, da je »borba koroških Slovencev za priključitev k FLRJ borba vsega slovenskega naroda

in drugih jugoslovanskih narodov za dokončno združitev v svobodni ljudski državi«. To brzojavko bi bil kongres poslal brez Voranca. Lahko pa se reče, da je napisana tako kleno in od srca, kakor bi jo pisal Voranc sam; saj je več kot verjetno, da ji je dal vsaj zadnjo obliko. Njeno jedro se glasi takole: »Koroški Slovenci nadaljujejo osvobodilno borbo kljub temu, da so zaradi svoje demokratične in protifašistične miselnosti stalno izpostavljeni preganjanju in fizičnim napadom, ki jih vršijo fašistični elementi po navodilu in s podporo neofašističnih oblastnikov. Delegati I. kongresa Ljudske prosvete Slovenije še posebej ugotavljamo, da je stanje na kulturnoprosvetnem področju na slovenskem Koroškem kljub vsem slovesnim obljubam popolnoma nevzdržno in v nasprotju z najprimitivnejšimi načeli demokracije: avstrijske in okupacijske oblasti plenijo slovenske knjige in preprečujejo njihovo širjenje, cerkev in šola sta poslušno orodje germanizacije; v Celovcu, v zibelki slovenske kulture, ni mogoče tiskati glasila koroških Slovencev, nahujskane nacistične tolpe nekažnovano razbijajo slovenske kulturnoprosvetne prireditve. Slovenski mladini na Koroškem sta onemogočena učenje materinskega jezika in vzgoja v narodnem duhu, čeprav so se koroški Slovenci z orožjem borili na strani velikih zaveznikov proti fašističnim silam.«

Kot delovni predsednik I. kongresa LPS je Voranc, pristrčno pozdravljen, spregovoril uvodne besede. Ugotovil je, da je po osvoboditvi »vzplamtelo med našim ljudstvom še nevidno kulturno in prosvetno življenje«, da ima slovenski narod »na kulturnem in prosvetnem polju bogato tradicijo, ki je pozitivna in negativna«, a ljudstvo je zavrglo po osvoboditvi »vse, kar se je preživelo, kar je bilo kvarno, kar mu je bilo vsiljeno od starih oblastnikov«; »najlepša tradicija iz naše preteklosti, hrepenenje ljudstva po izobrazbi, po plemenitosti in po dobroti pa je

obstala in ostala«. Ljudstvo, ki »postaja kovač svoje lastne usode v svoji državi«, jo nadaljuje v tovarnah in po vaseh.

Nato je pojasnil, zakaj zboruje I. kongres LPS šele skoro dve leti po osvoboditvi oziroma poldrugo leto po konferenci prosvetnih delavcev in ustanov, ki je oktobra 1945 ustanovila Zvezo Ljudske prosvete, sprejela njena začasna pravila in si izvolila iniciativni odbor, ki je pod Vorančevim vodstvom začel izdajati glasilo Ljudske prosvete »Obzornik« in pripravi I. kongres LPS.

»Velik, prav zgodovinski pomen našega kongresa leži v tem,« je Voranc zaključil svoj uvodni govor na I. kongresu LPS, da »se vrši ravno v dobi, ko naša država stopa v načrtno gospodarstvo. Pri vstopu v to veliko dobo čakajo ljudskoprosvetno delo ogromne in važne naloge. Brez vzgojnega dela mi te velike naloge za našo lepšo bodočnost in za našo nacionalno samostojnost ne bi mogli izpolniti. Naša naloga je, da mi pomagamo vzgojiti miselnost za ljudsko skupnost. Nad tisoč let smo se vzgajali v miselnosti, ki je temu pojmu bila popolnoma tuja in nasprotna. Zato ni čudno, da je naše ljudstvo vse polno predsodkov in polno nezaupanja, ko mu govorimo o bodočih nalogah. Štiriletna narodnoosvobodilna borba je v našem narodu vzbudila veliko smisla za skupno trpljenje, za skupno žrtvovanje, za skupno odgovornost pred zgodovino.

Te pozitivne, napredne vrednote v miselnosti našega naroda moramo mi dalje vzpodbujati, negovati in razvijati. V našem ljudstvu dozoreva veliko, novo spoznanje za dolžnost in za skupno odgovornost. Poleg šole je ljudskoprosvetno delo najvažnejši faktor pri prevzgoji naše stare miselnosti in pri dvigu kulture našega delovnega ljudstva. Vse napore OF, naših voditeljev in naše vlade za boljšo in lepšo bodočnost, ki si jo bomo sami ustvarili, mora spremljati neumorno ljudskoprosvetno delo med našim ljudstvom.«

Izgrajevanje ljudske skupnosti, to je etičnega bistva socializma, je utrpelo v dobrih treh desetletjih od osvoboditve vrsto pretresov in hudih udarcev: razočaranje zaradi hegemonističnega nastopa Informbiroja, motnje spričo oblastiteljske in topoglavosti posameznih birokratov, anarhoidni oz. protisocialistični liberalizem, bolno individualistične, solipsistične in tudi nihilistične pojave v kulturi v imenu svobode umetniškega ustvarjanja, a neodgovornosti do skupnosti; vdore socialistično zavest in narodni ponos razkrajajočih pojavov pod zastavo potrošniške družbe in zadnje čase razna smešno prestižna preklanja nekaterih vidnih kulturnikov, ki nimajo nič skupnega s kulturnostjo ter z občenanarodnimi in obče ljudskimi interesi itd. In hkrati vse premalo socialistične graditeljske kritike in vse premalo naporov za omejevanje degenerativnih pojavov, raznih manj med mladino itd. Ob teh pojavih toliko bolj čutimo globino gesla, ki ga je naglasil Voranc na I. kongresu LPS: »Naša naloga je, da mi pomagamo vzgojiti miselnost za ljudsko skupnost« — seveda z zgledi, ne le z besedami — ki je samo-

upravni družbi še neprimerno bolj potrebna kot etatistični, če hoče ostati dovolj zdrava in trdna.

Brž ko je Voranc postal odgovoren za Ljudsko prosveto, je šel ugotavljat stanje knjižnic, domov in ljudskoprosvetnih kadrov na terenu, zlasti na Štajerskem. Materialnih osnov za ljudskoprosvetno delo je našel malo, zlasti knjig ni bilo, saj so jih nacisti požgali. Našel pa je veselje osvobojenih, mladine in starejših, do ljudskoprosvetnega delovanja. Takrat, proti koncu 1945 ali v začetku 1946 sem se prvič srečal z Vorancem kot član okrožnega agitpropa in referent za ljudsko prosveto pri mariborskem okrožnem ljudskem odboru. Spominjam se, da je Voranc že takrat — pravzaprav proti tedaj veljavni liniji nevoljenih ljudskoprosvetnih svetov, sestavljenih iz zastopnikov množičnih organizacij, kot vodstev ljudskoprosvetnega življenja na vseh ravneh — napovedal, da bo treba ustanavljati društva s prostovoljnimi člani in z voljenimi odborniki. No, do uresničitve tega stališča, k demokratizaciji društvenega ljudskoprosvetnega življenja je prišlo šele v mesecih pred II. kongresom LPS januarja 1950., ki je ugotovil 529 ustanovljenih društev, že na smrt bolnega Voranca pa ponovno izvolil za predsednika. Žal, le za malo časa.

Docela napačno bi bilo Voranca, ljudskoprosvetnega delavca videti le v voditelju ravske »Svobode« in v predsedniku LPS. Voranc je bil ljudskoprosvetni delavec ves: tudi kot politični aktivist in pisatelj. Vse njegovo pisateljsko delo je osveščalo in osveščalo za pot k boljši, pravičnejši, človečnejši družbi in vse višjo kulturo delovnega ljudstva v širokem pomenu tega pojma. Toliko bolj, ker njegovo leposlovno delo nikjer ni papirnato, ampak vselej prepričljivo, življenjska drama življenja. Vzemite protivojni vojni roman Doberdob, Požganico, širok niz podob revolucionarnega vrenja, plebiscitnih homatij ter izjalovljenih socialnih in narodnoosvobodilnih ciljev koroškega slovenskega ljudstva v spletu neprijaznih okoliščin objektivne in subjektivne narave — ali preteklost in sočasnost presenetljivo jasno osvetljujejoča opažanja njegovih potopisov ali tankočutnost Solzic, itd. Vse to bralca osvešča: osebno, družbeno, kot zgodovinsko bitje.

Podobno velja za prepričljivost Vorančevega političnega delovanja, ki je bilo stvarno, življenjsko, daleč od fraz in cene agitacije. Le Vorančeva knjižica iz leta 1932. »Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda« je plod sicer pomembnega namena, a neživljenjske kominternske taktike. Vsebuje program in zahteve slovenskega narodnega revolucionarnega gibanja, ki naj bi ga z ilegalnimi akcijami zrevolucionirala v ta namen določena skupina komunistov, ne pa, kakor je nekaj let nato uspešno delalo ljudskofrontno narodnoosvobodilno gibanje, z odprtim protifašističnim bojem in z bojem za vsakdanje pereče socialne zahteve kmečkega ljudstva in izobraženec. Da je bilo ljudskofrontno gibanje v skladu z značilnostmi Vorančevega osebnega vse prej kot sektaškega sloga političnega delovanja, kaže vse prejšnje in

poznejše njegovo politično nastopanje: med rojaki na Ravnah, v zvezi s Titom, med okupacijo in po vojni, ko mu gre na primer med drugim zasluga za ohranitev Mohorjeve družbe.

Toda, če se Voranc v obdobju VI. kongresa Kominterne ni mogel docela ogniti shematizmu v politiki, se ga ta sploh ni dotaknil kot pisatelja. Tudi, ko je bil »na tujih tleh«, je ostal brez omahovanja zvest izviru svoje moči, svojim proletarskim rojakom ter svojim, z ničemer zamagljenim očem, in svojemu srcu.

»Sodrug Kuhar« je bil vsa dvajseta leta osrednja osebnost komunističnega delovanja ter delavskega kulturnega in družnega življenja v Mežiški dolini. Septembra 1920 je ustanovil na Ravnah krajevno organizacijo, takrat še legalne Komunistične stranke Jugoslavije, prvo v Mežiški dolini. Izvolili so ga za tajnika. Isto leto so ravenski fužinarji ustanovili svoje kulturnoprosvetno društvo »Svoboda«, ki je delovalo vsa leta do okupacije. Lovro Kuhar je bil najznamenitejši član tega društva. Ko je bilo konec leta 1920. prepovedano z Obznano javno politično delovanje Komunistične stranke, z »malo cbznano« leta 1924, po trboveljskem spopadu delavcev z Orjuno pa delovanje Neodvisne delavske stranke, se je vrgel delovno v pisanje, predvsem ljudskoprosvetno in zadržno delo. Za cilj delovanja v socialistični, še avstromarksistično navdahnjeni »Svobodi« si je zastavil poglabljanje razredne zavesti delavcev, usposabljanje delavcev za delo v »razrednih strokovnih organizacijah«, kulturno vzgojo in vzgojo narodne zavesti delavcev slovenskega rodu, ki so tiste čase še precej »plavali«, kot je sam zapisal, po zaslugi avstromarksistov »v nemčurskih vodah«. In ker je Voranc zastavljene cilje dosledno izvrševal, je lahko leta 1948 zapisal v spominskem spisu Kralj na Betajnovi na Dobrih (Obzornik, str. 63—70), da je »pravilnemu delovanju guštanske 'Svobode', ki je v stari Jugoslaviji nosila prapor bratstva, ki je zbiral zdrave sile ljudstva okrog sebe, pripisati, da se je ljudstvo v Guštanju med okupacijo pravzaprav zelo dobro držalo, dasiravno so bile med njimi zelo velike sile, ki so čustveno in zavestno z vsemi sredstvi delale na to, da bi naše delavstvo ne šlo v borbo slovenskega naroda«.

Voranc je bil v »Svobodi« dramaturg, režiser, do neke mere tudi knjižničar, organizator prvomajskih proslav itd. Po njegovi zaslugi je igrala guštanska »Svoboda« izvrstne in zahtevne igre. Tako Cankarjeve »Hlapce«, »Kralja na Betajnovi«, Gogoljevo »Ženitev«, Finžgarjevo »Razvalino življenja« in še mnogo drugih dobrih del, čeprav ni imel svojega odra. Bila pa je za takratne politične razmere v Sloveniji v nenavadno dobrih stikih z guštanskim »Sokolom«, ker so bili na obeh straneh ljudje, ki jim je bilo več do uspešnega kulturnega dela kakor do strankarskih prepričkov in spodnašanj.

»Sokol« je dajal delavcem vedno skoraj brezplačno na voljo svoj oder in tudi svoje igralce, kakor na primer Kantorja, ki ga je igral načelnik »Sokola«, gozdni uradnik Turk.

Te igre pa so imele vedno tudi veliko gledalcev iz Guštanja in tudi iz sosednjih krajev.

Na Vorančevo pobudo, ki je bil knjigoljub že iz otroških let, se je živo zavedal pomena dobrega branja za delavce, je guštanjka »Svoboda« kupila od nekega privatnika nad 4000 dobrih knjig, ki jih je Voranc sam, kot je zapisal Drago Druškovič v članku »O Prežihovem Vorancu — ljudskoprosvetnem delavcu« v knjigi »Naša pota v kulturo svobodnega človeka«, »z veliko vnemo sprejel in uvrščal v knjižnico«. Ta pa je bila za takratne čase s tolikšnim številom knjig med knjižnicami »Svobod« pa tudi knjižnicami liberalnih in klerikalnih društev, redkost.

Zanimivo je, da se Voranc kot dramaturg »Svobode« in režiser ni vnel za proletkultovski gledališče množic. Ko je v začetku tridesetih let prišel na Dunaju tudi v krog prirediteljev iger v gledališču Theater der internationalen Arbeiterhilfe, je imel ob Delakovi prireditvi Cankarjevega »Hlapca Jerneja« v obliki zborne recitacije pomisleke. Ob Delakovem »Hlapcu Jerneju« in ob prireditvah omenjenega gledališča se je Vorancu zdelo, da prevladuje propaganda nad pristno resničnostjo, čeprav jo je seveda dopuščal za čas revolucij. Toda ne plitvo. Bolj od množičnih nastopov, ki so se uve-

ljavljali v letih po Oktobru, so ga mikale drame, komedije in tragedije z močnimi, za svoj čas značilnimi pristnimi značaji. Pomagal je pri organiziranju prvomajskih sprevodov in nastopov, toda ob eni takih priložnostih (leta 1925) tudi naglasil, da delavstva ne bodo rešile samo rdeče zastave in parade, ampak delo in poglobitev razredne zavesti ter delavnost razrednih organizacij.

V pismu Miletu Klopčiču 17. julija 1925 je zapisal: »Ustvariti moramo Proletkult. Škoda, da nas je tako malo revolucionarnih delavcev na polju muze v Sloveniji. Ako bi nas bilo več, bi lahko pokrenili lastno glasilo.« Pa je očitno, da Voranc ni vedel za poglobitveno napako sovjetske delavske kulturnoprosvetne organizacije pod tem imenom, za njeno teorijo, ki jo je kritiziral Lenin, naj, da se delavstvo odpove dosedanjim kulturnim vrednotam in ustvari tako rekoč spočetka »novo proletarsko kulturo«. Na tak Proletkult Voranc, ki je bil tako globoko zasidran v pozitivni ljudski in napredni slovenski slovenski tradiciji, gotovo ni mislil. Misli je očitno na organizacijo, na tako enotno organizacijo za proletarsko kulturo, ki jo je v letu 1921—1924 vodil pri Čehih znani pesnik Stanislav Kostka Neuman in v kateri so sodelovali najvidnejši češki komunistično usmerjeni delavci, npr. Zdenek Nedvedly, Marija Majerova, Ivan Olbracht, Jiri Wolker, Josef Hora, ki so se po svojem pozitivnem odnosu do pozitivne kulturne dediščine bistveno razlikovali od sovjetskih proletkultovcev.

lo, če bi lahko Slovenci gledali v kinu Samorastnike. Kakšnega pomena pa bi bilo, če bi tisoči Slovencev, ki ne berejo knjig, lahko gledali njegove samorastniške novele. In še sem mu dejal, da bo po mojem film Samorastniki prvi veliki cilj slovenske filmske ustvarjalnosti in da bo, če bo uprizoritev dobra, našel tudi pot prek naše domovine: tuje gledalce bo seznanjal z našo usodo.

Misel o povojnih filmskih Samorastnikih, ki ji je Prežih pozorno prisluhnul, pa je imela še eno koroško korenino:

Na Prežihove Samorastnike sem bil posebej navezan. Del svoje mladosti sem namreč preživel s Koroško. 1933. so me kot študenta levičarja kazensko namestili za učitelja na 900 m visoko Strojno (tu nad nami, na avstrijski meji). Po svojem pobegu na Univerzo pa sem se 1935. spet vrnil na Koroško. Tedaj je nad 200 igralcev Mežiške doline, od Črne do Guštanja, uprizorilo za 520-letnico ustoličenja zadnjega koroškega vojvode na Gospodskem polju in hkrati za spomin na 15-letnico »krivičnega plebiscita«, mojo mladostno »slavnostno ljudsko igro« Poslednje ustoličenje. Posebni avtobusi in vlaki so navozili na Poljano pri Prevaljah nad 5000 gledalcev. Na uprizoritvenem prostoru, na travniku pod poljansko cerkvijo in Hrastovo gostilno, smo postavili betonski posnetek pravega knežjega kamna... Na prvi dan okupacije, ko so nacisti pridrli čez Holmec, so kamen izruvali in ga še po vojni razstavljali v celovškem muzeju kot »zgodovinski falzifikat«, kar pa seveda nikoli ni imel namena biti. In kot zgodovinsko naključje: prav na tem kraju se je bila zadnja bitka druge vojne.

Oproščam se za ta osebni mladostni spomin. Toda prav te mlade korenine so nas navduševale do tolikšne mere, da smo celo v zaporu v Belgijski v začetku 1943. leta risali emblem bodočega slovenskega filmskega podjetja: obris knežjega kamna in ime prvega slovenskega filmskega podjetja, ki naj bi bilo: Korotan film. Iz istih korenin je zrasla tudi misel o Samorastnikih kot prvem višku povojne slovenske filmske ustvarjalnosti.

Misel o filmski uprizoritvi samorastniških novel in posebej o možnosti, da bi šel tak film tudi v veliki svet, je Voranca vznemirila. Po svoji navadi je stvar preudarno in počasi premislil, nato pa nezaupljivo dejal: Saj ni skoraj nič dialogov! Ko sem omenil, kako mora v filmu čim več povedati slika in da bodo podobe Samorastnikov tako bogate, kot je bogat njihov besedni opis, je dejal: Vseeno je premalo. Treba bo dodati. Boš pa dodal, sem rekel. Jaz scenarija ne znam pisati, me je zavrnil. Ga bo pa v tvojem slogu napisal kdo drug, sem mu odgovoril...

Odtlej je minilo 38 let.

Potem je Voranc umrl.

Ni dočkal svoje filmske premiere: upodobitve novele Vodnjak, ki ji je dal režiser France Kosmač filmski naslov: Koplji pod brezo. Bila je to ena izmed Treh zgodb v nizu treh filmov (Na valovih Mure, Slovo Andreja Vitužnika), ki so nastali leta 1955.

Na »višek« slovenskega filma, na uprizoritev Samorastnikov, smo nato čakali

Franc Brenk

Prežihov Voranc in film

V knjigi »Slovenski film — dokumenti in razmišljanja« imenujem Prežihovega Voranca »botra« slovenskega filma. Z istim, nekoliko filmsko zaokroženim pojmom, omenjam hkrati še enega koroškega rojaka, doma iz Libelič: šolskega nadzornika, predsednika predvojne Slovenskega društva in urednika tednika »Slovenija« Rudolfa Mencina, ker se je zavzemal za pravico Slovencev do svojega filma in v listu »Slovenija« pospeševal pisanje o filmu. Za tretjega »botra« slovenskemu filmu imam prof. dr. Ferda Kozaka, ki je prav tako kot Rudolf Mencin dajal kot urednik obzornika »Sodobnost« pobude za razmišljanje o našem filmu. Kot četrtega »botra« omenjam Borisa Zihlerla, ki je že v času ilegale hkrati s Prežihom verjel v našo pravico do lastne filmske ustvarjalnosti. In za petega »botra« je obveljala organizacijska sekretarka CK KPS Lidija Šentjurs, ker je v letih 1945—1947 poslegla v boj zoper centralizacijo filmske proizvodnje v novi Jugoslaviji.

Ko danes premišljam, kakšen je bil intimen Prežihov odnos do filma, sem v zadregi. Ne znam ga natanko rekonstruirati. V Jakopičevi hiši v Ljubljani, na Mirju 4,

kjer sva imela s Kristino sobo v najemu, in kjer je bila od 1941 pa do marca 1945 javka OF, sva z Vorancem kajrat posejala na naših kavčih in se pogovarjala o filmu. Oslovenskem filmu. O neogibni nujnosti, da po nedvomno zmagoviti vojni in revoluciji vključimo v naše narodno-umetnostno življenje tudi film. Vorancu sem pripovedoval, kako že tja od 1928. redno zahajam v kino in kakšen močan vtis so ob koncu tridesetih let napravili na mojo generacijo sovjetski filmi. Zdaj je »kulturni molk« in seveda tudi v kino ne hodimo. Nazadnje da sem videl Vanino Vanini po Stendhalu z imenitno igralko Tržačanko Alido Vali v glavni vlogi. Skušal sem mu dopovedati, da v filmski svet sanj ne bežim pred življenjem, da me zanima vse bolj živ pedagoški problem: vplivanje filma na mladino.

Moj izgovor pa ni prida zalegel. Kakor je obsojal moje veselje do gora, je obsojal, kot je dejal, »zapravljanje časa po kinematografih«. Češ, troiš čas in svoje moči, namesto da bi se ves posvetil partiji in revoluciji!

Med nekim takim popoldanskim pogovorom sem mu dejal, kako imenitno bi bi-

do leta 1963. Tedaj jih je upodobil po scenariju Vojka Duletiča partizan in Eisensteinov učenec Igor Pretnar. Novelo so interpretirali imenitni sodobni igralci: Majda Potokar, Rudi Kosmač, Vladimir Skrbinišek, Lojze Rozman, Sava Severjeva. In film je šel prek naših meja: po vsej Jugoslaviji, v arabske dežele, v Združene države, v Kanado, v Sovjetsko zvezo, na Češkoslovaško in v Vzhodno Nemčijo.

Drugo samorastniško novelo Ljubezen na odoru, je nato deset let kasneje (1973) uprizoril njen scenarist in režiser Vojko Duletič. Interpretirali so jo igralci: Metka Franko, Iztok Jereb in Aleksander Valič. Ta filmsko estetski eksperiment si je utrl pot na Češkoslovaško.

Nato je po Prežihovi literaturi posegla tudi slovenska televizija. 15. januarja 1976 je predvajala v premieri za mladino Solzice, doslej največkrat ponatisnjeno in v največ tujih jezikov prevedeno Prežihovo zgodbo. Solzice je zrealiziral po scenariju Milene Ogorelec mladi Igor Prah, poglobitvi vlogi v njih pa sta odigrala Alenka Vipotnik in Kristijan Muck.

Leta 1977 smo gledali prek slovenskih TV zaslonov novo Prežihovo predstavo: Trije posvetnjaki. V scenarij jih je preoblikoval Vladimir Frantar, zrealiziral jih je eden izmed najbolj nadarjenih mlajših režiserjev Janez Drozg, poglobitve vloge pa so odigrali: Bert Sotlar, Jože Zupan in Rudi Kosmač.

Prav ta hip pa smo sredi snemanja novega TV filma po Prežihovi samorastniški noveli: Boj na požiralniku. Po scenariju že omenjenega Vladimira Frantarja režira film spet Janez Drozg in v njem nastopajo igralci: Bert Sotlar, Maks Furijan in Jerica Marzel.

Če so TV statistični podatki točni, potem gleda vsako slovensko TV predstavo na večer čez pol milijona Slovencev. Koliko milijonov tujih gledalcev pa je dobilo samo ob gledanju Samorastnikov vtis in pojem o našem narodu, ne bomo mogli nikoli niti približno ugotoviti.

Prežihove novele bodo nedvomno tudi poslej eden izmed virov slovenskega filmskega ustvarjanja. Ta hip že čakamo na novo, moderno uprizoritev Samorastnikov. Če namreč posname domala vsaka ruska filmska generacija svojo verzijo Vojne in miru ali Ane Karenine, francoska pa vedno na novo Očeta Goriot ali Thereso Raquin, se bomo nedvomno tudi Slovenci vedno na novo vračali k enemu izmed poglobitvi svojih filmske ustvarjalnosti — k najboljši slovenski klasični in sodobni literaturi.

Za nekolikaj bradek konec tega poročila pa moram ugotoviti: dokumentarnega filma, filma o živem utripu Vorančevega življenja, nimamo. Leta 1945, še preden se je vrnil na Preški vrh, smo tak film začeli snemati: posneli smo Prežihovo bajto (ki postaja te dni spomenik), posneli njeno notranjščino: hišo z razbitimi šipami in s pajčevino prepredenimi okni, posteljo in Prežihovo zibelko, in v bohkovem kotu javorjevo mizo. Z delom pa smo morali prenehati, ker so se zazdela bolj pomembna snemanja »teka čez drn in strn«, za vse pa ni bilo dovolj traku. Če se prav spominjam, sta nastala poslej le dva načrtovana, Prežihu posvečena filmska prizora: ko govori na nekem

ljudskem zborovanju in ko že leži v jese- niški bolnišnici.

Dokumentarnega filma o Prežihovem Vorancu nimamo.

Takega filma nikoli več ne more biti.

In tudi v tem je (nepopravljiva) zgodovinska pomota naše generacije.

Kristina Brenkova

Beseda o Prežihovih Solzicah

Letos teče osemindvajseto leto, kar je Prežih napisal Solzice v noči od štiriindvajsetega na petindvajseti april.

Desetletja in desetletja je nosil v sebi spomin, ki ga je potem prebudil v pisateljsko dejanje vonj po šmarnicah iz gosposkega vrta ob beli vili pod Rožnikom. To je bilo triindvajsetega aprila 1942 v okupiranem mestu, obdanem z žičnimi ovirami, v mestu, kjer so čez noč nalepili po zidovih nove mrtvaške oglase za ubitimi talci. Nekaj dni nato dopoldne je dr. Mesesnel v ljubljanskem Narodnem muzeju vzel iz kurirkega cekarja 6 velikih drobno popisanih pisarniških listov. Previdno in varno jih je jemal, da jih bo nesel v skriti muzejski bunker k rokopisom in medvojnim zapisom pisatelja-ilegalca. Saj muzejski kustos France Mesesnel ni mogel slutiti, da jih bodo — vse rokopise s Solzicami vred — tuje roke dvigale iz skrivališča. Umrl je mučeniške smrti s tovariši na Turjaku, kjer so jih nekaj tednov pred koncem vojne pobili panični premaganci.

Dobra tri leta kasneje, maja ali junija 1945, je Prežih srečen spet držal v rokah svoj rokopis Solzic, ob vseh ostalih ob-

Kdaj kasneje, ko bo naš film že bolje urejen, pa bo v naših ateljejih in koroški pokrajini nastal tudi o Prežihu igrani življenjski film, saj so razsežnosti politično-umetniškega življenja in dela tega izjemnega Slovenca še dandanašnji komaj doumljive.

varovanih rokopisih, ki jih je pisal v ilegalni sobi visoko v petem nadstropju današnje Kidričeve ulice št. 5.

Avgusta 1945, ko je Mladinska knjiga prosila Prežiha za rokopis Solzic, da bi natisnila eno prvih povojnih slikanic za otroke, se je pisatelj odločil: še kakšnih 5, 6 ali 7 zgodb, da bo nastala knjižica spominov na otroška leta.

Tako so leta 1949 zrasle prve Solzice v drobni knjigi, opremljene z ilustracijami Franceta Miheliča.

Vedeli smo, da si je Prežih predstavljal svoje pripovedi opremljene z barvnimi podobami, a dokler je bil živ, se mu želja ni izpolnila. V tistih prvih povojnih letih je v naših tiskarnah vsega primanjkovalo. Ne le barv za barvne priloge, temveč tudi dobrega papirja, na kakršnem morajo biti slikanice natisnjene. Solzice z živopisnimi barvnimi podobami slikarja Milana Bizovičarja so zaživele šele leta kasneje, ko je nastala tudi slikanica Prvi maj in potem še knjiga Solzic v večjem formatu, za vse je slikal podobe Bizovičar.

Solzice II

Vseskozi pa spremlja Solzice beseda pesnika Otona Župančiča, ki mu jih je napisal za zmeraj le malo pred smrtjo.

Nas pa zanima usoda drobne knjižice skozi čas desetletij do danes. Ni mnogo slovenskih knjig, ki bi doživele toliko ponatisov, kot so jih in jih še bodo doživele Prežihove Solzice.

Že istega leta kot v slovenščini izidejo v hrvaškem in srbskem prevodu. Dva prevoda poznamo, prvi nosi naslov Đurđevak, drugi pa Đurđice. Oba sta še danes veljavna in doživljata še zmeraj nove ponatise. Tudi makedonski šolarji bero dva prevoda: Momina solza je prvi, Momini solzi pa naslov drugi knjigi. Čehi so naslovili eno knjigo s Konvalinky, drugo pa Slzičky, šiptarski prevod so Cigdem, madžarski šolarji bero knjigo Gyöngyvirag, romunski kličejo solzice Durerea. Švedi jim pravijo Konvaljerna, prevod v ruščino pa nosi naslov Landyši. V Prištini so Solzice v šiptarščini prevedene dolgo ime Lulet e shengjergjit. Najimnitnejša knjiga Solzic, od vseh naštetih natisov, pa so izšle v Brescii z naslovom Mughetti, izšle že leta 1966, v tako velikem formatu kot so naše največje slikanice. Podobe, velike, celostranske, v svetlih barvah, je naslikal Antonio Larocca.

V italijanščino je prevedel Solzice Mirko Rijavec.

Zapišimo še nekaj imen prevajalcev in prevajalk, pesniških in pisateljskih imen: Mateja Matevski, František Benhart, Czuka Zoltan, Boris Bojadjski, Djuza Radović, Barutčeva in Romanenko, Lobačeva, Dora Piliković-Maksimović, Aco Cvetkovski, Mirko Rijavec, Častvenova, Mara Zuber, Hijacyint Petris, Melichar Vaclav, Ryžova in še kakšno ime, ki ga nisem odkrila... Tako ime švedskega prevajalca Prežihove knjižice: Nils Åke Nilsson. Že leta 1961 so za švedske šolarje izšle v Stockholmu.

Če bi letošnji simpozij Ob Prežihovem delu spremljala tudi razstava izvirnih podob, ki oživljajo knjige Solzic v vsaj dvanajstih jezikih, bi nam tešile žlahtno radovednost. Mogoče se bo taka želja uresničila kdaj kasneje, mogoče ob slavlju stoletnice Prežihovega rojstva?

Razstava ilustracij k Solzicam bi dala novo razsežnost tej na videz skromni knjižici, za katero se vprašujemo, kje je skrita v njej magična sila, kje tiči probojno uransko zrno, ki ji daje polno življenje, od kje in kam žarči očarljiva moč te preproste literarne stvaritve?

Bil je čas po vojni, ves prežet groze in tisk, ki niso mogle ugasniti, v čas zgneteni milijoni duhov umrlih, padlih, mučenih, svet otrok brez staršev in svet mater in očetov mrtvih otrok. Ta čas je sprejel v odprto naročje kratko zgodbo o prestrašenem dečku, ki gre v sam strašni Pekel po cvetje, da bi z njim povedal materi, kako jo ima rad. To zgodbo srčnosti in miline, kot jo je zmoglo povedati zrelo, trdo preizkušeno in prestrašeno moško srce, so povojni bralci sprejeli za svojo. Tisoči in tisoči so se poistovetili z otrokom in materjo, posvojili so pripoved. To je bil čas po vojni. Na njegovem pragu pa je že čakal nov čas. Čas atomskega carstva, čas strašnih morilskih bomb, kot

jih spomin človeštva še ni poznal, čas osvajanja brezmejnega vesoljstva, čas, ki bo zatajil srce in čustvo. In vendar je človeško bitje tudi v ta čas prineslo svoje živo srce. Zato, tudi zato si je nemara ta preprosto zarisana podoba otroka in matere, ki oba hrepenita, da bi ju kdo imel

rad, priborila veljavno, dolgovečno pravico med bralci našega sveta.

Solzice praznujejo letos tridesetletnico prvega knjižnega natisa. Te dni je natisnjen tudi faksimile čistega Prežihovega rokopa, kot nam ga je napisal tisto daljno noč v okupiranem mestu.

Emil Cesar

Lovro Kuhar - Prežihov Voranc v narodnoosvobodilnem boju

V svojem prispevku bi rad opozoril na delo Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca v času, ko je bilo le-to za obstoj slovenskega naroda izrednega pomena. V času, ko ni bilo kot nikdar doslej tako blizu uničenje našega naroda, za kar sta si prizadevala tako italijanski fašizem, še bolj odkrito pa nemški nacizem.

Odgovoril bi rad na dvoje vprašanj, ki se mi zdita bistveni za podobo Prežihovega življenjskega opusa, in to:

— Zakaj se je naše takratno narodnoosvobodilno vodstvo odločilo za to, da mu je zaupalo tako pomembno nalogo, kot je bila organizacija kulturnih delavcev — ena izmed najpomembnejših skupin, vključenih v Osvobodilno fronto, in

— kakšen je bil delež Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca pri rasti kulturniške organizacije, zlasti, ker je bil ta delež ne le izredno obsežen, temveč tudi pomemben.

Že takoj pa naj povem, da smo daleč od tega, da bi mogli trditi, da sta nam tako Prežihova življenjska pot kot njegovo revolucionarno delovanje v obdobju narodnoosvobodilnega boja v celoti znana. S Prežihovo smrtjo smo izgubili tudi dragoceni informacijski vir za proučevanje organiziranega odpora proti fašizmu med slovenskimi kulturnimi delavci predvsem v 1941. in v začetku 1942. leta.

Kljub temu pa so znane podrobnosti v zvezi s Prežihovim ilegalnim delom take, da bi lahko prišli do nekaterih zaključkov, ki bi bili ob bolj številnih virih še preciznejši.

Danes vemo, da ni bilo nobene pomembnejše kulturne akcije 1941. leta, pri kateri Prežih ne bi sodeloval, za katero ne bi vedel ali da bi se odvijala brez njegovega pristanka in da bi za njo ne stalo, prav po Prežihovi zaslugi, vodstvo slovenske Osvobodilne fronte.

Toda, skušajmo odgovoriti na prvo vprašanje, kaj je vodilo CK KPS kot iniciatorja narodnoosvobodilnega boja pri odločitvi, da je zaupal organiziranje kulturnih delavcev Prežihovemu Vorancu, kar je bila izredno častna kot tudi izredno težavna in odgovorna naloga.

Vzrokov za to je bilo gotovo več. Po znanem načinu kadrovanja pred vojno so tudi leta 1941 v vodstvu CK KPS prehtelo izbirali med svojim članstvom kadre za odgovorne naloge. Prav gotovo naj bi prevzel to nalogo človek, ki bi moral zadostiti, zaradi učinkovitosti dela, naslednjim zahtevam:

— moral bi biti prekaljen član Komunistične partije,

— biti bi moral izredno sposoben organizator, in končno

— biti bi moral, po možnosti, čim pomembnejši slovenski kulturni delavec.

Zahtevam, ki bi združevale v eni osebi vse tri, za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja tako pomembne lastnosti, pa je bilo tedaj težko zadostiti.

Da so zaupali tako pomembno nalogo Prežihovemu Vorancu, je bilo odločilno dejstvo, da je takratni CK KP Slovenije poznal njegove organizacijske sposobnosti in predanost partiji. Znale pa so mu bile tudi druge njegove sposobnosti, ki so bile zlasti dragocene pri organiziranju tako pomembnega gibanja, kot je bil vseljudeški odpor, kar je bilo povezano z močno osebno angažiranostjo. Hkrati bi moral biti organizator pomemben in vpliven kulturni delavec, deležen nespornega spoštovanja ljudi vseh svetovnonazorskih prepričanj, saj bi morala zajeti novo nastajajoča osvobodilna fronta, katere del naj bi bili tudi kulturniki, vse plasti slovenskega naroda in njegovo idejno raznolikost. Tudi v tem je močno izstopal med vsemi morebitnimi kandidati Prežihov Voranc. Spomnimo se le njegovega nastopa v »Sodobnosti« 1933. leta. Upravičeno moramo trditi, da je psevdonim Prežihov Voranc v predvojnem času pomenil pojem izredne kvalitete za takratno slovensko kulturno javnost. Sicer pa je imel Prežih izreden ugled kot dolgotrajni član partije med kulturniki-komunisti tudi pozneje, kljub temu, da ni opravljal izrazitih funkcij v takratnem slovenskem partijskem vodstvu, ko je postal sekretar Glavnega odbora kulturnih delavcev Ignac Koprivec-Rajić in ko je dobil Prežih kot član finančno-gospodarske komisije nove zadolžitve.¹

Do take odločitve o kadrovanju pride mo z analizo Prežihovega dela predvsem v letu 1941, ko je vodil organizacijo kulturnih delavcev, vključenih v OF. Kljub temu, da so pravilna, jih moramo pojasniti za tiste, ki ne poznajo razmer, še z nekaterimi podobnimi odločitvami slovenskega partijskega vodstva, ki je znalo vedno poiskati v svojih vrstah tovariše, sposobne opravljati kulturne, politične, prosvetne in publicistične naloge.²

Opozorimo naj le na nekaj najvidnejših: Bratko Kreft je bil urednik in izdajatelj revije »Književnost«, Tone Čufar je bil eden izmed urednikov »Delavskega

obzornika»,³ Miško Kranjec pa je postal po skrbnem pretehtanju vseh sposobnosti prvi urednik »Ljudske pravice«.

Da bi mogel to delo tako dobro opravljati, saj se je njegova prisotnost v kulturnem prostoru povsod čutila, ne smemo prezreti prednosti zaradi nekaterih osebnih lastnosti, ki so mu bile v prid pri delu.

Med najpomembnejšimi prednostmi iz Prežihovega življenja v Ljubljani, ki so bile potrebne za opravljanje te pomembne naloge, je bila prav gotovo konspiracija.

Prežihovi stiki s kulturnimi delavci v Ljubljani do kapitulacije kraljevine Jugoslavije niso bili obsežni. Sam je poznal le redke književnike, v glavnem je bilo to poznanstvo omejeno na krog književnikov pred njegovim ilegalnim odhodom iz Jugoslavije 1930. leta; na krog političnih somišljenikov med kulturnimi delavci in na urednike tistih literarnih glasil, pri katerih je v tem času sodeloval. Z marsikaterim od njih pa se ni poznal osebno, temveč so se njegovi stiki odvijali s korespondiranjem. Ta krog kulturnih delavcev pa je sodil v obdobju okupacije v že starejši pisateljski rod. V krog Prežihovih znancev je sodil tudi krog koroških rojakov, kot so bili Blaž Arnič in drugi, ter nekateri kulturni delavci, s katerimi se je seznanil po svojem ilegalnem prihodu v domovino in tisti, s katerimi je bil v stikih zaradi objavljanih svojih del (Ferdo Kozak) ali zaradi natisov njegovih knjig (Ciril Vidmar). Vse to govori v prid trditvi, da je bil Prežih v Ljubljani med kulturnimi delavci manj znan, kot je bilo njegovo zanimanje za takratno kulturno življenje, katerega je vseskozi živo spremljal in ga dobro poznal. Zato se je v začetku posluževal za navezovanje stikov s kulturnimi delavci, katere je želel vključiti v OF, nekaterih kulturnih delavcev predvojnih komunistov ali osebnih prijateljev (Tone Čufar, Blaž Arnič). To nepoznavanje širše slovenske javnosti pa mu je tudi omogočalo, da je dokaj naovirano in uspešno opravljal vse naloge, ki mu jih je zaupala OF do prvih mesecev 1943. leta. Seveda pa mu je to uspelo tudi zaradi tega, ker se je kot preizkušen ilegalec posluževal vseskozi vseh mer konspiracije, čeprav so bili nanj pozorni tako okupatorji kot domači izdajalci.

Znano je, da so slovenski klerikalni nasprotniki o njegovi vrnitvi v domovino nekaj vedeli in sklepali, da se skriva nekje v Ljubljani. Zato so ga tudi vnesli v spisek tistih, s katerimi naj bi obračunali italijanski okupatorji (zaradi nemoči slovenskih protirevolucionarnih sil). V dokaz navedimo le izjavo Ludvika Mrzela, ki pripoveduje, da je bila v Ljubljani »javna skrivnost, da imajo okupatorska oblastva seznan kulturnega boljševizma sumljivih oseb«, katerega so skrbno in zagrizeno pripravili v krogu »Slovenskega doma« v zimi 1941–42. Tako je prišlo do humoristične situacije, ko so v raciji kulturnih in javnih delavcev zaprli tudi Prežihovega soimenjaka, nekega Lovra Kuharja, doma iz Tuhinjske doline — slugo v trgovini Peko na tedanji Šelenburgovi ulici.⁴

Prežihu je bilo prav gotovo v prid dejstvo, da ga denuncianti Erlichovi stražarji — to so bili mladi ljudje — niso poznali. Niso pa imeli na razpolago novjših

Pred nastopom

Prežihovih fotografij, po katerih bi ga mogli kljub vsemu identificirati, kar bi se prav gotovo zgodilo, če bi Prežih živel pred vojno v Sloveniji. Znano je namreč, da v predvojni Ljubljani ni bilo nič nenavadnega, da so tisti, ki so želeli spremljati kulturno življenje, poznali tudi posamezne ustvarjalce, tem večje pa je bilo zanimanje zanje, če so bili le-ti politični nasprotniki. Usode Vinka Košaka, Mirana Jarca, Toneta Čufarja in drugih so dovolj zgovorni dokazi za to. In končno, podpira našo trditev, da Prežih niso poznali, tudi dejstvo, da niti Italijani niti belogardisti niso vedeli, koga so zaprli, ko so ga aretirali, dokler ni prišlo do nepričakovane soočenja, kar je vse podrobno raziskal Janko Jarc.

Ta nepozabni nastop Akademskega pevskega zbora je bil poslednji pod okupacijo.

V ta sklop sodi tudi dvojno Prežihovo sodelovanje pri »Slovenskem zborniku 1942«, prvi kolektivni knjižni manifestaciji slovenskih kulturnih delavcev po sklepu o bojkotu okupatorjevega tiska. Bil je član uredniškega odbora in njegov sodelavec. Zanimivo je, da je Prežihov prispevek že vezan na enega izmed najaktualnejših vprašanj tistega časa, na vprašanje o slovenski državnosti.

Prežihovo zanimanje za eksistenčna vprašanja, ki so vznemirjala slovenskega človeka, je moralo takratno narodnoosvobodilno vodstvo poznati, saj vemo, da se je Prežih s tem problemom vidno ukvarjal 1933. leta, ko je napisal brošuro »Boj za združitev slovenskega naroda«, s podnaslovom »Program in zahteve slovenskega narodnoosvobodilnega revolucionarnega gibanja«. Brošura obsega 32 strani in zagovarja stališča proti kratenju nacionalnih pravic. Sodili bi, da je Prežih veljal 1941. leta za poznavalca te problematike med komunisti. Zato je tudi vodil delo komisije, ki naj bi v okviru OF interno proučila vprašanje bodočih slovenskih meja. Komisija je sodelovala od konca

1941. do začetka 1942. leta. Prežih je v komisiji zastopal CK KP Slovenije.⁷

Mimo vodenja kulturnega sektorja je najdlje sodeloval Prežih v redakciji radia OF, »Kričač«, saj jo je vodil od novembra 1941 do aprila 1942, ko je bila njegova zadnja oddaja. Njegov urednik je bil torej še tudi potem, ko je zapustil kulturniški sektor in prevzel novo, nič manj pomembno dolžnost. Sicer so oddaje zasluha celotnega uredniškega odbora, premišljeno izbranega izmed ljudi, ki so se aktivno ukvarjali s kulturo, pa moremo tudi tu zaslediti delež posameznika. V uredniškem odboru so delovali še: Vera in Fran Albreht, Jože Dolenc, Miro Jeršič in Rudi Kobilica. Prežihov je v konceptu oddaj, v katerih je skrbno pazil, da so bili prispevki, ki so jih prispevali člani uredništva, stvarni, npr. vojna poročila; v notranjepolitični problematiki pa čutimo večjo svobodnost v pisanju v večji osebni angažiranosti, vseskozi pa imajo oddaje izrazit kulturniški pridih, kar so najpogosteje dosegali s citati iz Prešerna, Cankarja, Župančiča, Finžgarja in drugih. Čeprav so vse oddaje izredna dejanja, pa predstavlja višek vloženih naporov redakcije pripravila slavnostne oddaje, posvečene Francetu Prešernu 7. februarja 1942, ki je potekala celo uro, besedilo pa sta pripravila Albreht in Prežih. Po vsem tem je upravičen zaključek, da so pripomogli tudi člani uredništva k temu, da je ostal »borbeni duh Ljubljane živ in boder«⁸

S Prežihovim imenom pa se srečujemo tudi v zvezi s pripravami natisa pesniških zbirk Vladimira Pavšiča — Mateja Bora »Previharimo viharje« ter Karla Destovnika-Kajuha »Markacije«, z obema 1942. leta.

Tako vsestranski in dovolj zgovoren je bil Prežihov delež v slovenskem narodnoosvobodilnem boju. Čeprav ocenjujemo izredno kratko obdobje — od maja 1941 do januarja 1942, lahko ugotovimo,

da je bil v vseh akcijah Prežih močno prisoten in prav zaradi tega tudi učinkovit.

Delaven pa je bil Prežih tudi pozneje. Z delom ni prenehal niti po aretaciji, ko je v šempetrskih zaporih organiziral troje množičnih protestov med jetniki, ki so odmevali tudi po Ljubljani. Zlasti pomemben je bil demonstrativni nastop, s katerim so želeli na svoj način izraziti svoj protest nad 3. majem, datumom, katerega so želele pripisati okupacijske oblasti prelomni zgodovinski pomen v usodi Slovencev (3. maja 1941 so Italijani okupirane dele Slovenije priključili kot »Ljubljanska pokrajina«, tokrat je potekala njena druga obletnica) in so zaporniki želeli izraziti svoj protest z molkom. Organizirani molk je Italijane močno preplašil, nenavadna zamisel in stoodstotna privrženost zapornikov demonstraciji pa jih je osupnila. — Po sodbi Teodorja Tomiška je bila to najbolj impresivna in pretresujoča demonstracija hkrati, kar jih je doživel med okupacijo.

Vse tri manifestacije so bile izraz moči in predanosti boju, z dovolj zgovornim in uspešnim koncem. Bile so uspešni preizkus človeške upornosti, odločnosti in zavest-

ne borbene predanosti v boju za svobodo.

Preostane nam samo še ugotovitev, da je Lovro Kuhar — Prežihov Voranc, revolucionar in pisatelj, tudi v obdobju okupacije in v slovenskem narodnoosvobodilnem boju v celoti izpolnil svojo delovno dolžnost in dokazal, da je bil vreden zaupanja, ki sta ga vanj stavila partija in OF.

Opombe:

¹ Ferdo Fischer, Organizacijske oblike in delovne oblike slovenskih kulturnih delavcev v OF v okupirani Ljubljani. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1966, št. 1—2, str. 357;

² Ustna izjava Mihe Marinka, 15. novembra 1974;

³ E. Cesar, Tone Čufar, Izbrano delo, Jesenice 1976, str. 266;

⁴ E. Cesar, Prežihov Voranc v šempetrskih zaporih, Borec 1977, št. 8—9, str. 457;

⁵ Ustna izjava Ignaca Koprivca, 1. junija 1979;

⁶ E. Cesar, Sveži veter »Veselega teatra«, Borec 1976, št. 2, str. 117;

⁷ Fran Zwitter, Priprave Znanstvenega inštituta za vprašanja mejnih vprašanj po vojni, Osvoboditev Slovenije, str. 260;

⁸ Fran Albreht, Kako sem postal »vojni poročevalec«, Borec 1966, št. 12, str. 974.

Mato Utovič

Prežihov Voranc v koncentracijskem taborišču Mauthausen

Ko se danes spominjamo preteklosti in ko v teh dneh razmišljamo o življenju in delu velikega sina slovenskega naroda, na pisatelja in revolucionarja ter dobrega tovariša Lovra Kuharja — Prežihovega, menimo, da je prav, da opišemo njegovo delo in življenje v zloglasnem nacističnem koncentracijskem taborišču Mauthausen.

Res je, da koncentracijsko taborišče Mauthausen ni bila največja nacistična tovarna smrti in je v primerjavi z Auschwitzem in drugimi velikankami pravi pritlikavec, vendar je v tem taborišču ostalo za vedno 12.879 Jugoslovancev. To je cela divizija hrabrih in ponosnih ljudi, ki so raje v mukah umrli, kot da bi poklekli pred okupatorjem. To je celo več mrtvih, kot so jih utrpeli zavezniki na prvi dan invazije v Franciji.

Tovariš Lovro Kuhar — Prežihov je prišel v Mauthausen s kazenskim transportom iz taborišča Sachsenhausen januarja 1945. Po opravljenih formalnostih so vse internirance iz tega transporta podivjani esesovci nagnali na prosto, kjer so morali samo v spodnjem perilu celo noč stati. Po taborišču se je hitro razširila govorica, da bodo esesovci vse iz tega transporta pobili.

Prvo sporočilo o tem, da se v tem transportu nahaja veliki slovenski pisatelj in ugledni politik nam je prinesel Janez Batis, ki je delal v popisni komandi. Moram iskreno priznati, da večina nas takrat tovariša Kuharja ni poznala.

V tem času je v taborišču Mauthausen že obstajalo precej dobro organizirano

politično delo. Političnim internirancem se je posrečilo, da so v poletju 1943 zloмили dominacijo kriminalcev in da sta v glavno taboriščno pisarno prišla Kurt Pany in za njegovega pomočnika Hans Maršalek, mlad dunajski komunist. Jugoslovani so pričeli s svojim političnim delom z medsebojnimi solidarnostnimi akcijami. Slovenci so jeseni 1942 organizirali takšno solidarnostno akcijo. To so bili zarodki političnega dela med Jugoslovani v KTM.

Poudariti moram, da je opisati politično delo v nacističnih koncentracijskih taboriščih zelo občutljiva in težavna naloga. Vse to delo se je odvijalo v najstrožji tajnosti in o tem ne obstajajo nobeni dokumenti. V nacističnih taboriščih se ni bilo možno ukvarjati s kulturnim delom, še manj pa širše organizirati javno politično delo. Najmanjši spodrs-ljaj pri takem delu je pomenil smrt. Zato je moralo delo teči previdno, precizno in brez spodrs-ljaja. Ni se smelo nobenemu zatakniti. Če bi esesovci prišli na sled političnemu delu, se to ne bi dobro končalo za tovariše, ki so pri tem delu sodelovali. Esesovci bi jih po skrajšanem postopku vse likvidirali.

V takšnih razmerah je prišla do nas vest, da se v transportu, ki je prišel iz Sachsenhausna, nahaja Kuhar Lovro — Prežihov.

Po krajšem posvetovanju v ožjem krogu med politično aktivnimi Slovenci v taborišču je bilo dogovorjeno, da moramo tovariša Kuharja rešiti, ne glede na ceno in riziko. Načrt je bil sledeče izpeljan:

Pri reševanju smo se poslužili sicer zelo tvegane, toda edino možne prevare — s sporočilom o smrti. Tovariša Kuharja moramo prvo naskrivaj izločiti iz transporta in ga skriti na bloku. Pri tem nam je pomagal Hans Maršalek, znani dunajski komunist. Esesovcem je treba sporočiti, da so enega interniranca iz tega transporta odpeljali v krematorij, ker je umrl. Potem je bilo treba vso stvar administrativno izpeljati z glavno taboriščno pisarno. Pisarna bo v dnevnem sporočilu javila enega mrtvega iz tega transporta in ko bodo poslali mrtve iz sanitarnega taborišča, se bo stvar uredila z njimi. Pri predaji mrličev bo krematorij dobil enega mrliča več, bolnica se bo obremenila za enega novosprejetega bolnika manj, v konkretnem primeru za Kuharja. Naslednji dan bo Kuhar sprejet v številčno stanje na bloku in bo cela zadeva administrativno urejena.

Akcijo reševanja sta uspešno izpeljala Bruno Gerdovič in Mato Utovič, seveda z vsestransko pomočjo glavnega pisarja Maršaleka. V samih spodnjih hlačah sta Prežihovega Voranca skrila na bloku št. 18 in pozneje, ko se je moral ta blok izprazniti, smo v dogovoru z ostalimi člani ilegalnega komiteja premestili Voranca na blok št. 24, kjer je ostal do osvoboditve. Na obeh blokih je bil Voranc v varstvu zanesljivih in politično preverjenih Jugoslovancev.

Večino iz transporta iz Sachsenhausna, s katerimi je te januarske noči prišel v Mauthausen Lovro Kuhar — Prežihov, so esesovci preko noči pobili ali so na mrazu zmrznili.

Na takšen dramatičen način in z mednarodnim sodelovanjem političnih internirancev je bil minuto pred dvajseto rešen Prežihov Voranc. Če se akcija ne bi posrečila, bi Kuhar končal v krematoriju.

Naj omenim, da so v akciji reševanja še sodelovali: Tone Dolinšek, Jože Hlebanja, Vlado Vučinić in drugi.

Na blokih, kjer je bil tovariš Kuhar, smo skrbeli predvsem za to, da tovarišu Kuharju ni bilo treba delati v težkih delovnih komandah. Z ozirom na njegovo slabo fizično stanje bi ga težko delo hitro uničilo. Seveda pa se nam to ni vedno posrečilo. Na bloku je bilo več nacionalnih skupin in vsaka skupina je ljubosumno čuvala vsaka svoje tovariše. Na bloku št. 24 je bil starešina Poljak. Nekoga dne je opazil na bloku Kuharja, ki je bil brez dela, in je ves besen vprašal: »Kaj ta kreten ne dela?« Zbral je vse tiste, ki so ta dan ostali na bloku, in jih odredil za nosilce mrtvih iz bloka smrti št. 20 v krematorij. Prežihov je pozneje pripovedoval, da so bila trupla in predvsem podplati mrličev iz bloka 20 modri od pretepanja.

Prihod tovariša Lovra Kuharja v koncentracijsko taborišče Mauthausen je pomenil za vse Jugoslovane, še zlasti za našo ilegalno organizacijo, veliko politično pridobitev. Tesneje nas je povezal z mednarodnim političnim komitejem internirancev v taborišču, ki ga je po reorganizaciji vodil dr. Heinrich Dürmayer. Z ozirom na že strogo konspiracijo je bilo mednarodno politično sodelovanje izredno težko in si je bilo potrebno poprej

pridobiti popolno zaupanje. Kuharju to ni bilo težko. Bil je predvojni komunist in ilegalec, ki je kot partijski instruktor prepotoval celo Evropo. V Parizu je vodil jugoslovansko politično emigracijo in so ga Francozi, ki jih je bilo izredno veliko v taborišču, poznali pod njegovim ilegalnim imenom Richard Valić — Valija in so ga na kratko imenovali Valić. Razen tega je Kuhar poznal skoraj vse predvojne člane Kominterne, ki so jih nacisti po večini zaprli v koncentracijsko taborišče Mauthausen. Pa ne samo osebe. Kuhar je poznal tudi razne tajne Kominterne, ki se skrivajo v raznih arhivih.

Kratko potem, ko je prišel v Mauthausen, je bil Lovro Kuhar kooptiran v mednarodni politični komite. Tik pred koncem vojne je mednarodni komite odigral važno vlogo. Izvedene so bile vse priprave za morebitni upor. Organizirane so že bile udarne trojke in se je pristopilo k zbiranju orožja. Mednarodni komite je pomagal pri reševanju internirancev gotove smrti v plinski celici in je spretno izkoristil nekatera osebna nesoglasja med esesovci in mu je uspelo nekatere celo pridobiti, da so na skrivaj sodelovali z interniranci. V dnevih osvoboditve je mednarodni komite prispeval svoj delež v preprečevanju zmede in morebitnega ropanja s strani kriminalcev ter je pomagal pri vrnitvi internirancev v domovino.

Pri vsem tem kreiranju političnega dela v koncentracijskem taborišču Mauthausen, ki se je odvijalo v najstrožji ilegali, je sodeloval prekaljen borec delavskega razreda Lovro Kuhar — Prežihov. Ko je večina internirancev spala, so se pod okriljem teme sestajali na skrivnem mestu člani mednarodnega političnega komiteja. Mesta sestankov so se iz varnostnih razlogov stalno menjavala. V času, dokler se je mednarodni komite sestajal, so zaupni interniranci stražili. Straže so morale budno paziti na esesovce, ki bi znali nenadno in nepoklicano priti in člane komiteja poloviti. Mnoge noči smo prestali na straži, ko smo tovariša Kuharja spremljali na sestanke komiteja. Dostikrat Lovro sam ni vedel za kraj, kjer bo seja in je zaupal našemu vodstvu, da smo ga vodili v senci barak in smo budno pazili, da nas ne bi odkrili esesovci. Poudariti moram, da je politično delo obstajalo že pred prihodom tovariša Kuharja v koncentracijsko taborišče Mauthausen in je njegova glavna zasluga bila v tem, da nas je bolje povezal z mednarodnim političnim gibanjem v taborišču in s svojo avtoriteto doprinesel k izboljšanju oziroma kvaliteti dela.

5. maja 1945 je prišla davno pričakovana svoboda. Odprla so se težka vrata enega najstrašnejših peklov, ki jih je poznala zgodovina. Dan svobode je treba doživeti in nikoli pozabiti. Nekateri interniranci so kar tulili od veselja, drugi so molili, tretji blazno smejali, nekateri pa tudi jokali. Formirale so se posamezne nacionalne skupine in je vsaka pela svojo pesem o svobodi. Slovenci pojejo: »Svoboda ... svoboda zlata.«

Lovro Kuhar — Prežihov, popotnik, revolucionar in veliki pisatelj se je tudi ve-

selil skupaj z nami. Srečo svobode je hotel podeliti s svojimi sotrpini, s katerimi je delil vse zlo tega pekla, ki se imenuje Mauthausen.

Drugi dan po osvoboditvi smo Jugoslovani izvolili svoje politično vodstvo v taborišču. Za predsednika komiteja ali jugoslovanskega odbora, kot smo ga takrat imenovali, je bil izvoljen Lovro Kuhar. To je bilo obenem največje priznanje, ki smo mu ga mi v tem času lahko dali.

Skupaj še z drugimi tovariši iz tega komiteja je Prežih takoj pristopil k delu. Dela je bilo veliko. Saj je bilo med nami nekaj četnikov, ki so s pomočjo Američanov, ki so osvobodili taborišče, agitirali, da bi se čim več Jugoslovancev, političnih internirancev, odločilo za emigracijo in da se ne vrnejo v Titovo Jugoslavijo, ker jih bodo vse tam pozaprl in preganjali še naprej. Velika večina Jugoslovancev ni nasedla tej podli sovražni propagandi in so se v večini vrnili v domovino pod Titovo zastavo s petokrako zvezdo kar 2751 Jugoslovancev, minimalno število se je odločilo za emigracijo. Nemalo zaslug za takšno visoko politično zrelost je imel nedvomno poleg ostalih tudi predsednik jugoslovanskega odbora Lovro Kuhar — Prežih.

Po osvoboditvi taborišča Mauthausen so se takoj formirale grupe za vrnitev v domovino. Tovariš Kuhar se zaradi izčrpanosti in bolezni ni mogel vrniti v domovino s prvo skupino in je prišel domov

nekoliko pozneje skupaj s tov. Pepelom z Vranskega, Tonetom Dolinškom iz Ljubljane in tov. Pruševičem iz Beograda. Ob odhodu prve skupine iz taborišča nam je Prežihov naročil: »Pozdravite mi tovariša Tita in mu telefonirajte, da nas čim prej reportirajo v domovino. Tu je veliko tovarišev in bolnih in onemoglih in če jim hitro ne omogočimo vrnitve v domovino, bo marsikdo namesto domov kljub osvoboditvi šel skozi dimnik krematorija. Ker se bomo težje našli doma, me iščite v Ljubljani preko PEN kluba.«

Seveda je praksa vse to nekoliko obrnila. Z ozirom na objektivne razmere in težave nismo mogli telefonirati Titu, a Voranca smo našli v Ljubljani v hotelu Union, tako da nam ni bilo potrebno iskati PEN kluba.

Voranc je še po osvoboditvi obdržal zveze s svojimi zvestimi tovariši iz internacije. Ko je ob neki priliki nastopil v Mariboru na velikem političnem zborovanju, je med ostalim povedal: »V taborišču Mauthausen sem se drugič rodil, ker sta mi namreč dva Mariborčana Bruno in Mato rešila življenje. Vabil nas je na svoj dom s svojo imenitno solato, ki jo je sam pripravljala. Ob takih prilikah smo obujali spomine na preteklo delo in prehojeno pot. Eden izmed zadnjih obiskovalcev pri umirajočem je bil eden njegovih tovarišev iz koncentracijskega taborišča Mauthausen in s tem je bila njegova dolga pot zaporov in internacije zaključena, ostal je pa bogat knjižni zaklad.

Utrinki iz spominov Marije Kuhar - Prežihinje

Ko je začel Voranc hoditi za meno, sta se z dedijem večkrat sporekla, ker so dedi rekli, da s komunizmom ne bo nič. Neka ženska je prišla iz Guštanja, ko smo bili ravno na njivi. Naravnost k dediju je šla in je rekla: »Moraš posvariti dekle, da ne bo vzela Kuharja, ko je tak komunist. Taki morajo ostati sami; si ne smejo ustvariti družine, ker je potem vse narobe.«

Pa ni vse skupaj nič pomagalo. Vedno bolj pogosto je zahajal k nam na Brdinje, rada sva se imela pa sva se štiriindvajsetega leta poročila.

Najprej sva stanovala vsak zase. Jaz doma, pri Volenu, on pa v sobi nad Bratovsko skladnico. Pa tudi pozneje, ko sva dobila stanovanje na Ravnah, ni bilo nič kaj boljše. Nikoli ga ni bilo doma. Pa sem mu rekla: »Zdaj se mora to nehati ali pa grem nazaj na Brdinje. Tja pojdi, kjer si ponoči bil!« sem mu rekla. Kje pa sem vedela, da ima kar naprej sestanke, v Lubasovem lesu pa bogve kod vse še.

Nekega dne je prišel domov in je rekel, naj mu pripravim kovček, ker bo šel za osem dni od doma. Pa sem mu rekla: »Ti boš šel od doma, jaz pa bom šla med-

tem nazaj domov ... in me ne boš več spravil na Ravne.«

Rekel je, da mora na pot, pa če se zgodi karkoli. In je res šel, a mi ni povedal, kam gre. Šele od drugih ljudi sem zvedela, da je bil na Dunaju, na kongresu Partije.

Pa nisem šla na Brdinje. Počakala sem ga ...

Potem je moral tridesetega leta zbežati čez mejo. Jaz sem bila takrat na smrt bolna, pa je prišel še prej k meni v bolnišnico. Ko mi je pozneje Lečnik povedal, kaj se je zgodilo, sem rekla: »Sem si tako mislila, da se bo danes ali jutri zgodilo kaj takega.«

Ko sem prišla iz bolnišnice, me je na mizi že čakalo pismo z ukazom, da moram takoj izprazniti stanovanje. Pisala sem direktorju, da je to nemogoče, pa je prišlo drugo, še krajše pismo: »Takoj izprazni! Za komuniste pri nas ni prostora.«

Pa sem šla spet domov, ostala leto dni doma, potem pa sem si poiskala stanovanje, najprej v Šrobovi, potem v Večkovi bajti. Tam so mi orožniki kar naprej vse razmetali. Na vsak način so hoteli najti kako pismo, da bi zvedeli, kje je Voranc.

Prežihinja

Družina se je začela trgati. Voranc je bil kdove kje, Vida najprej pri dediju in babici v Prežihovi bajti, potem v Repnjah in nazadnje kot vajenka v Borovem. S štirinajstimi leti je morala od doma.

Jaz sem si pomagala, kakor sem pač vedela in znala. Enkrat sem šla pomagat na svoj dom, da sem zaslužila za mleko in kruh, drugič sem šla pomagat na njegov dom, da sem zaslužila za kruh in mleko.

Pa so bili tudi dobri ljudje. Lužnička je bila taka res dobra ženska. Zmeraj mi je kaj prinesla: mleka, jajc, deset dinarjev, kar je pač bilo.

Pa Kuharjeva mati. Večkrat so prišli k meni v bajto. Govorili sva o Vorancu. Jokali so, tako jokali, da sem jih morala zmeraj najprej potolažiti in jih potem spremiti domov.

Ah, bridka leta so to bila, osem doigih, bridkih let.

Včasih sem bila takole v nedeljo popoldne z drugimi. Veseli, nasmejani so bili; srečni so zvečer odhajali na svoje domove, meni pa se je zdelo, da me gledajo čez ramo in si mislijo: kaj boš ti, sirota?! Saj te tako ne bo več pogledal, če se boš sploh še kdaj videla.

Pa sva se.

Prvič me je poklical za seboj o božiču leta dvaintridesetega. Pisal mi je, naj pridem k njegovi teti Mici v Logo vas nad Vrbskim jezerom. On bo tam. Čakal nas bo. Pa mi okrajno glavarstvo ni hotelo dati vize in sem sklenila, da bom šla skrivaj čez mejo.

Pomenila sva se s Šimijem Kamnikom, on pa s svojim bratom v Koprivni. Da bo že šlo, je rekel, in smo šle. Najprej do Črne, potem pa naprej v Koprivno. Vida je bila stara devet, Mojca sedem let. Še sanjalo se mi ni, da je tako daleč. Pri Kamnikovih v Koprivni smo počile, zjutraj ob štirih smo šli naprej. Zelo zelo mrzlo je bilo, sneg pa mi je segal do kolen in še čez. Dekleti sta se tako veselili srečanja z očetom, da najbrž ne bi bili zdihovall, pa če bi bilo še bolj mrzlo in če bi bilo še več snega.

Prišle smo v Železno Kaplo in se odpe-ljale proti Celovcu.

V Logi vasi smo poiskale teto Mico. Mislila sem, da nas bo Voranc že čakal, pa ga ni bilo. Veselili smo se, da bomo imeli lep večer, pa je bila ura devet, deset, enajst, Voranca pa ni in ni bilo. Šlo mi je na jok; jezila sem se na Voranca, ker se ni držal dogovora; bala sem se za njega; slutila sem, da nekaj ni v redu.

Čez dva dni smo zvedeli, da je zaprt v celovškem zaporu...

Z dekleti vred so me poklicali na žandarmerijsko postajo in nas odpeljali v Beljak...

»Kar lepo vstopite in sedite v kupe, mi pa bomo prišli za vami in sedli na drugo stran,« je rekel stražmojster...

Prišli smo na sodišče in spet sem morala povedati vse od začetka. Sodnik je nekaj časa tolkel s svinčnikom po mizi in zmajeval z glavo, potem mi je napisal dovolilnico, da smem ostati pol leta v Avstriji.

»Če bo potrebno, jo bomo podaljšali,« je obljubil.

Čisto zastoj pa naša pot le ni bila. Zaprošila sem, da bi smela z dekletoma obiskati Voranca v zaporu. Dovolili so nam, da smo smele k njemu. Uradnik v pisarni me je vprašal, če znam nemški. Ker sem mu rekla, da ne, je šel z menoj, da bi slišal, kaj bova govorila. Pa pravzaprav ni imel česa čuti, saj si vseh deset minut nisva skoraj ničesar povedala. Samo puncji je poljubljal, nič drugega. Celo paznike, ki so bili zraven, je ganilo. Najbrž še nikoli niso videli česa takega.

Čez tri tedne so spet prišli k teti žandarji in so vprašali, kje je Kuhar. Stric jim je rekel, da morajo to oni vedeti. »Tudi mi ne vemo,« je rekel orožnik in povedal, da je Voranc ušel iz zavora.

Nekaj časa sem še ostala pri teti v Logi vasi, potem sem najprej poslala domov dekleti in za njima odšla še jaz.

Komaj smo se vrnile na Brdinje, so že prišli tudi orožniki. Najprej so spraševali dekleti, kje smo šli čez mejo.

»Kod smo šli? Po cesti...« je odgovorila Vida.

»Niste šli po cesti. Kod ste hodili, da vas ni nihče videl?«

»Kod? Kakor je pač nanoslo: po cesti, po stezi, po lesu...«

»Ti si pa ta drugi Kuhar,« je rekel žandar.

Mene so spraševali, kje je Voranc, pa sem rekla, da ne vem.

»Gospa, bodite pametni pa nam povejte, kje je,« mi je hinavsko prigovarjal stražmojster. »Pišite mu, naj lepo pride domov! Na meji ga bomo počakali in mu ne bomo nič naredili. Spet boste lahko v miru živeli.«

»Ko pa ne vem, kje je, da bi mu lahko pisala. Ni tako neumen, da bi mi poslal naslov,« sem rekla.

»Kako pa mu potem pišete?«

»Saj mu ne. Zdaj je v tujini in lahko dela, kar hoče.«

»Kako pa mislite živeti?« je vprašal.

»Dobre starše imam, oni me bojo podpirali.«

»Ali ni žalostno tako življenje?«

»To pa vas čisto nič ne briga.«

Še bi me bil spraševal in mi pel levite, pa so se oglasili dedi: »Zdaj pa je meni zadosti,« so rekli. »Je tako že dosti pretrpela, ko je šla v metrskem snegu čez planino, ni treba, da jo zdaj še vi tako nesramno nadlegujete.«

Orožniki so odšli, miru pred njimi pa nisem več imela.

Po kasetofonskem zapisu priredil

J. Mrdavšič

Marija Hriberšek

Nekaj spominov na Prežih

Bilo je nekje sredi poletja 1947. Knjižarna Slovenskega knjižnega zavoda je imela svoje prostore v Železnikarjevi vili ob slovenjegraški cerkvi. Na vse načine smo skušali s poverjeniki vzbuditi zanimanje za nakup slovenske knjige. Vedno več stalnih kupcev smo imeli, prihajali so izpod Pohorja in Graške gore, s Sel in Trobelj, pa tudi iz drugih področij. Takrat je pomenilo kupiti knjigo skorajda luksul. Veljalo je, da si lahko kupcu ponudil s knjigo še kaj praktičnega, kar se je takrat težko dobilo; tako smo imeli v predalih igle in gumbe, rute in še kaj. Vsak nakup knjige smo povezali s tem, da smo drobni željam gospodinj in ostalih ustregli. In res je šla stvar vedno boljše »od rok«, vedno več knjig smo prodali. Včasih se je ob sobotah, v sicer prostorni trgovini, kar gnetlo ljudi (takrat sem bila najbolj srečna) — študenti so radi postajali ob pultih in marsikatero »rekli«. V taki gneči sem neko soboto popoldne opazila močnega moža, ki se je za knjige izredno zanimal. Bil mi je nekako znan. Toda od kod? Vrtala sem po spominu, a se nisem mogla domisliti. Pogovarjal se je s kmetom s Sel v pojoči koroški govorici. Kmet — mislim, da je bil Vrhovnik — mu je povedal, da ima že od prej lepo knjižnico, zdaj bi pa rad kupil vse domače novitete.

»Očka, kupite kako knjigo — glejte, kako lepe vas vabijo tu na polici, pa še kako rutico za ženo lahko dobite...«, sem ga povabila. Pristopil je iz ozadja k pultu, si od daleč strokovnjaško ogledal zalogo, potem me je pa vprašal: »Dečva, kake knjige pa kaj najrajši berejo?« Skušala sem odgovoriti bolj po vesti kot po kaki evidenci: »Ljudje iščejo Finžgarja, radi imajo Ingoliča — Meška, pa najrajši berejo Prežihovega Voranca.« Segla sem po novih izdajah. Potem pa me je oblila rdečica — menda čisto do peta. Preden sem položila med drugim Samorastnike in Jamnico, pa Od Kotelj do Belih vod.

Mož pred menoj — je On, naš Prežihov Voranc. Sline so se mi nabirale v ustih, skoraj nisem našla primerneга opravičila. »Mi morete oprostiti, naš dragi pisatelj?« Močno mi je stisnil roko in mi dal vedeti, naj obrnem pogovor na kaj drugega — ni mu bilo do tega, da bi vsi kupci vedeli, kdo je. »Midva se morava še srečati, Marija,« je dejal, ko sva se predstavila. »Morava imeti čas — pridi kaj na Prežihov vrh!« Bila sem osupla nad prijaznim vabilom — in presrečna, da sem ga osebno spoznala.

»Žreblje za cikle delajmo!«

Težko bi navedla datum in celo letni čas, ko smo v Dravogradu na Okrajni konferenci OF premlevali predlog petletnega plana. Že prej smo dobili predlog lepo natiskan v roke, da bi ga doma v miru preštudirali. Besedo je imel — tega se spomnim — pokojni Peter Razgoršek. Šlo je za precej obsežne načrte, kako dvigniti industrijo, kako razviti servisne službe, urediti porušena cestna omrežja,

mostove, sezidati šole in še mnogo drugega. Delegati so se pridno in sproščeno oglašali, dopolnjevali petletne zamisli, nekateri pa celo zmajevali z glavo, češ »prevelik zalogaj bo to — ne gre vse naenkrat!«

Na stolu se dvigne Prežihov Voranc, Peter ga povabi h govorniškemu odru. Voranc je bil takrat že precej popularen, dvorana mu je burno ploskala.

Z značilnim poudarkom: »Tovariši, pred velikimi nalogami stojimo — skoraj golih rok. Pet let kar hitro mine. Ne rečem, da ne bi šlo, kar mislimo sprejeti. Samo nekaj bi rad rekel — ljudje božji, a vemo, kaj našega človeka najbolj žuli. Glejte, še žreblje za cikle nima kje kupiti. Cikle so pa brez žebeljev naenkrat zanič.« Dvorana je zaploskala. Voranc je živel med svojimi Samorastniki...

»To so pa šance izza turških časov«

Doživela sem Prežihovo — in bogate razgovore z Vorancem. Ne enkrat. Ko sem prišla prvič, je mrzlo pihalo sem z Gore; midva pa sva vseeno odšla malo naokrog. Prežihovo! S kako ljubeznijo mi je pokazal bajto, kjer je doživljala družina Kuharjev svoja trda leta, pokazal Strojno in mi razložil, zakaj se temu gorskemu grebenu tako reče, govorila sva o Mešku in o selskih lepota in še o mnogočem, kar sem vdolbla v spomin. Potožila sem mu, kako so mi takrat v Ljubljani »frizirali« mojo štiridejanko »Uroke«. Dejal mi je: »Dečva, to pa ni prav. Sem za svobodne misli — res ni treba da vsak pristavi svoj piskrček. Znati se moraš postaviti po robu takim posiljevanjem, in če ne mislijo natisniti tako, kot si ti napisala, pa nič. Boljše pustiti. Jaz sam popravljam svoja dela, drugim pa ne pustim kaj črtati niti dodati.« Čeprav je vel okrog šanc jenski hlad, mi je bilo toplo pri duši. Govorila sva tudi o mednarodnih dogodkih: »Marsikaj bi se moralo reševati drugače — borba malega človeka je bila vselej trda. Zdjaj so tla dobro pripravljena, treba bo le pametno sejati in saditi. Eh, da človek ni tako trden.« Iz njegovih besed je bilo hotenje, da bi lahko še mnogo mnogo delal. »Nosim s seboj obsežne načrte, da je človek od njih, kar težak — a tako malo postorim.« Takrat je bil Voranc republiški poslanec. K njemu so prihajali na razgovore in po nasvete številni ljudje od blizu in daleč. Poskušal je storiti, kar se je dalo. Dejala sem mu, da mu ti obiski in obiski takih, kakor sem jaz, jemljejo ogromno časa, saj se tako temeljito posveča vsakomur. »Mi pa taki tudi dosti dajo, lej, koliko izkušenj imajo nekateri — vsak zase bi lahko bil junak romana; vsak svojo povest ima za seboj.«

»Pridi, no in kaj povej prosvetarjem o Koročih!«

I. kongres Ljudske prosvete v Ljubljani je bil mogočna manifestacija kulturnega kipenja, ki je po osvoboditvi zajelo deželo in seglo domala v vsako gorsko vas.

Bila sem delegat za naš okraj in sedela sem nekje v zadnjih vrstah, zamišljena — in vendar pozorno sledila poteku kongresa. Na moje navdušenje je bil izvoljen v delovno predsedstvo tudi Prežihov Voranc. Ves skromen, kot je bil, je skoraj izstopal s svojo kmečko pojavo. Ni se posebno trudil, da bi bil govoril v čisti slovenščini, kar je rekel, je bilo nekaj vredno; bilo je tehtno in premišljeno. Doživljal je (s ploskanjem) odobravanje svojih predlogov in zamisli. »Dajmo človeku pobud in opore, da bo igral, pel, plesal, rad bral — in da bo do knjige lahko prišel — Slovenec je že po naravi tak, da vse to ljubi. Vojska je prinašala s seboj grobosti, ljudska prosveta naj ljudi poplemeniti in omili težke vtise.« To je bilo bistvo njegovega obravnavanja. Potem se je — vsaj meni se je tako zdelo — zagledal po dvorani in srečala sva se z očmi. Zdelo se mi je, da išče nekoga, ki bi ga še bolj podprl. Skušala sem zbrati nekaj osnovnih misli za razpravo. V odmoru me je poiskal. »Jezik je čisto suh, greva kaj popit,« me je povabil v foyer. »Mošta pa nimajo,« je obžaloval. Popila sva vsak svojo kislavo vodo, potem me je pa globoko, skoroda hudo pogledal in vprašal: »Boš pa menda ja kaj povedala, izkušnje imaš iz prosvetnega dela. Kar korajžno, povej jim kaj o Koročih.«

V meni je razbijalo. Povedati bi že imela kaj, a kaj, ko nisem noben govornik. Menda je bral moje misli: »Po domače povej, kaj bi človek onegavil.« Potem sem res — s srcem v grlu — povedala delegatom nekaj naših skromnih izkušenj pri organizaciji ljudskih knjižnic, o pospeševanju našega tiska prek 35 poverjenikov, o sistemu pri organizaciji ljudske prosvete, festivalov in še o marsičem.

Po programu sem se Vorancu opravičila, da sam tako revno oblikovala podajanje. Potrepljal me je po rami in dejal: »Nič ne maraj, kar v redu — taki smo Koročii!«

»Samo Kanjuha bi še rad končal...«

Voranc je ležal v slovenjegraški bolnišnici — že težko bolan. Od časa do časa je dobival napade grdega kašlja in potem je bil zelo utrujen. Po nekom je poslal pošto, da je v bolnišnici in naj ga pridem kaj obiskat. Šla sem in spustila sva se v zanimive razgovore. Takrat so se kopičile na policah knjigarn ruske novitete v prevodih: Šolohov »Tihi Don«, Fadejev, Majakovski itd. O njih sva razpravljala. Nekako takale je bila njegova sodba: »Šolohov je močan — sicer aktivist, a realist, da malo takih.« Fadejeva pa ni preveč cenil, sem že pozabila, kako je to utemeljeval. »Majakovski rabi vsaka taka revolucija. V marsičem je enkraten. Obvlada pesniško obliko, ritem in je zgoščen, upodablja kot najboljši slikar.« Govorila sva tudi o naših literarnih ustvarjalcih. Iz njegovih besed je bila velika hvaležnost do vsakega, ki je iskren in ki človeku nekaj da, ne da bi s prstom pokazal na cilje.

Med drugim sva se rada pomudila tudi pri »samorastniški« ravenski gimnaziji. O dr. Francu Sušniku, ki je bil dolga leta ravnatelj gimnazije, je dejal dobesedno: »Ta skromen mož je velik človek, zelo ve-

Ivan Kokal-Imre

Voranc - moj rojak, učitelj in soborec

Lovro Kuhar — Prežihov Voranc je bil daleč naokoli močno priljubljen. Zanimal se je za vsako bajtarsko družino; vedel je, koliko otrok životari v njej, in to, da so več lačni kot siti. Tudi k nam na Tolsti vrh je rad prihajal. Dobro je vedel, da je

bili, kadar je prišel k nam Voranc. Prav rad sem prisedel k materi in poslušal njun razgovor. Prežih je prinašal v bajto vedrino, upanje, tolažbo...

Nekoč je Voranc vprašal: »Pob, ali bi hotel postati moj kurir?« Že prej, ko me

Vorancov sodelavec Ivan Kokal-Imre

pri hiši dvanajst otrok, pa le oče zasluži, a nikoli toliko, da bi se lahko do sîtega najedli, kaj šele, da bi se lahko pošteno oblekli in obuli.

Kokalova mati je bila za tiste čase zelo razgledana žena, saj je rada prebirala časopise in knjige. Posebno veseli smo

lik. Svet ga čisto premalo pozna. Moral bi pisati več leposlovja. Ko bi le imela Koroška več takih, kot je on... — sva si bila edina. Ob zadnjem obisku — tik preden so ga prepeljali v Maribor, je bil dokaj slab — hotela sem mu samo stisniti roko v slovo, on pa me je zadržal, naj vsaj malo posedim: »Hudo je, da bo ostalo toliko nenapisanega. Jaz ne bom utegnil več kdovekaj... Samo Pristrah bi še rad končal...« Duša mi je jokala, a solze nisem upala spustiti na lice, ko sem odhajala.

Vselej, kadar prihajam v domovino, mi misli potujejo na Prežihov vrh, po Kotljah, po Selah — in rada bi zaklicala: »Hvala, naš dragi Voranc.«

je spravil v tovarno, da sem se učil za ključavničarja, sem mu bil zelo hvaležen, tedaj pa, ko sem postal njegov kurir, je bila mera sreče in veselja zares polna. Od takrat naprej se mi je zdela pot s Tolstega vrha v železarno mnogo krajša, saj sem kar poskakoval po hribu navzdol. Zavedal sem se, da me čaka nova naloga.

Ker sem kot ključavničar lahko prosto hodil po vsej tovarni, tudi tja do pisarn, če so ključavnice odpovedale, je bila moja kurirska funkcija neopazna. Nihče si ni mislil, da vzdržujem zvezo med Kuharjem pa simpatizerji in člani partijske organizacije v železarni. Voranc je bil pri svojem organizacijskem delu vedno zelo previden. Sestajala sva se navadno ponoči, in to dva do trikrat tedensko, na kraju, ki ga je določil na prejšnjem sestanku. Dogovorila sva se, da ga ob srečanju v trgu ali kakem lokalu ne bom niti pozdravljala, kaj šele ogovarjala. Kdaj moram in smem priti v stik z njim, mi je nakazal tako, da je prišel skozi obrat kotlarne, kjer je bilo moje delovno mesto.

Ko je videl, da kurirske posle z zadovoljstvom in vestno opravljam, je dejal: »Moral si boš izbrati ilegalno ime.« Nekaj časa sem razmišljal, potem sem se odločil. Imel sem prijatelja. Na Rimskem vrelcu sva igrala (on saksofon, jaz harmoniko) imenitnikom, ki so bili tam na oddihu in so si želeli glasbe. Prijatelj je bil sin madžarskega veleposestnika, na praksi v Thurnovih gozdovih. Ime mu je bilo Imre. Vprašal sem ga, če sme prihajati meni namenjena pošta na njegov naslov. Dovolil mi je in to ime sem si izbral za svoj psevdonim.

Kmalu potem mi je naložil Voranc drugo, dosti težjo nalogo. Začel sem prenašati ilegalno literaturo in voditi kompromitirane člane Partije čez jugoslovansko-avstrijsko državno mejo.

Mladi komunisti smo se izobraževali največ ob pisani besedi. Marksistični tisk sem skrivoma prinašal tudi na delovno mesto. Prebirali smo ga seveda skrivaj, v kotlih. V železarni smo imeli tri. Dva sta obratovala, z enega pa je bilo treba medtem strgati kotlovec. Pohiteli smo s čiščenjem, da smo tako pridobili nekaj časa za branje literature. Zunaj kotla smo postavili stražo, ki nas je pravočasno opozorila, če nam je grozila nevarnost.

Revolucionarno seme, ki ga je zasejal vame Voranc, je kmalu vzkailo. Leta 1927 sem postal skojevec in kasneje komunist. Idejam marksizma-leninizma sem ostal vseskozi zvest. To je in ostane moto mojega revolucionarnega življenja.

Vorancovo in moje revolucionarno delovanje na domačih tleh je trajalo eno desetletje. Voranc je moral maja 1930 emigrirati, medtem ko so meni še pri vojaki sodili in me obsodili. Mučili so me in zasramovali. Po vrnitvi iz vojske sem nadaljeval ilegalno delo. Prijeli so me, a sem že uklenjen ušel orožnikom in se aprila 1932 podal v emigracijo.

Tudi moj beg v tujino in pot do Berlina nista bila lahka. V Berlinu sem se takoj javil na sedežu Rdeče pomoči. Voranc je vsak dan prihajal tja in kaj hitro zvedel, da sem v Berlinu. Po kurirju mi je sporočil, kje in kdaj se lahko sestaneva. Za kraj najinega prvega sestanka je določil berlinsko letališče Tempelhoff. Tam sva bila med množico ljudi dovolj neopazna. Ob tem srečanju me je prav očetovsko objel in poljubil, nato me je hitel spraševati, kako živijo njegovi domači, kako pri tej in oni bajti, kaj je z našimi komunisti, koliko jih je še doma in kako se jim godi. Povedal sem mu vse, kar sem pač vedel, in tako so minile tri debele ure.

Naslednji dan me je peljal v trgovino in me oblekel od nog do glave. »Da ne boš sumljiv v teh starih cunjah,« mi je rekel. Ker mi je bil vedno pripravljen pomagati in urejati moje zadeve, sem ga v Berlinu vprašal, kakšne namene ima z menoj, saj sem se že naveličal postopati po tem vele mestu. Odgovoril mi je, naj bom strpen. »Čim dobim potrebne dokumente zate, potuješ v Moskvo, in sicer na Komunistično univerzo narodnih manjšin zapada — KUNMZ.«

V drugi polovici leta 1932 sva se z Vorancem v Berlinu poslovila. Ko me je spremljal do vlaka, me je očetovsko po-

učil, kako naj se obnašam med potjo, da ne bom naselil provokacijam ali kaki drugi pasti.

Zapustil sem Berlin in odpotoval v Moskvo. Pot je bila naporna in negotova, toda spodbujale so me besede mentorja, ki mi je zagotavljal, da bo vse, kar si bom s pridnostjo in vztrajnostjo pridobil, koristilo meni in našemu revolucionarnemu gibanju.

Med študijem na KUNMZ sem stanoval v internatu v Baumanskem rajonu. Tu sem se srečal s svojimi rojaki. Nekateri so študij že zaključili, nekaj pa jih je študiralo istočasno z menoj. Ker smo bili delavci in nam je manjkalo osnovno znanje, smo se morali zelo potruditi. Le s pomočjo jugoslovanskih pedagogov, ki so tedaj poučevali na KUNMZ, smo lahko dokončali šolanje.

Leta 1933 je prišel Prežih v Moskvo na VII. kongres Kominterne. Zadolžen je bil, da v imenu slovenske skupine zastopa delegacijo Komunistične partije Jugoslavije (s posvetovalno pravico).

Ko se je takrat zadrževal v Moskvi, je vse svoje rojake povabil v hotel. Izpraševal nas je, kako nam gre. Njegov odnos do slehernega izmed nas je bil očetovski.

Naslednje leto sva se z Vorancem v Moskvi udeležila kongresa Komunistične internacionalne mladine. Na ta kongres je prišla še osemčlanska delegacija iz domovine. Vodil jo je najin rojak, moj sošolec z Raven (tedanjega Guštanja) Drago Luter-Bratec, takratni začasni sekretar SKOJ.

Leta 1936 sem iz Moskve (prek Poljske, Češkoslovaške, Avstrije in Švice) prispel v Pariz. Takoj sem poiskal Voranca, ki je bil mojega obiska zelo vesel. Še bolj pa je bil vesel, ker sem prišel tako daleč, da bi kot prostovoljec pomagal španskemu narodu, ki je tedaj že krvavel po bojiščih.

Voranc je v Parizu skrbno vodil evidenco o vseh interbrigadistih, shranjeval v depozitu njihove bančne knjižice in dokumente ter jih varoval, dokler se borci niso vrnili iz Španije. Oddal sem mu ponarejen potni list, on pa mi je oskrbel drugega. Iz Walterja Habicha sem se »prelevil« v Jožeta Petelina in odšel v Španijo.

Potem se z Vorancem dalje časa nisva videla.

Ko sem se maja 1945. leta vrnil iz 14-letne politične emigracije, iz Afrike, sva se srečala v domačem kraju.

Voranca so pestile neozdravljive bolezni, kljub temu je delal kot predsednik Ljudske prosvete Slovenije in kot zvezni poslanec. Hodila sva na razne sestanke na zборе volilcev krajevnih ljudskih odborov, za katere je bil zelo navdušen. Tam je zvedel, kaj ljudje mislijo in govorijo.

Ko je bil na svojem priljubljenem Prežihovem vrhu bolan, sem imel z njim stalne stike. Ko že ni več mogel prenašati bolečin, mi je poslal pošto: »Pridi k Smrečnikovi bajti in me odpelji v bolnico v Slovenj Gradec!« kar se je velikokrat zgodilo. Obiskal sem ga tudi v bolnišnici na Jesenicah. Cel dan sem ostal pri njem.

Spet sva se pogovarjala o domačem kraju in o ljudeh, o razvoju železarne, kjer sem bil vodja kadrovske službe. Priponil je, da mora postati fabrika tako velika, da se bo »šajnal« prek Pece do Podjune.

Še vedno se je vsega živo spominjal, vendar ga je pogovor že močno utrujal. Z Jesenic se je vrnil v Maribor, ker mu je zimsko podnebje tam odgovarjalo.

Iz Maribora mi je poslal v petek, 17. februarja 1950, telegram tele vsebine: »Pridi takoj k meni v Maribor,« toda že v soboto, 18. februarja, sem dobil telegram s sporočilom, da je Voranc umrl.

Novica me je hudo pretresla. Z njim je izgubilo delovno ljudstvo velikega vzornika in borca za pravice, slovenska lite-

ratura velikega pripovednika, mi pod Uršljo goro pa ljubljene človeka.

Voranc mi je pisal več pisem, a so šla iz različnih vzrokov večidel vsa v izgubo. Le dvojje jih še hranim. Posebno zanimiva je vsebina tistega, ki mi ga je pisal 30. junija 1948:

»Pridi enkrat konec tedna gor, pogovorila bi se, kaj naj vaša guštanjska organizacija stori glede kongresa KPJ, ker je bila ena izmed šestih komunističnih organizacij, ki so bile iz Slovenije zastopane na Ustanovnem kongresu KPJ leta 1920. To je zgodovinska celica. Mislim, da se mora to nekje poudariti.«

Morda je tudi danes čas, da povemo to v Vorančev spomin.

Alojz Krivograd

Politično delovanje Prežihovega Voranca od leta 1920 do 1930

Prežihov Voranc, ko se je zaposlil v jeklarni jeseni 1919, se je seznanil s posameznimi somišljeniki (med njimi je bil eden pozneje najbolj vdanih komunistov Ivan Ditinger) in skupno z njimi hitro začel uresničevati svoje revolucionarne zamisli. Že 1. maja 1920 so na pobudo Voranca ustanovili na Ravnah krajevno organizacijo SDSJ (komunistov), ki je štela ob ustanovitvi 20 članov. Da je Voranc nalletel na težave, je razumljivo, saj so socialnodemokratsko usmerjeni delavci na raznih zborovanjih ostro odklanjali njegove ideje in ustanovitev komunistične organizacije. Poleg organizacije in propagande, ki jo je opravljal v domačem kraju, se je posvečal tudi predplebiscitni dejavnosti na Koroškem. Na shodih je sicer govoril, naj vsak zaveden socialist glasuje na plebiscitu za tisto državo, kateri pripada po narodnosti, vendar se je v Rdečem praporu izrekel proti plebiscitu v skladu z internacionalistično linijo takratne KPJ. Plebiscit je delo mednarodne buržoazije, plebiscitno agitacijo pa nemška in slovenska buržoazija izkoriščata za razpihovanje narodne mržnje.

Volitve v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 so pokazale, da je Prežihov Voranc s svojimi somišljeniki deloval v težkih razmerah zaradi političnega vzdušja med samimi socialno-demokratsko usmerjenimi delavci in zaradi nasprotovanja oblasti, saj so v Mežiški dolini (brez Dravograda) dobili le 61 glasov, na Ravnah pa 18.

Z obznano in zakonom o zaščiti države so organizacijo KPJ na Ravnah razpustili. Toda skupina približno 15 ljudi ob Vorancu je delovala dalje ilegalno. V teh novih razmerah so aktivisti, ki so imeli stike s socialnodemokratskimi organizacijami v raznih krajih še iz časa legale, delovali

dalje. Te stike pa so spremenili v svoje postojanke. Taki »punkti«, kot so jih imenovali, so bili na Prevaljah, na Lešah, na Holmcu v rudniku, na Pohorju (verjetno v Josipdolu), v Vuzenici in v Velenju.

Organizacija je dobila nalogo Pokrainskega komiteja za Slovenijo, da naj organizira tajni kanal prek meje. Omenjene postojanke so izkoriščali v ta namen. Najpomembnejši prehodi so bili prek Holmca, Strojne in Remšnika. Po njih se je pretakala pošta in literatura v obe smeri za vso KPJ, prav tako pa so po njih varno vodili domače in tuje komuniste. Razumljivo je bilo, da so ob tem nevarnem opravilu zanemarjali politično delo, kakor pravi sam Prežihov Voranc v svojih spominih. To pomembno delo so opravljali od 1921. do 1930. leta.

Drugo pomembno področje delovanja in vodenja razrednega boja je bila lokalna sindikalna organizacija Zveze kovinarskih delavcev Jugoslavije. Voranc je namreč že 12. julija 1921 sodeloval pri pogajanjih med delavci in predstavniki železarne, saj najdemo v odborih omenjene organizacije imena komunistov še nekaj let po šestojanuarski diktaturi (Matija Gradišnik, Franc Lepko in Ignacij Teršek).

Nič manj pomembno ni bilo delovanje v kulturnem društvu Svoboda, kjer so se zbrali pripadniki takratne SSJ — mariborske smeri. Voranc je vodil tajniške posle društva, Matija Gradišnik pa je bil predsednik. Da je Voranc tu bil posebno dejaven, je razumljivo, saj mu je bilo kot pisatelju kulturno delo pri srcu. Vodil je knjižnico, se ukvarjal z režijo (Kralj na Betajnovi) in se potegoval za ustanovitev godbe. Pomemben je bil tudi prodor komunistov v sokolsko društvo, ki je bilo v rokah liberalcev.

Naslednje področje, kjer se je Prežihov Voranc uspešno uveljavljal, je bilo združništvo. Zavzel se je za od Avstrije podedovano denarno ustanovo Unter. Miessthaler Spar und Darlehencasseneverein, ki se je preimenovala v Hranilnico in posojilnico v Guštanju, in je bil nekaj časa član njenega upravnega odbora. Bil je tudi soustanovitelj zadružne klavnice, ki so jo ustanovili leta 1923 z namenom, da nudi delavcem meso po zmernih cenah, kmetom pa oskrbi višjo odkupno ceno za živino. Tudi tu je postal član upravnega odbora. Kot zadružnik je večkrat sodeloval na občnih zbiorih Zveze gospodarskih zadrug v Ljubljani.

Pomen delovanja Voranca in komunistov v omenjenih organizacijah je v tem, da so v njih širili svoje ideje (sicer v prikriti obliki) in dosegli pomemben vpliv, zlasti še Voranc. Izkoriščali so jih za svoje organizacijsko delo in se kot komunisti v njih prikrivali pred oblastmi. Poskušali pa so doseči tiste svoje zamisli na omenjenih področjih delovanja, ki so jih dovajale takratne politične razmere.

Spopad na občinskih volitvah leta 1923 je delavcem kot celoti, sicer razcepljenim v nekaj političnih skupin, prinesel kar precejšen uspeh. Dobili so namreč prvič svoje župane kar v treh občinah, in to v Mežici, na Prevaljah in Ravnah. Komunisti, ki so bili povezani v Socialistično stranko delovnega ljudstva, so dosegli le skromen rezultat, na Ravnah na primer so od 353 oddanih glasov dobili le 15.

Še pomembnejše pa je bilo v tem letu ilegalno delo komunistov na Ravnah, in sicer organizacija II. kongresa SKOJ. Tukajšnja partijska organizacija je dobila nalogo organizirati II. in pozneje III. kongres SKOJ zato, ker je tajni kanal prek meje varno deloval. Tako se je s pomočjo Vorančevih sodelavcev v Kefrovem mlinu, ki ga je imel v najemu komunist Matija Gradišnik, zbralo 19 delegatov SKOJ. Zborovali so od 24. do 26. junija 1923. leta.

Leta 1925 in 1926 so morali Voranc in njegovi somišljeniki ponovno skozi trdo preizkušnjo volilnega boja. Parlamentarne volitve za komuniste niso prinesle ugodnih rezultatov niti v dolini niti na Ravnah. Delavci so šli v Mežiški dolini na volitve razcepljeni v tri skupine: SSJ — mariborska frakcija, SSJ — bernotovci in Delavsko-kmečki republikanski blok, ki so ga predstavljali predvsem komunisti in njihovi simpatizerji. V dolini je takrat piepričljivo zmagala SLS z 983 glasovi, sledila ji je SSJ — mariborska frakcija s 516, HRSS z 264, SSJ — bernotovci s 171 in DKRB (komunisti) z 69 glasovi. V domačem kraju, na Ravnah pa so s 35 glasovi pristali na 4. mestu.

Spričo dejstva, da so ravenški komunisti že 1925. leta uspešno delovali v raznih dovoljenih organizacijah in so, kot trdi Voranc, delali tako dobro, da so si jih polastili, si lahko razložimo volilni neuspeh takole: komunisti v Mežiški dolini še niso bili popularni, ker je še bila globoko zasidrana socialnodemokratska tradicija, pa tudi zaradi tega, ker kot prepovedana politična stranka niso imeli nobene možnosti v takratnem parlamentarnem sistemu, pa so se delavski volilci raje odločali za SSJ Bernotove oziroma

Petejanove smeri. Ni dvoma, da so si komunisti kot posamezniki (zlasti še Prežihov Voranc) pridobili ugled z vestnim delom v že omenjenih organizacijah in si s tem pridobili zaupanje članstva ter prevzemali tudi odgovorne funkcije.

Občinske volitve drugo leto (1926) pa so tudi za ravenške komuniste prinesle uspeh. Skupaj s socialisti so dobili 13 občinskih odbornikov od skupnih 17. V odboru je bilo vsaj pet komunistov, med njimi tudi Voranc. Voranc sam je dejal, da niso vedeli, kaj z občino. Bojevali so se za nov kolodvor, za kopališče na prostem in za ubožno hišo. Zadnja dva načrta so tudi uresničili.

V obdobju od 1925 do 1930 je SKJ v teh krajih organizacijsko napredovala. Iz postojank, ki so jih imeli komunisti v raznih krajih, so se razvile samostojne trdne organizacije KPJ. Tako so nastale organizacije v Velenju, Ribnici na Pohorju, Dravogradu, na Prevaljah in Holmcu.

Ravno leta 1925 je Voranc s svojim političnim delom prestopil krajevne meje in se uveljavljal v širšem slovenskem prostoru. Od konca tega leta je bil stalno član širšega pokrajinskega vodstva KPJ. Enkrat do dvakrat letno se je udeleževal sej tega vodstva, prav tako pa vsakoletnih pokrajinskih konferenc in je na njih samostojno zavzemal svoja stališča. Kot član štiričlanske slovenske delegacije se je udeležil III. kongresa KPJ na Dunaju od 17. do 22. maja 1926. leta.

Ko so oblasti uničile mariborsko partijsko organizacijo, ki je obsegala področje od Celja in Savinjske doline vse do državne meje na severu, so ustanovili partijsko okrožje Sever s sedežem na Ravnah, ker so pač takrat tu delovali še prekaljeni politični delavci in aktivisti z Prežihovim Vorancem na čelu. Pomembno je tudi to, da se je takrat iz Maribora preselil na Ravne ideološko najbolj izobražen Ignacij Teršek. Sever je obstajal od 1926 do pomladi 1930, ko so ga oblasti odkrile. Tedaj je Vorančeva in Terškova dejavnost dobila novo širino in zagon. Za komuniste na tem obmejnem področju je bila še vedno pomembna naloga nadalje vzdrževati tajne prehode prek državne meje.

Poleg drugega vsakdanjega partijskega dela so ravenški komunisti pod vodstvom Prežihovega Voranca kot najvišjega funkcionarja okrožja Sever organizirali nekaj pomembnih konferenc. Prav pomembno delo v jugoslovanskem merilu je Voranc opravil s svojimi sodelavci, kot so bili Matija Gradišnik, Ivan Ditingar, Ivan Kokal in še drugi, kot je poskrbel, da je lahko III. kongres SKOJ potekal v največji tajnosti v Kefrovem mlinu v bližini Raven, ki ga je še vedno imel v najemu komunist Gradišnik. Kongres je trajal od 17. do 20. junija 1926. leta. Kakor nam je v svojih spominih povedal Ivan Kokal, je vso skrb za prihod in odhod delegatov, za nastanitev in prehrano prevzel Voranc sam, njegovi sodelavci so opravljali razna dela vestno in neopazno, ne da bi vedeli, za kaj gre.

Za komuniste in delavce sploh so bile pomembne že volitve v oblastno skupščino (23. 1. 1927) in v narodno skupščino (11. 9. istega leta). Na prvih volitvah so skupno nastopili bernotovci, dekalisti

(komunisti) in skupina SSJ na tako imenovani »združeni socialistični listi« v okrajih Dravograd, Slovenj Gradec, Ptuj in Maribor. Uspeh ni izostal. V okraju Dravograd so nabrali 1747 glasov, SLS, ki je bila prva, pa 1762. V ravenški, mežiški, prevaljski občini so bili prvi. Da uspeh ni izostal, je treba pripisati skupnemu nastopu, ki ga je sestavil Voranc. Vseboval je zahtevo po razlastitvi veleposesti in tovarn ter zahteve, »ki so se... v tisti dobi zdele dosegljive...« Voranc je o tem programu pozneje zapisal: »... ampak smo... postavili tudi zahtevo po slovenski narodni samostojnosti... Množice so nas pravilno razumele, odnosno smo mi željo množic pravilno razumeli.«

Po večkratnih pogajanjih, ki se jih je udeleževal tudi Prežihov Voranc, so socialisti odločili nastopiti na parlamentarnih volitvah samostojno, dekalisti in bernotovci pa skupaj. Slednji so se dogovorili za podoben program kot za oblastne volitve in so tudi nastopili z zahtevo po samoodločbi narodov in za zedinjeno Slovenijo.

Volilni rezultat za Mežiško dolino z Dravogradom je bil tak: prva je bila SLS s 1450 glasovi, druga skupina bernotovci in dekalisti z 907 in tretja SSJ s 445 glasovi. Dekalisti in bernotovci so zmagali v občinah Črna, Ravne in Mežica.

Višek je dosegla KP v Mežiški dolini v času 1926—1929. Kot je Voranc sam ocenil, je bil okraj Dravograd socialnodemokratska trdnjava, toda so jo razbili in osvojili, tako da socialnodemokratski govorniki niso mogli javno nastopiti kot socialni demokrati. Vodili so takrat intenzivno politično propagando tako, da so vse parole do kraja izkoristili. V svojem kratkem zapisu o ravenški organizaciji KPJ je Voranc dejal: »Jaz sem se takrat bal, da bomo prišli v pravo zagato,« dalje namreč pravi, da akcijske parole niso več zadostovale, ampak bi se morali začeti posluževati revolucionarnih metod boja, ki so ga zahtevale množice. To pa je bilo nemogoče, ker je partija takrat povsod nazadovala.

Oblasti so odkrile okrožje Sever in 19. maja se je Voranc in vrsta sodelavcev morala umakniti v tujino, druge pa so zaprli. S tem se je zaključilo prvo poglavje njegovega političnega delovanja.

Na koncu je še treba poudariti naslednje:

1. vse, kar je KPJ dosegla v Mežiški in Dravski dolini, je v glavnem delo Prežihovega Voranca. Večji del akcij je vodil sam ali pa so jih izvajali na njegovo pobudo;

2. pomen njegovega dela je tudi v tem, da je nastala sicer majhna, toda trdna skupina komunistov, ki je bila sposobna organizirati tajne prehode čez državno mejo, ki so služili celotni KPJ. Zategadelj je dobila nalogo zagotoviti nemoteno delo II. in III. kongresa SKOJ. S tem so se ravenški komunisti z Vorancem na čelu vpisali v zgodovino jugoslovanskega delavskega gibanja;

3. tej skupini je uspelo od 1925 politično prodreti v delavsko večino in jo tako obvladati, da so se socialnodemokratskim voditeljem zamajala tla, celo nekaj vodilnih posameznikov je po šestomajski diktaturi prešlo v KPJ;

4. njegovo delo je zapustilo globoke sledove. Od 1932. leta dalje so se partijske organizacije obnavljale, tik pred drugo svetovno vojno je bila v dolini vrsta trdnih celic in vpliv partije je bil močan. Ravno komunisti so takoj po okupaciji ustanovili močno odporniško skupino, ki jo je okupator zaradi izdaje uničil in šest voditeljev v Begunjah 19. avgusta 1941 ustrelil kot talce;

5. Prežih Voranc ni bil samo vodja ilegalne partijske organizacije, ampak zelo delaven javni delavec. Tesno je bil povezan z domačim ljudstvom, skratka z življenjem v najširšem smislu. On in njegovi ljudje so znali povezati svoja hotenja in ideale KPJ, tj. marksizma s prakso.

Tone Sušnik

Koroška v Prežihovih delih

Za uvod tole: Moj sestavek je v bistvu več ali manj informacija o tem, kje in kako je Prežih obravnaval koroške probleme v svojih delih; zajema politične spise, potopise, novele in roman Požganico.

To, kar bom tu predstavil, je povzetek daljšega sestavka, ki naj bi izšel v tisku.

Celotno informacijo delim na naslednja poglavja:

1. Korenine narodnostne vzgoje doma in v šoli; sem spadajo črtice s spomini na dom in šolo: Dobro jutro, Prvo pismo, Prvi korak in novela Svinja.

2. Od skušenj mladega Voranca do zavestne zavzetosti; v to vključujem prvi del potopisa Gospodstvo polje, deloma tudi Drava teče proti vzhodu — z oznako avstrijske socialno demokratične stranke —.

3. Politično zorenje do zloma Avstro-Ogrske; plebiscitno obdobje; sem sodijo članki v Rdečem praporu, deloma Drava teče proti vzhodu, proglas za Vukovarski kongres, zaključim pa z rebusom v Domačem prijatelju 1910 »Koroškim Slovincem grozi pogin,« s tem pa že začnem novo poglavje.

4. Dela o slovenskem nacionalnem — revolucionarnem gibanju, povezano s problemi koroških Slovencev; v tem okviru so: brošura Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda 1933, potopisni sestavek Dunaj, Reportaža o Koroški, zaključim pa to poglavje s Požganico.

5. Potopisna srečanja s Koroško: Če Zila noj Drava nazaj potačo ..., Tam, kjer teče bistra Drava.

6. Vera v pravično rešitev ostane ...; v to poglavje spadajo dela oziroma odlomki: Uvod k Miklovi Zali, rokopis Koroški Slovenci in informbiri, Drava teče proti vzhodu — konec, iz pisma Ljuzi in konec reportaže Petletka pod Uršljo goro.

V prvih treh poglavjih torej iščem v Prežihovih delih korenine in idejni razvoj, od prvih doživetij ponemčevanja na šoli in očiščevalnih trenutkov, ko je prvič — pod vplivom šolskega drila — spoznal, da je zatajil »samega sebe, svoj rod in svoj dom« pa si je v mislih rekel: »Moj rod, nikdar več v življenju te ne bom iz-

Kot komunisti so se vključili v delavske in druge organizacije in v njih delovali in širili svoje ideje in s tem svoj vpliv;

6. Prežih Voranc in njegovi sodelavci so delovali v vseh predvolilnih bojih, v delavskih Svobodah, v zadrugah, v sindikalnem gibanju, v sokolskih društvih in še kje. Njihov namen, predvsem pa Vorančev, ni bil samo ta, da bi širili partijski vpliv in omenjene organizacije izkoriščali za prekrivanje svoje revolucionarne dejavnosti, ampak so dali pomemben prispevek k razvoju teh organizacij in društev ter dejavnosti v njih. Ravno zaradi tega so se komunisti in z njimi Voranc uveljavili kot vodilna in napredna sila na jugoslovanskem delu Koroške.

dal ...« preko ponižujočega zorenja v Celovcu, ko niti gnoja ni mogel kidati, ker je bil Slovenec, do zorenja v Ljubljani in na Dunaju, posebno še v vojnem obdobju v Italiji, kjer se je seznanil z leninističnimi pogledi na reševanje narodnostnega vprašanja. Ta idejni razvoj zaključujem z bojem za Koroško oziroma s plebiscitom in z ustanovitvijo komunistične partije v Guštanju 1920, ki so jo prav na njegovo spodbudo organizirali. Kakor je že problem Koroške in koroških Slovencev motiv njegovih leposlovnih del, je ob tem vendarle podal jasno analizo narodnostnih problemov sploh, problem samoodločbe narodov.

V naslednjih poglavjih pa skušam na kratko analizirati dela, kjer že idejno oblikovano posreduje in obravnava ta problem. V dvajsetih letih se po plebiscitu skorajda ni ukvarjal direktno s temi vprašanji, kolikor to seveda ni tesno povezano z revolucionarnimi družbenimi spremembami, razen še za leto 1921 sam govori v sestavku Drava teče proti vzhodu, kako je sodeloval na volilnih shodih na Koroškem, »slovenski komunisti na prošnjo avstrijskih komunistov pomagali pri volilni kampanji na Slovenskem Koroškem.«

Ko je emigriral leta 1930, je dve leti za tem že pripravil brošuro Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda, kjer je prikazal tudi položaj koroških Slovencev v novem okolju po plebiscitu, prikazal nam je ob tem politiko avstrijske socialne demokracije. Prežih je tudi avtor članka Za samoodločbo slovenskega naroda, ki je izšel v Slovenskem zborniku leta 1942, ki ga je pripravilo vodstvo osvobodilne fronte. »Slovensko narodno ozemlje je bilo takrat razdeljeno med tri države. Taka je bila slovenska »samoodločba« leta 1918 ... Edina stranka v Jugoslaviji, ki je pravico samoodločbe slovenskega naroda postavljala v svoj program, je bila Komunistična stranka Jugoslavije. Na pobudo te stranke se je leta 1934 vršila skupna konferenca komunističnih strank Jugoslavije, Italije in Avstrije. Na njej je bila sprejeta resolucija, v kateri

so se vse tri stranke izjavile za popolno pravico samoodločbe slovenskega naroda vključno do odcepitve ter za uveljavljanje slovenskih narodnostnih teženj po osvoboditvi in združitvi v enotno državno ozemlje.

In leta 1934 je Prežih sredi partijskega dela urejal glasilo, ki so ga pripravljali koroški slovenski študenti na Dunaju. »Imenoval naj bi se 'Punt'. Pripravljena je bila prva številka. List naj bi prikazal stanje slovenske narodne manjšine na Koroškem v dobi, ko so se na obzorju že grmadili črni oblaki fašizma ... 'Punt' je bil torej zadnji blisk pred nevihto ... 'Punt', koroški svetilnik, ni izšel. Zgorlel je v plamenu dunajske vstaje, v kateri se je rodil ... dokazuje, da hočejo koroški Slovenci živeti.« (Potopis Dunaj).

Najgloblje pa se je Prežih lotil koroškega problema, bistva tega vprašanja nasploh, kakor ga je dejansko Prežih postavljal že leta 1920, v romanu Požganica, načelno pa se je te analize lotil še po vojni leta 1947 v sestavku Reportaža o Koroški.

Nadrobne analize Požganice nam ne dopuščajo ne prostor ne čas. O bistvu romana pa je povedal pisatelj sam v pismu bratu Gustinu (Paris, 18. junija 1939):

»Kar se tiče osnovni misli, smeri romana je ob delo, naperjeno proti glavnemu sovražniku slovenskega ljudstva, pangermanizmu, nemškemu fašizmu. To je njegova propagandna stran. Jaz sem ga napisal predvsem napredno, progresivno v smislu razvoja človeške družbe sploh, v smislu interesov slovenskega ljudstva pa še posebej. Kako pa naj bi pisal o dobi, ki je za naše ljudstvo napolnjena z neverjetnimi historijskimi napakami, če ne bi pri tem kazal napak, ki so se delale, ki so jih posamezniki delali, pripadajoč generaciji, oziroma sloju, ki je imelo reševanje narodnega vprašanja v zakup. To mi je bilo glavno, vse drugo so epizode. Napisal sem nekaj tvornega za naše ljudstvo.« Prežih je torej konkretno zgodovinsko situacijo vzel za osnovo, da je na to postavil idejno nadgradnjo o problemih in reševanju narodnega vprašanja in Požganico bi bilo vredno primerjati s Kardeljevo razpravo Razvoj slovenskega narodnega vprašanja.

Z vprašanjem koroških Slovencev, s Koroško se je Prežih povsem razumljivo srečal tudi po vojni, včasih s prav kratko reminiscenco na kraju kakega povsem Koroški odmaknjenega sestavka. Reportažo Petletka pod Uršljo goro, kjer govori o elektrifikaciji Kotelja po vojni, konča: »In potem se bo iz našega okraja zasvetila luč tja čez mejo na Koroško, v Avstrijo, in ta luč bo govorila: — Mi smo napredna dežela, mi smo Jugoslavija.« Optimizem zgodovinskega trenutka veje iz vseh njegovih reportaž in potopisov.

»Zdaj se bije odločen boj za koroško Slovenijo ... Nismo praznih rok. Med nami in koroškimi Slovenci raste tista velika skupnost, tista zavest, ki dela narode, in ta skupnost bo prej ali slej premagala vse zapreke, da bo postala meso in kri.«

V reportaži Drava teče proti vzhodu je Prežih podal kritično analizo stanja leta 1920, politiko avstrijskih socialistov, kar pa predstavljamo v prvih poglavjih. Si-

jajno pa je v tej reportaži prikazal še posebej poveljni položaj na Koroškem in iz te vere v demokracijo, pravico, in iz prepričanja, da samo pravična rešitev narodnega vprašanja lahko prinese mir v tem delu Evrope, mir med slovenskim in nemškim narodom, je pogojena njegova optimistična vera v pravično rešitev problema.

»Miklova Zala mora še trpeti, mora še doprinesati žrtve za končno zmago pravice nad krivico,« je zapisal v uvodu k povesti Miklove Zale leta 1946. S spisom Koroški Slovenci in informburo se zaključuje ta tema pri Prežih, to pa je bilo že tik pred smrtjo.

Izven političnega konteksta, a le na videz, sta potopisa Če Zila noj Drava nazaj potačo in Tam, kjer teče bistra Drava.

Prežih je zlasti potoval po Koroški, ko je leta 1930 emigriral; saj mu je bila prva postaja teta, Marija Migler, očetova sestra, ki se je z možem železničarjem preselila v Logo vas pri Vrbskem jezeru. Prav zato je razumljivo, da je ta del še posebej prepotoval. V obeh potopisih pa prav posebej izstopajo opisi ljudskih pesnikov in ljudske pesmi. V tej elementarni duhovni izpovedi je Prežih videl duhovno moč slovenskega človeka, zlasti na Koroškem. Posebno pri srcu mu je bil ljudski pesnik in dramatik Drabosnjak, pomenil mu je umetniško udejanjanje koroških Slovencev, dokaz, da je lahko ljudski pesnik silen, elementaren umetnik.

Sam Prežih je iz ljudske starodavnosti zrasel in ni naključje, da so mu samorast-

Gregor Klančnik se dobro spominja Prežiha

niške novele zazvene kot ljudske balade, kot da mu jih pripoveduje mati ali Hudabivška Nane in ni naključje, da se je Prežih vračal h koroškim bukovnikom, še tja v skrivne bralnice.

Osnovne smernice vloge ravenških fužin, ki so že takrat postale generator gospodarskega, prosvetnega, kulturnega, športnega, socialnega in splošnega družbenega napredka osvobodjene Koroške, sem dobival od ministra Leskoška. Voranc pa je tehničnemu snovanju dodajal domač duhovni prizvok. Bolje je poznal trpljenje na zemlji kot tegobe tovarniških delavcev. Poslanska dolžnost pa ga je pripeljala tudi v železarno. Najbolj mi je ostala v spominu prva prekinitev dela na Ravnah. V železarni so v težkih obratih šihte menjali ob štirih zjutraj, ob dvanajstih in ob osmih zvečer. Moja naloga je med drugim bila, da menjavo poenotimo v tovarni in z drugimi železarnami na šesto uro zjutraj. Zlasti zaradi poljedelskih opravil se delavci niso hoteli odpovedati utečenim navadam in nastala je prva prekinitev dela po osvoboditvi. Zahtevali so, da v železarno pride Prežihov Voranc.

Na Ravnah sem prišel kot mlad, zagnan revolucionar. Med drugim sem bil prepričan, da plansko gospodarstvo čez noč daje boljše ekonomske uspehe kot anarhistična tržna proizvodnja, da je kolektivizacija pogoj povečanja pridobivanja poljščin in da bo socialistična družbena ureditev v kratkem času z ekonomičnostjo in produktivnostjo prerasla kapitalizem. Voranc je bil dvajset let starejši, politično delo tega predanega komuniste doma in v tujini, zlasti pa sposobnost opažanja, ocenjevanja in opisovanja so mu dali bogate življenjske izkušnje. Bil je v prvi vrsti humanist, lepšo prihodnost bi rad gradil po demokratični in izvirni poti. Stvarno je gledal na gibanje družbenih procesov. Bal se je težav pri uveljavljanju nove družbene ureditve in predvsem spodrseljave, ki so nujni spremljevalci dnevne politične

Gregor Klančnik

SPOMINI NA PREŽIHA

Dejstvo, da je moj rojstni kraj Mojstrana zelo blizu Jesenic, kjer je bila med obema vojnoma največja jugoslovanska železarna, je bilo usodno za vso mojo življenjsko pot. Tam sem v Kranjski industrijski družbi leta 1932 kot praktikant prvič prestopil prag slovenskega železarstva, ki me je pozneje pripeljalo tudi v Vorančev svet.

Prežihovega brata, Gustla Kuharja, sem srečal že leta 1934, ko je v Ljubljani opravljal tajniške posle stanovske organizacije inženirjev in tehnikov. Brez uspeha si je prizadeval, da bi mi dobil primerno zaposlitev, pot pa naju je pozneje oba, enega prej, drugega pozneje, pripeljala v železarno Jesenice. Dobro sem ga spoznal šele po osvoboditvi, ko je slučaj nanesel, da je bil moj sodelavec. Vodil je delovno varnost, inovacijsko dejavnost, tehnično knjižnico in urejeval tovarniško glasilo. Sam je pisal tudi na stroj in tako delal vsaj za tri. Pri njem sem dobival dobre nasvete za svoje delo. Ko me je takratni minister Franc Leskošek-Luka februarja 1946 presenetil z imenovanjem za upravnika Jeklarne na Ravnah, pa se je Gustl v oceni zmotil. Rekel je: »Guštanjka železarna je 20 let za nami, nekoga navadi in čez dve leti

se vrni na Jesenice.« Zgodilo se je obratno, čez pet let, leta 1951, je on prišel za menoj na Ravnice in v svoji domači okolici še z večjo vnemo in uspešnostjo urejal iste zadeve kot prej v železarni Jesenice.

Prežihovega Voranca sem spoznal takoj po prihodu na Ravnice. Takrat je bil skupaj z Lubasom zvezni poslanec, na predek Koroške pa mu je bil posebno pri srcu. Njemu in družini me je predstavil španski borec in domačin Ivan Kokal, ki je takrat skrbel za kader v železarni. Voranc je takoj postal moj prijatelj in predvsem najboljši svetovalec. Navezal sem se na njegovo domačijo, ga obiskoval na Prežihovem vrhu, videval pa tudi na Ravnah, v Ljubljani in Beogradu. Tovarna mu je šla na roko z avtomobilskimi prevozi, vozil pa sem ga tudi sam v Ljubljano in tako še bolje spoznal, kaj je čutil.

Na proslavi delavskega praznika 1. maja 1946 sem prvič z njim javno nastopil. Zbranim sva govorila z verande stavbe fevdalne gospode — gradu v parku na Ravnah, ki je v osvobodjeni domovini postal vir prosvetljanja ljudstva in sva tako simbolično izpričala prve plodove delavske oblasti.

prakse, in je rekel, da je uk na napakah drag, a na začetku revolucije neizbežen in da je oblast sladka tudi v socializmu. Zavedal se je, da ima vsaka diktatura svoj konec, zato se je v sporu s Stalinom takoj pravilno opredelil. Podpiral je lastno samoupravno gradnjo socializma. V informbirojevski krizi se je kljub potrebi celo odpovedal zdravljenju na Češkem in tako izpričal svojo resnično zavest.

Prežiha je prežgodaj napadla bolezen in je zato doživel le manjši del tistih sprememb v razvoju naše družbene skupnosti, za katere se je zavzemal in so dokazovale, da je bila odločitev za lastno pot v socializem pravilna. Njegove težnje po humani izgradnji socializma so se namreč začele izraziteje uveljavljati šele po njegovi smrti in dajejo bogate plodove tudi njegovi ožji domovini — Koroški.

Voranc je imel realen pogled na celotno svetovno politično dogajanje. Ni veroval v svetovno revolucijo in tudi ne v bistvene politične spremembe v Združenih državah Amerike. V času, ko smo idealistično računali na zmago tretje, napredne stranke v ZDA, je na primer jasno povedal, da tega ni mogoče pričakovati. »Amerika,« je rekel, »ima visoko življenjsko raven in razvit dvostrankarski sistem, v katerem stranka v opoziciji pozorno opazuje in razgrinja vse spodrsiljave vlade. Ideje proletarske revolucije tam nimajo nobenih možnosti. Po Marxovem Kapitalu bi sicer morale revolucionarne spremembe družbenih odnosov najprej nastajati tam, kjer so proizvodne sile najbolj razvite, notranja nasprotja kapitalističnega sistema največja in kjer izkoriščanje človeka po človeku doseže svoj vrh, praksa pa je pokazala, da je stopnja življenjske ravni delavcev tudi pomemben dejavnik družbenih sprememb. V tem je tudi razlog, zakaj je revolucija uspela v Rusiji, kjer je vladal še zapozneli fevdalizem, ne pa v ZDA, kjer je bil monopolizem na vrhuncu.« Posebno sem se čudil njegovi oceni o zmagi Mao Ce Tunga na Kitajskem. Dvomil je o trajnem zavezništvu in prijateljstvu Sovjetske zveze in Ljudske republike Kitajske. Menil je, da sta to veliki deželi z različno zgodovinsko oblikovano duhovnostjo in se bosta zato usmerili na lastno družbenoekonomsko razvojno pot. Napovedal je, da bo prej ali slej prišlo do medsebojnih nasprotij.

Ko je navsezgodaj zbranim govoril, da delo v tovarni zahteva red in disciplino in da je nova menjava uvedena na vsem svetu, delavci niso bili povsem zadovoljni. Očitati so mu, da je po vrnitvi na Koroško govoril, da bo odslej delavska oblast, sedaj pa niti menjave šihita ne morejo urejati po lastni volji. Godrnjaje so začeli valjati in od takrat ni nihče več zahteval menjave šihita ob štirih zjutraj.

Voranc se je dobro zavedal, da je industrija pogoj napredku, nikoli pa ni pozabil na prehranjevalca, na vlogo kmeta pri gradnji socializma. Vse življenje je posvetil trpljenju in duši bajtarjev in kmetov. Opisoval je prevratne želje skromnih in ponižanih podeželskih ljudi. Zavedal se je deleža, ki so ga preprosti in zavedni ljudje s pobočij in iz globač Uršlje gore dajali med narodnoosvobo-

dilno borbo. Z bolečino je ugotavljal, da se njihovo trpljenje tudi v osvobojeni domovini nadaljuje.

Sam sem izhajal iz kmečke družine, zato sem se v miselnosti Voranca potrjeval in z njim ubiral. Postalo mi je jasno, da industrije ni mogoče razvijati na račun poljedelstva, da obvezna oddaja ne spodbuja proizvodnje hrane, da nasilno premeščanje hlapcev in dekel v tovarne povzroča škodo na poljih, da delo na kmetih ni manjvredno, temveč enako častno kot v tovarni, da zasebni poljedelec ni leglo restavracije kapitalizma, temveč pomembno dopolnilo družbenega sektorja pri gradnji socializma.

Enostavno povedano: Voranc je vedel tudi, kaj je potrebno, da bi pri uveljavljanju socializma pri nas ne ponavljali napak, rekel je, da moramo upoštevati stanje in se ozirati na ljudi, če hočemo pri napredovanju pridobivati čas. Z velikim veseljem je spremljal vesti o razvoju železarne Ravne, ki je že v prvih treh letih osvobodene domovine dobivala obroke tovarne žlahtnega jekla prihodnosti. Zanimal se je predvsem za duhovno stran napredovanja socializma na Koroškem, za razvoj kulturnih institucij, šolstva, za gradnjo stanovanj, nikoli pa ni

pozabil na podeželje. Prepričan je bil, da morajo biti kmetje, delavci in izobraženci složni, sloga pa je le v enakopravnosti, ki jo je najbolj pogrešal.

Kulturno življenje so spodbujali vsakoletni jesenski koroški festivali. Voranc jih je zato s posredno in neposredno dejavnostjo podpiral. Užival pa je predvsem v domačem okolju, med krajani, na prisojnih njivah Prežihovega vrha, na tovariškem pogovoru na klopki pod lipo in obvezno ob vrčku mošta.

Potem ko ga je bolezen od leta 1949 preganjala od bolnice do bolnice, so se najini pomenki omejili. Obiskoval sem ga v Ljubljani ter na Jesenicah in bil priča, ko je Božidar Jakac ustvarjal poslednjo umetniško podobo koroškega velikana. Čudovita slika je nastala, Voranca pa ne kaže takega, kot ga imamo v spominu, temveč telesno utrujenega in v notranjosti zagrenjenega. Škoda, da ne more doživljati sedanosti, ko je humanizem sestavina gradnje socializma in kmet njen zaveznik, ko vrednost njegove življenjske ustvarjalnosti stalno raste in nova pokolenja po delih ponosno ocenjujejo ime moža, Prežihovega Voranca, Korošca, ki je obogatil slovenski narod in celotno jugoslovansko književnost.

Rok Gorenšek

Spomini na Prežihove poti

Prežihov vrh! Prežih! Prežihova bajta! Prežihov Voranc! Nekaj skrivnostnega, dražljivega, nekaj samosvojega je za potnika, obiskovalca, pa tudi za vsakega Hotuljca, že od nekdaj bilo v imenih. Že od davnih časov sem so se ta imena po Kotljah in okolici drugače izgovarjala kakor pa druga. S temi imeni so bile povezane drugačne predstave, drugačne misli kakor pa z Brdinjami, Podgoro, Podkrajem ali Uršljo goro. V tem imenih je bilo več, mnogo več! Bilo je nekaj svojkega, kar je spominjalo najprej na davne čase graščakov in tlačanov. Na začetku poti na Prežihov vrh je namreč stala nekdanja mogočna šrotneška graščina, skrivnostni Kačji grad, »Kačjek«, kakor so ga baje nekoč imenovali domačini. Pot tja je vodila tudi skozi zelo temen in košat graščinski, šrotneški gozd. Mimo stoletnih šrotneških lip, kjer so domovale sove, čez shrljivo »Gvavnico«, kjer je nekoč graščinski rabelj sekal glave nepokornim tlačanom. Ob poti so tudi »turške šance«, kakor domačini imenujejo skrivnostni, pradačni sistem utrd, ki poteka visoko izpod Uršlje gore čez Prežihov vrh na Javornik, do Meže na Ravnah. Devet je takih okroglih jarkov s hribočkom zemlje v sredini. Povezani so med seboj bili z zveznim, odprtim jarkom in baje tudi s podzemeljskim hodnikom od Šrotneka do Javornika. Prva šanca je visoko gori na Dvornikovem polju, ta se imenuje »Teber«. Na eni stoji cerkvičica, graščinska grobnica sv. Mohorja in Fortunata pri Šrotneku. Največja z dvojnim jarkom je prav na temenu Pre-

žihovega vrha. Zadnja pa na hribočku »Pigl«, na Javorniku, prav nad Mežo pri »Votli pečici«. Zaradi vsega tega in zaradi tega, ker je s Prežihovega vrha prelep razgled na vzhod in zahod, na Kotlje, Podgoro, Sele, Uršljo goro, Brdinje in Ravne, na vso bližnjo in daljno okolico, je bila po ljudskem izročilu na njegovem vrhu v času turških napadov, ko so bile utrdbe obnovljene, »Grmada«. Kmet in tlačan Prežih, kot ime pove, je moral biti na »preži«, da je lahko dal z ognjem in dimom znak ljudem, da so se pravočasno umaknili, če so zagorele grmade na Poharci in drugod ter naznanjale prihod sovražnika. Zaradi vsega tega je za vsakega obiskovalca, ki se je podal na pot na Prežihov vrh in je med potjo le malo premišljeval, ta pot pomenila in bila zmeraj nekaj posebnega, nekaj takega, kar na drugih poteh ni občutil in doživljal.

Zanimiva, lepa in dražljiva je bila pot na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti tudi zaradi ljudi, ki so živeli tod. Najprej pri Prežihu na vrhu kot najemniki, a pozneje niže spodaj pri bajti kot lastniki, ko so se osamosvojili in »prišli na svoje«, so živeli Kuharji. Anza in Meta, oče in mati »Prežihovih puobov«, načitanih, razgledanih in šolanih ljudi. Med njimi je bil najbolj znan »Voranc«, znan komunist in »prekucuh«, kakor so mu nekateri rekali. Mnoge poti so takrat vodile na Prežihov vrh k Prežihovi bajti. Mnogo tajnega, po takratnih oblasteh prepovedanega, se je tam zvedelo, organiziralo in izvršilo. Tudi pozneje, ko Voranca ni

bilo več pri bajti, pot tja ni zamrla, ni prenehala obstajati. Tudi med drugo svetovno vojno, ko je divjal po deželi nemški okupator, je pot k Prežihovi bajti živel. Mnogi so hodili tja po nasvete, po »zvezo«, in če za kaj drugega ne, so prihajali zaradi spomina na Voranca in zato, da so se opogumili ob optimizmu mladega Prežihovega puoba, puoba, Anzija, ki je gospodaril na bajti in skrbel za starše. Po tej poti je prišel k Prežihovi bajti nekega lepega jutra tudi izdajalec z nemško policijo. V gozdu za bajto, pod košatimi smrekami, si je moral Prežihov Anzi sam skopati grob. Le samotni strel, ki je odmeval po okolici, je tistega lepega jutra naznanjal, da ima Prežihov vrh eno shrljivo skrivnost več, še en okupatorski zločin, še eno tragedijo.

Ko se je po končani vojski leta 1945 vrnil iz nemškega uničevalnega taborišča Voranc in se z družino za stalno nastanil pri Prežihu na Prežihovem vrhu, so poti na Prežihov vrh oživele tako, kot še nikoli doslej. Sedaj niso prihajali več samo Hotuljci in Ravenčani. Sem so sedaj prihajali obiskovalci tudi od daleč, iz cele Slovenije, iz Jugoslavije, pa tudi od drugod po svetu. Prihajali so pesniki in pi-

satelji in drugi znameniti in preprosti ljudje. Prihajali so na obisk k pisatelju in revolucionarju Prežihovemu Vorancu.

Pot na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti pa tudi po Vorančevi prerani smrti ni zamrla, nista je prerasli trava in grmovje, ostala je živa in shojena. Še več, vse širša je postajala, vedno več ljudi je privlačila. Vse do letošnjega leta, do letošnje jeseni, ko bo po zaslugi slovenske mladine, ki je zbiralala Prežihov dinar po vseh slovenskih šolah za Vorančev muzej, da se mu tako oddolži za »Solzice« in vse drugo, kar je lepega napisal. Letos bo torej pot na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti postala prava slovenska »romarska pot«. Takšna bo postala ne nazadnje tudi zavoljo prizadevanj kulturne skupnosti, republiške in občinske ter vseh drugih, ki so k temu pripomogli.

Pot, ki vodi od Šrotneka naravnost skozi košati gozd, mimo »turških šanc«, čez »Gvavnico«, na Prežihov vrh, k Prežihu in k Prežihovi bajti, poslej ne bo več samo lepa, široka, asfaltirana cesta, pač pa veliko več. Še bolj kot doslej bo zanimiva za vsakega popotnika in obiskovalca. Razen tihote, gozdnega miru, lepega raz-

gleda in svežega zraka, razen spominov na minule dni in čase, bo na poti lahko srečal tudi Vorančevo ženo in Vorančevo hčerko. Na njivi, »na ajdovem strnišču«, Vorančevih »Solzic«. Na hribčku nad Prežihovo bajto, na kraju s čudovitim razgledom, pa se bo srečal s samim Vorancem, pisateljem in revolucionarjem v nadnaravni velikosti, ki bo s hriba ponosno zrl tja v dolino in krajino, na kraje, od koder je obilo zajemal snov za svoja dela. Prav na koncu, ko bo poprej obiskal še kraj, kjer je dal svoje življenje za dom in svobodo Prežihov Anzi, čisto na kraju poti, bo popotnika in obiskovalca sprejela Prežihova bajta. Čisto taka, kot je nekda bil, od zunaj in od znotraj. Lesena, in častitljiva, s »šitlji« pokrita, z vonjem starosti nadahnjena. Globoko sem prepričan, da bomo Hotuljci, Vorančevi rojaki, in z nami vsi občani naše in sosednjih občin, Slovenci iz Slovenije in zamejstva, posebno iz avstrijske Koroške, kot tudi pripadniki drugih jugoslovanskih narodov ter tujci odslej v še večjem številu pogostejše in rajši prihajali na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti, ki bo čuvala dragoceni zaklad ne le za nas, pač pa tudi za naše potomce.

Miroslav Osojnik

DOLG DEŽELE VORANCU

Osebnost Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca je trikrat pomembna. Prvo pomembnost mu daje umetniško pisateljsko ime. Drugo, nič manjšo, je skovala njegova zavedna revolucionarna dejavnost: blizu je bil svetovnemu vrhu komunistov. Tretja razsežnost njegove pomembnosti je skrita v koroški pokrajini, v domači zemlji in v njegovih zdravih koreninah: ljubezen in strast sta ji uokvirili težko določljive, a hkrati zelo jasne in odločne poteze Voranca človeka.

18. februarja 1980 se bo zaokrožila že trideseta vigred, kar se Voranca spominja kraj, kar slavi Koroška dežela in mu s spominom poklanja najlepše, kar lahko privre iz človekovega srca in iz duše. Morda pa bodo prav Šipkovi Šentanelski pavri tisti, ki mu bodo za trideseto obletnico spomina zapeli tisto, ki je bila Vorancu najbolj ljuba: »Z nobenim purgarjem kne grem jaz tavšat za mojo burno kajžico...«

(Dolg dežele Vorancu, nanizan v tem prispevku, zaobjema dolg občine Ravne na Koroškem. Edina izjema je podjunska uprizoritev Samorastnikov.)

Prežihova spominska soba na Preškem vrhu

Tja spomin mladih rodov ne more seči. Niso mogli videti Marije Kuhar-Prežihinje, ko je v svojem domu na Preškem vrhu skrbno uredila Vorančevo spominsko sobo. Vidi jo zdaj, ko trumoma prihajajo od vsepovsod na Preški vrh, da se poklonijo spominu velikega pisatelja. Vidi-

jo Vorančeva pisma in rokopise, skrbno shranjene v vitrinah. Vidi jo opremo in osebne predmete pisatelja, njihovega vzornika. Vidi jo knjižno bogastvo, ki ga je ustvaril Vorančev neutrudni duh. Tam je tudi Jakčev portret Voranca; narisal ga je, ko se je Voranc zdravil v bolnišnici

na Jesenicah. Tam je Vorančeva posmrtna maska.

Zmerom in povsod pa je ob mladih, vedrih obrazih Prežihinja! Vedno je pripravljena postreči z razlago: spomini so še vedno živi. Zmerom je pripravljena pogostiti gosta, ki s trudnim korakom po-

Prežihova bajta

trka na njena vrata. Kruh in mošt, pa še kaj za posladek — po stari, gostoljubni koroški šegi. Ni ji žal truda, ko nešteto krat pospravlja za živahno mladostjo. Ni ji žal časa, ko jim preprosto in živo razlaga. Vsak, ki ga pot popelje na Preški vrh, odhaja notranje bogatejši, poln lepih vtisov. »Še se bom vrnil!« pravi v sebi. Prežihinja, materinsko topla in mehka, pa takrat že sprejema nove goste in zvesto varuje Vorančev spomin na Preškem vrhu!

Spomin v študijski knjižnici na Ravnah

Koroška osrednja knjižnica že vseskozi ohranja spomin na Voranca pisatelja. Knjižnični delavci s posebno ljubeznijo in prizadevnostjo zbiramo in skušamo zbrati vse, kar je Vorančev delež koroški in slovenski kulturni dediščini. Tu so vsi prvi natisi Vorančevih del; tu so njegova Zbrana in Izbrana dela v več izvodih; prav tako vsi ponatisi ter druge izdaje Vorančevih del ter del, ki govorijo o Prežihu. Tu so tudi vsi dosegljivi prevodi njegovih del — od nemških do albanskih.

Rokopisni oddelek hrani Vorančeva pisma ter druge rokopise; kar jih nima originalnih, kopirane. Na voljo so za študij in raziskovalno delo; širši javnosti so dostopni za ogled ob občasnih, posebej za to prirejenih razstavah.

Slikovni oddelek je zbral vse, kar je bilo dosegljivih originalnih fotografij (druge smo preslikali): Vorančevih, njegovega rodu: staršev, bratov, žene, hčerk, vnukov. Tudi fotografije Vorančeve poti in postaj njegovega življenja so vpisane v inventarno knjigo fototeke.

Še več je bilo v študijski knjižnici razstav, literarnih večerov ter drugih kulturnih prireditev Vorancu v spomin. In ne navsezadnje: Prežihova soba sprejme vsakega gosta s koroškim dihom. Tu so njegova dela; tu so stare mohorske knjige in druge knjige tistega časa, iz katerih je Voranc kot mlad pobič črpal moč in ljubezen do materinega jezika. Tu so na ogled postavljene Prežihove bralne značke; tu so številne publikacije, ki izpričujejo dolg dežele velikemu rojaku.

Samorastniški razstavi v likovnem salonu na Ravnah

Likovni salon v ravnem gradu se je vedno uspešno vključeval v Prežihove spominske slovesnosti. Dvakrat pa je še posebej dostojno počastil Vorančev spomin. Obakrat sta umetnika-samorastnika (prvič slikar, drugič kipar!) segla v roke Vorančevim samorastnikom.

21. februarja 1975, ob 25-letnici Prežihove smrti, je v salonu razstavljal Anton Repnik, naš rojak z Mute. Pred nami so polno zaživele ilustracije, ki jih je slikar namenil za posebno izdajo Samorastnikov, ki jih je izdala in založila Mladinska knjiga iz Ljubljane.

10. februarja 1978 pa smo v salonu odprli razstavo del kiparja Petra Jovanoviča. Iz lesenih okroglih debel je kipar izklesal lepe in verne podobe junakov Vorančevih črtic.

Vorančevi dnevi

Vsako leto živimo z njimi, navadili smo se nanje, saj so naši, pa bi se najbrž težko spomnili, kje so njihove korenine.

Vsako leto so se ob obletnici Vorančeve smrti nizale spominske slovesnosti, zdaj v bolj skromnem, spet v polnem obsegu, dokler niso šele z letom 1975 s prizadevanjem ravnanske kulturne skupnosti prerasle v enotno in celovito prireditev koroške krajine. Tako izpričuje arhiv kulturne skupnosti:

1975: za Prežihov spomin — pet prireditev,

1976: za Prežihov spomin — štiri prireditve,

1977: za Prežihov spomin — pet prireditev,

1978: Vorančevi dnevi '78 — 35 prireditev,

1979: Vorančevi dnevi '79 — 112 prireditev.

Saj ni treba odvečnih besed, da izpričajo in pretehtajo težo Vorančevih dni, ki so letos trajali tedne, mesece. Vorančevi dnevi so jasen dokaz, da kultura v naši deželi ni zgolj beseda. So pa še več: zvestoba velikemu imenu!

Prežihova bralna značka

Leto 1961 je vgravirano z zlatimi črkami v spominsko knjigo kulturne vzgoje na Slovenskem. Takrat se je na Prevaljah spočela zamisel o Prežihovi bralni znački in v pičlih desetih letih prerasla vse meje Koroške krajine. Zamisel je bila res vredna posnemanja, vredna zgleda. Zanosna pot prežihovcev je dobila še več privržencev, ki so lepo knjigo vzeli za svojo last, bralne značke pa za potrditev lepega poslanstva.

Zdaj živi Prežihova bralna značka nad vse dejavno že devetnajsto leto. Značkari-prežihovci imajo svoj statut ter pravilnik o pridobitvi bralne značke; imajo sestavljene sezname lepega branja za tekmovanje. 19 let kulturne rasti, 19 let množičnega in kakovostnega vraščanja v našo kulturno zavest!

Priznanja, ki nosijo ime Prežihovega Voranca

Prav je, da se dežela vsako leto spomni zaslužnih kulturnih delavcev in ustvarjalcev, bodisi organizacij bodisi posameznikov.

Plaketa Prežihovega Voranca je visoko priznanje za delež kulturi te dežele na področjih, ki so za ravnansko občino posebnega pomena. Prvič so bile Vorančeve plakete podeljene za leto 1977.

Vorančevi spominki so priznanja za zvestobo ljubiteljskemu delu na vseh kulturnih področjih v občini. Prvič so bili podeljeni za leto 1978.

Lepa priznanja zaslužnim: spodbuda za zimzeleno rast naprej in spomin na prvega, ki je povzdignil in vtikal ime koroške dežele v slovensko književnost.

Vorančeva pot

Na nedeljo, 15. maja 1977, smo prvič krenili na Vorančovo pot in utemeljili spomin na hotuljske postaje Prežihovega življenja.

Pot spominov na Voranca se prične na Kiseli vodi (Rimskem vrelcu). Kot je izvir žlahtne vode pričetek življenja, tako se tudi ta pot spominov simbolično začne pri izviru. V Kotnikovi bajti v Podgori se je 10. avgusta 1893 rodil Prežihov Voranc. Pri Toneju je gospodaril njegov ded Johan Kuhar. S Kogla je Voranc pričel je-

seni 1899 hoditi v hotuljsko ljudsko šolo. Tu je globača, kjer je nabral za mater šopek solzic. Nad lepim jezerom stoji trdna domačija Ivart — pri Bunku iz Jamnice. Pri Lužniku so čudoviti gozdovi — v Jamnici ga spoznamo za Munka. V bajti pri Lužniku je umrl Svetneči Gašper. Na Mihelji svet je ohranil Voranc najlepši spomin. Pisal je, da je to dom »odet v večno sončno luč«. Na Kravperzi je bila doma Vorančeva mati. Čudovito je znala pripovedovati. Voranc je veliko materinih pripovedi umetniško preoblikoval. Pri Prežihu so bili Kuharjevi celih deset let grofovski najemniki. Le nekaj metrov stran je Časova hiša, dodeljena Vorancu in ženi I. 1945. Hčerka Vida in svak Jože Slavič sta leta 1972 to hišo odkupila. Prežihova bajta nad Kotljami jim pomeni prvi lastni dom in zemljo. Na hotuljskem pokopališču sta spomenik ter Prežihov grob; ob njem so nagrobni spominki Kuharjevih.

Tak je skop opis Vorančeve poti, domovanj pod košato Uršljo goro. In pot je en sam, veličasten ter mogočen spomenik med njivami in lesovi ter med travniki, s samoraslim koroškim rododendrom na njej, ki nosi koroško pesem in veliko ljubezen do rodne grude v svojem srcu. Taka ljubezen sveti v vse širjave, tudi Vorancu v spomin!

Prežih na odrskih deskah domačih gledaliških skupin

Prežihov Voranc se je tudi sam želel poskusiti v dramatik; o tem pričajo ohranjeni zapiski in osnutki za kmečko dramo Pernjakovi, ki jo je zasnoval v štirih dejanjih po motivih svojega velikega romana Jamnica. Herbert Grün je to delo priredil za odrske deske. Prvi so se z njim spoprijeli člani Prešernovega gledališča v Kranju; njihova »prizvedba« nosi datum: 27. april 1951. Miloš Mikeln, naš rojak, je za oder priredil Samorastnike. Po tem so bili le še domačini tisti, ki so poskušali svojega velikega vzornika prirediti za oder. Dipl. inž. Mitja Šipek nosi zastavo s svojim Svetnečim Gašperjem in z Judenburgom. Profesorica, slavistka Marija Kolarjeva mu z uspehom sledi: Boj na požiralniku. Pa pogledjmo, kaj so storile domače gledališke skupine:

1. Delavsko prosvetno društvo »Svoboda« iz Črne je bilo prvo od domačih skupin, ki je naštudiralo Prežih. 18. avgusta 1956 so doživeli premiero na prostem PERNJAKOVI (Prežih-Grün) in istega leta še tri ponovitve. Leta 1968 so jih spet štirikrat uprizorili. Skupaj: osem predstav. Mojster režije je bil Aleš Mrdavšič.

2. Kulturno prosvetno društvo »Prežihov Voranc« z Raven na Koroškem je ob 10. obletnici Vorančeve smrti, 20. februarja 1960, uprizorilo Mikelnovo dramatizacijo SAMORASTNIKOV. Za oder sta delo odlično naštudirala Zofka Volčanškova in Janez Mrdavšič.

3. Spet so bili Črnjani tisti, ki so šli s Prežihom na oder. 19. avgusta 1972 je bila v Črni na prostem premiera Prežih-Mikelnovih SAMORASTNIKOV. 30. junija 1973 so Samorastnike ponovno uprizorili, tokrat na prostem v Kotljah. Delo je bilo prvo od mnogih slovesnosti, ki so se poklonile spominu Prežihovega ob njegovih

osemdesetletnici. Zasluge za obe uprizoritvi gredo Alešu Mrdavšiču, dolgoletnemu režiserju dramske skupine iz Črne.

4. Potem je Mitja Šipek naštudiral za KUD »Prežihov Voranc« Ravne monodramo SVETNEČI GASPER, po Prežihovi noveli Pot na klop, jo sam priredil za oder, jo sam zaigral! Februarja 1975 je doživela monodrama krstno izvedbo in bila potem uspešno ponovljena do marca 1979 še kar 52-krat. Posebne omembe sta vredni predstavi v Križankah in v Celovcu.

5. Kulturno umetniško društvo osnovne šole »Prežihov Voranc« z Raven je 16. februarja 1978 v okviru Vorančevih dni uprizorilo dramatizacijo novele BOJ NA POŽIRALNIKU. Delo je režirala Marija Kolarjeva. Mladi Ravenčani so odigrali vsega dve predstavi.

6. 22. februarja 1978 je bila v okviru Vorančevih dni že druga odrska predstava Vorančevih del. KUD »Prežihov Voranc« Ravne je zgledno odigralo Šipkovo dramatizacijo romana Doberdob — JUDENBURG. Režiral je Mitja Šipek. Do marca 1979 je Judenburg doživel kar 18 uspešnih predstav.

7. Zdaj bomo stopili čez mejo. 26. avgusta 1978 je uprizorila Slovenska prosvetna zveza iz Celovca na prostem v Spodnjih Vinarah pri St. Primožu Prežih-Mikelnovo dramatizacijo SAMORASTNIKI. Od vseh povsod so prišli, da vidijo in čujejo slovensko besedo. Naslednjega dne so igro ponovili. Še letos dvakrat. Podjuna je štirikrat slavila — čul jo je tudi Rož, slišala Zilja! Tudi Mežiška dolina in drugi dve sestri sta ji zavzeto prisluhnili! Kot režiser se je uveljavil Marjan Srienec.

Sedem je ljudsko število. Sedem bogatih šopkov, ki so se podvajali ter poddeseterjali, so poklonili Korošci z odrskih desk Vorancu v spomin.

Ohranjen spomin na Vorančevo ime in dela

Že takoj po osvoboditvi (1945) je nadaljevalo kulturno poslanstvo prejšnjega godbenega in pevskega društva Sindikalno kulturno-umetniško društvo (SKUD) »Prežihov Voranc« Ravne na Koroškem (takrat Guštanj).

Ulica, ki vodi s Trga svobode vse do železarne na Ravnah, je Prežihova ulica. Hotuljski lovci imajo svojo Lovsko družino Prežihovo.

Leta 1966 so na Ravnah odprli novo osnovno šolo in jo poimenovali Osnovna šola Prežihov Voranc.

8. februarja 1978 smo potrdili sklep o imenovanju Kulturnega doma v Kotljah po Prežihovem Vorancu.

Že v šolskem letu 1948/49 so mladi ravenski gimnazijci ustanovili MKUD »Samorastniki«.

Ko so leta 1973 zgradili na Čečovju nov otroški vrtec, so mu vzdali ime »Solzice«.

Najmlajši literati v občini, učenci osnovne šole »Prežihov Voranc«, že dvajseto leto izdajajo svoje glasilo »Samorastniki«.

V granit in bron Vorancu v spomin

18. februarja 1955 je Okrajno muzejsko društvo vzdalo v njegovi rojstni hiši pri Kotniku v Podgori spominsko ploščo, ki prča: V TEJ BAJTI SE JE RODIL PREŽIHOV VORANC.

14. avgusta 1960 so pri Prežihu odkrili spominski kamen: TU PRI PREŽIHU NA PARNI JE ZAČEL PREŽIHOV VORANC KLESATI SVOJE NESMRTNE PODOBE SAMORASTNIKOV.

27. novembra 1966 so v parku tik ravske študijske knjižnice odkrili spomenik Prežihovemu Vorancu, delo akademskega kiparja Draga Tršarja. Dolg kraja je bil, da Vorancu postavi svoj spomenik!

17. aprila 1977, na zletu slovenskih tabornikov »Prežihovo '77«, je Vorancu hvaležna mladina na Preškem vrhu postavila iz čvrstega hrasta izklesan obelisk z motivi iz njegovih povesti. Pomnik je izdelal Peter Jovanovič.

Veliko srečanje s Prežihovim Vorancem

Ob VII. sklicu plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda bomo odkrili še dva pomnika Prežihu.

Prežihova bajta nad Kotljami, ohranjen v prvotni podobi, pomembna kot konec borbe Kuharjevih za lastno zemljo; nič manj pomembna, ker kaže Vorančev kmečko-proletarski izvor; še bolj pomembna kot zavetje Vorančevih ilegal-

nih partijskih zvez med leti 1920—1930; tudi spomin na politični vdor nemške policije leta 1944 in na umor Vorančevega brata Anzana; in ne navsezadnje, etnografsko značilna koroška stavba, ki uživa spomeniško varstvo, bo od 11. oktobra letos odprta kot Prežihov muzej.

Tretji dan plenuma bomo odkrili spomenik na Preškem vrhu. Akademski kipar Stojan Batič je bil mojster, ki se je v duhu srečal z Vorancem in ga upodobil v žlahtnem bronu. Tak bo Voranc živel v spominu vseh prihodnjih hudabivskih rodov; tudi še, ko bo njegova fizična podoba čisto zbledela: mogočna postava, kot da se Uršlji gori izvija iz nedrij; sicer značilno »sršenasti« Vorančev obraz mehko poduhovljen; oči zrejo prijazno na Kotlje, rodno vasico, zazirajo se na Kogel in v globačo, kjer je kot mlad pobič prvič nabral za mater šopek solzic; slutijo tam zadaj za večernimi obzorji Obir in Karnice; prijazno je Vorančeva pot utečena med prisojnimi in osojnimi domovanji pod Goro, večni spomin prvega, ki se je použil v čas za svoje ljudi. Prežihov Voranc — pisatelj. Lovro Kuhar — komunist. In predvsem: Človek!

Iz spominov predvojnega založnika na velikega slovenskega pisatelja

POSLEDNJIČ PRI PREŽIHOVEM VORANCU

Stik s Prežihovim Vorancem sem imel že kako leto prej, preden sem se z njim tudi osebno seznanil. Prežih je na mene opozoril urednik predvojne Sodobnosti Ferdo Kozak, ko ga je zaprosil, da mu v Ljubljani poišče primerne založnike za njegov prebiscitni roman Požganica. In res je kaj kmalu sledilo Prežihovo pismo, v katerem mi je delo ponudil, da ga izdam. Z odločitvijo se nisem niti za trenutek obotavljal, ker sem vedel, kakšen silovit odmev so imele njegove novele, ki jih je že kaki dve leti prej objavila revija Sodobnost. Skoraj istočasno mi je Kozak tudi izročil rokopis.

Požganica je izšla poleti 1938. Izid knjige je bil za tiste čase izreden dogodek, saj je Prežihovo delo celo dobilo posebno nagrado mesta Ljubljane. In že takrat sem sklenil, da morajo tudi v Sodobnosti priobčevane novele dobiti knjižno obliko, kar se je z novelistično zbirko Samorastniki leto pozneje tudi zgodilo. Prežih pa tudi ob sprejemu tretjega njegovega rokopisa, to je romana Doberdob, še nisem osebno poznal. Šele v pozni jeseni 1939 me je z njim seznanil Edvard Kardelj, in to v neki, sedaj ne več obstoječi obcestni gostilni blizu Polja in Vevč. Našla sva ga pred veliko, že na pol izpraznjeno skledo solate, ki je bila tipična za Prežihov kulinarčni okus. Ko sva si podala roko in se prvič spogledala, sva bila najbrž oba presenečena. Jaz nad podobo človeka, ki je razodevala vse prej kot slovitega pisca, on pa nad menoj, ker je imel najbrž drugačno predstavo o svojem založniku.

To je bilo moje prvo srečanje z Lovrom Kuharjem, za čigar pravi priimek sem še-

le ta dan zvedel. Lep primer za konspirativnost naših takratnih partijskih ljudi. Sprva sva se bolj poredko srečavala, kar se mi je zdelo zaradi njegove izpostavljenosti razumljivo. In kmalu nato je sploh zapustil Ljubljano, ne da bi mi sporočil kraj svojega bivanja. Z njim mi je vzdrževala zvezo njegova žena Marija, kateri sem tudi izplačeval honorarske akontacije. V tistem času sem, ne vem več po kom, zvedel, da je Prežih dokončal nov roman pod naslovom Jamnica in da ga namerava izdati v samozaložbi, ne pa pri meni. To me je seveda hudo zadelo. Ko je njegova žena videla mojo prizadetost, mi je omogočila sestanek z njim, da se o kočljivi zadevi pogovoriva. Sestala sva se v Sevnici v nekem lokalu blizu postaje. In tu je po kratkem razgovoru privolil, da izdam njegov novi roman vendarle jaz. Pa ne samo to. Izročil mi je tudi zajeten tipkani rokopis Jamnice, ki očitno prvič ni šel skozi Kozakove lektorske roke. Glede avtorskega honorarja sva se tudi hitro pogodila. Še danes mi je v spominu Prežihova šaljiva in zanj karakteristična zahteva: »vsaka tiskovna pola en gvant«. To pa je takrat pomenilo 1500 dinarjev, torej za predvojne razmere izredno visok honorar, za kvaliteto njegovega pisanja pa prav gotovo ne previsok, kvečjemu še prenizek.

Kmalu nato smo se z njim sestali jaz z ženo in moja brata Josip in Stane v zidnici trgovca Joška Prijatelja na Malkovcu pri Tržišču na Dolenjskem. Tam blizu nekje je imel Prežih takrat svoje ilegalno zatočišče. In tam je brez dvoma nastala ena njegovih vrhunskih literarnih umetnin »Od Mokronoga do Piljane gore«. To pa

je bilo že v letu 1940, zadnjem letu pred usodno drugo svetovno vojno. Prežih se je nekaj tednov po našem sestanku na Malkovcu spet preselil v Ljubljano, kjer se je sicer pod tujim imenom precej svobodno gibal po mestu in tudi k meni na dom je začel kar pogosto prihajati. Prihajal pa je k meni tudi še nekaj mesecev po italijanski okupaciji, ali pa smo se shajali v stanovanju Frana Albrehta in tam često ostajali tudi ponoči do jutra.

Po moji aretaciji 3. maja 1942 sem seveda izgubil stik s Prežihovim Vorancem. Videl sem ga šele januarja 1943 na dvorišču belogardističnega zaporu v Belgijski, ko sem se z več tovariši nahajal v sosednjem traktu, zaprt kot talec. Po vojni je bolj poredkoma prihajal k meni na dom, dokler nisem prejel od njega l. 1949 vabilo, naj ga z ženo obiščeva v Mariboru, kjer je zadnje mesece pred smrtjo prebival. Za obisk sva se z ženo odločila šele teden dni po prejemu njegovega vabila. Takrat sem že vedel, da je Prežih hudo bolan in popolnoma odmaknjen od našega javnega življenja. In prav zato me je njegovo vabilo močno presenetilo. Bila mi je uganka, zakaj se želi pisatelj v okoliščinah, v katerih je zadnji čas živel, sestati s svojim predvojnim založnikom. Kako se je le mogel v takem, zanj kritičnem položaju spomniti name, čeprav vem, da me je imel po svoje rad.

Prežih je imel v Mariboru precej veliko trisobno stanovanje v samem centru mesta. Z ženo sva ga našla v prostorni, svetli sobi, katere okna so gledala na ulico z razsežnim parkom ob njej. Ležal je oblečen na divanu, z rokami sklenjenimi pod glavo. Ko sva vstopila, se je počasi, skoraj mukoma dvignil in naju pozdravil s trudno kretnjo rok in s svojim tipičnim, redkokdaj sproščenim smehljajem. Videl ga nisem že precej časa in sem ga menda zaradi tega pogledal bolj pozorno, kot bi ga sicer. Spogledala sva se in še danes čutim, kako me je skoraj boleče spreletelo, ko sta se najina pogleda ujela. Njegov pogled se je za nekaj trenutkov, res samo za nekaj trenutkov, zavrtil vame, kajti Prežih ni skoraj nikoli človeka dolgo gledal v oči.

Pogled mu je težko obvisel na meni, kot da bi iskal v mojem pogledu vtis, ki ga je napravil name njegov vidno udrti, neznansko izmučeni obraz. To je bil trenutek, ki se mi je globoko in nepozabno zarezal v spomin. Pred menoj je skoraj skrušeno sedel na smrt bolni Prežih z zelo spremenjenim obrazom. Preko obraza so bile razpotežene modrikaste, podolgaste lise, ki so sunkovito spreminjale obliko, najbrž pod vtisom njegovih silnih notranjih emocij. Zdelo se mi je, da gleda iz njegovih utrujenih oči nekakšna nepopisna izgubljenost. Prepričan sem bil, da je v mojih očeh tisti hip videl vse, kar je sam že davno vedel, kar pa je njegova radoživa narava z vsemi še preostalimi močmi odklanjala. In v tistih nekaj bežnih trenutkih sem zagotovo vedel, da je v tem obrazu z vsemi preživetimi, neizrekljivimi strahotami, ki jih ta obraz ni mogel več zakrivati, bližnja smrt in da je prisotna tudi v sami zavesti tega drugače tako zakritega in zame tako zagonetnega življenja. Prežih, kakršen je sedaj sedel pred menoj, ni izžareval nobene moči

več, bil je dokončno zlomljen, brez najrahljše nade za rešitev. Do dna presunjena sva z ženo gledala tega žlahtnega, po svoje silnega človeka v njegovi popolni in dokončni izgubljenosti. Skozi srce in možgane me je preletela misel, da se tu odigrava zadnji akt neke posebno hude, posebno strašne in nepojmljive osebne tragedije človeka, ki je pomenil v našem življenju skoraj mit. Izredno dragoceno slovensko življenje in izredna človeška usoda sta tu stali pred svojim koncem.

Toda čeprav se mi je zdel tisti najin spogled skoraj za spoznanje predolg, da bi mogel skriti, kar bi ne smelo biti opazno zanj, je vendar bilo treba storiti tisto, kar je bilo v tej, za oba hudi, mučni situaciji morda najtežje — treba je bilo spregovoriti, nekaj reči. Toda od kod naj vzamem besede, ki bi mogle zakriti vednost o nečem neizbežnem in dokončnem? Kaj naj pomeni beseda v takem trenutku, ko je vse jasno in ko se ne da nič več spremeniti, ko ni nobene, še tako majhne možnosti in tako rekoč nobenega jutri več. Njegove oči so še vedno visele na meni, čeprav mu je moj pogled že povedal vse, kar se ni dalo več skriti.

Seveda, kljub temu sem govoril, govoril besede, ki so sicer zvene le bodrilno, skoraj šaljivo, ki pa vendar vedečnim ušesom Prežihovega kova niso pripovedovale tega, kar so želele in hotele. Toda človeške krutosti se dogajajo tudi takrat, ko niso niti nameravane ne pričakovane. Prežihova žena je medtem prinesla na mizo pladenj z jedačo in pijačo, da postreže gostoma. Postavila je pred naju krožnike in kozarce in tiho odšla iz sobe. In ko sva z ženo posegla po nožu in vilicah, čeprav nama ni bilo ne za jedačo ne za pijačo, se je zgodilo nekaj, kar je povzročilo, da mi je dobesedno zledenela kri in me je okrutno stisnilo v srcu. Prežih se je naenkrat zgrabil za glavo, se vrgel vznak na divan in iz njega se je iztrgal najstrahotnejši jok, ki sem ga kdaj doživel. Njegova še vedno mogočna ramena so se krčevito in sunkovito stresala, toda jok je brez glasu tisti grozni jok, za katerega ni tolažbe ne utehe.

Gledal sem ta nepopisni, nepričakovani prizor globoko prevzet, gledal morda enega najokrutnejših prizorov v našem slovenskem življenju, gledal brezglasni, vase obrnjeni jok, ki mi je o človeku Prežihu povedal več, kot vsa moja prejšnja srečanja z njim in morda tudi več kot vse njegove literarne stvaritve. Videl sem, kako se trgajo in lomijo v njem njegove orjaške življenjske moči, kako se še brezupno oklepajo življenja in kako se je v tem pretresljivem prizoru zrušilo bogato, dragoceno in za vse nas važno življenje enega najustvarjalnejših ljudi na Slovenskem. Prepadena in onemela sva z ženo sedela pri mizi, ne vedoč, kaj bi storila. Zavedala sva se, kakšni mučni priči sva za Voranca v tistih minutah. Le počasi se je Prežih pričel umirjati, njegova ramena so nepremično obstala, le z obema rokama si je še zakrival obraz. Začel sem ga bodriti, izgovoril sem nekaj šegavih, zame tipičnih šal in res se je Prežih potem počasi, z izrazom očitne zadrege dvignil in se spet obrnil k nama. Njegove vlažne, še vedno jokajoče oči so se v

Detajl

pretresljivo, zanj tako značilni hudomušnosti nekako zasmejale in nenadoma je postal zgovoren in prisrčen. Pogovor, ki se je med nami razvil po tej njegovi notranji sprostitvi, pa mi je odkril morda najbolj boleče in najhujše strani Prežihovega burnega in nemirnega življenja. Mislim, da sem dolžan nekaj povedati o tem, kar mi je pač še ostalo v spominu. In to ne glede na to, koliko je imel Prežih prav in koliko se je tudi motil.

Čeprav izpričuje to vse njegovo pisanje, izpričujejo to vsi nešteti junaki njegovih umetniških stvaritev, sem vendar tisti dan šele do kraja razumel, kako je Prežih ljubil našega kmečkega človeka, kako je v njem videl najžlahtnejši ljudski element svojega naroda. Za vedno se mi je zavrtila v spomin njegova pikra in z žalostjo izgovorjena misel: »Povsod danes proglašamo vsemogoče udarnike dela, toda pravega udarnika, udarnika za vse življenje, kmeta, pa ne vidimo.« V teh besedah sem začutil Prežihovo tragično čustveno razpetost med delavcem proletarcom in kmečkim človekom. Njegovo srce, njegovo poglavitno razumevanje je bilo pri kmetu, čeprav se je dobro zavedal dialektične nujnosti in pomena delavskega razreda. Pravzaprav je Prežih brezmejno ljubil pri kmetu in delavcu prvenstveno težaka, trpina, reveža, kot nosilca socialnih krivic.

Prežih je bil precej zaprt, bolj molčeč kot zgovoren človek. Poznal sem ga dovolj dolgo, da sem marsikaj na njem odkrival, kar ni bilo vidno na prvi pogled. Že dolgo sem vedel, da se v njem bijeta dva svetova, dve osnovni ambiciji. Neprestano je nihal med pisateljskim in politiko. Zato se je tudi okoli njega nabralo toliko konfliktnega ozračja. To, da je bil tipičen samouk, mu pri pisateljskem delu ni delalo tako velikih težav, s kakršnimi se je moral spoprijemati pri svoji politični angažiranosti. Vendar je Prežih odlikoval izreden realistični čut za stvarnost, ki mu je mnogokrat omogočal, da je videl naše in svetovne probleme jasneje in globlje kot mnogi izmed naših vidnejših političnih ljudi. Aktualni videz ga ni motil, za

njim so njegove pisateljske oči večkrat gledale na vzroke pojavov, ki so se v njegovem času pri nas in v svetu odigrali na površini. Človek je pri njem moral imeti občutek, kako čvrsto je zasidran v našem slovenskem življenju in kako je znal skoraj nezmotljivo povezovati našo preteklost in sedanjost. To pa je v javnem delovanju, posebno pa v politiki nenadomestljiva vrednota. Res, Prežih se je gotovo tudi velikokrat motil, kadar je šlo za detajle, za zavzemanje stališč v trenutnih, aktualnih odločitvah.

Verjetno je tudi, da so bile njegove difference s partijskimi tovariši takega značaja, da jih v takratnem izjemnem političnem trenutku ni bilo mogoče sprejeti. Takrat in tudi večkrat pozneje sem mislil na razdejanja, ki jih je zapuščala v njem prav nič skrita zagrenjenost. In ta je pri Prežihu nedvomno bila globlje narave. Tudi ta je bila globoko začrtana na Prežihovem obrazu tega dne. Vendar mi o poglavitnih vzrokih tega, kar ga je nedvomno težilo na tem najinem poslednjem razstanku, ni govoril skoraj ničesar. Še v teh, zanj tako hudih trenutkih, ga ni nikdar zapustila njegova predana revolucionarna zavest. Iz bežnih opazk sem kvečjemu lahko sklepal, da so ga mučile verjetno zelo trde in ostre polemike, ki jih je imel s partijskimi ljudmi o naši takratni politiki na področjih, ki so zadevala našega kmeta in njegovo problematiko. Saj je bil to čas resnično velikanjskih preobrazb, čas nujnih in čestokrat tudi preneglih odločitev. Bila je to tista faza, skozi katero se je morala prerivati naša mlada ljudska oblast, poleg tega pa še kritični čas informbiroja. Bil je to skratka čas zelo usodnih dilem, pred katere so bili postavljeni tako rekoč čez noč predvsem komunisti. Obsodba naše partije po informbiroju in Stalinu je bila krvavo resna preizkušnja nove Jugoslavije in njene zveze komunistov. Za vsakega osveščenega človeka je bil takratni razhod s Sovjetsko zvezo in ostalimi socialističnimi državami usodna, prelomna stvar, vendar objektivno nujna. Tudi Prežih je razumsko sprejel našo odločitev kot edino možno in za nas sprejemljivo, vendar pa se je bal, kot mnogi izmed nas, Stalinove trde, neusmiljene roke. Spominjam se njegovih besed s tem v zvezi, ko mi je večkrat zaporedoma povedal in poudarjal, da nas bo hipoteka, ki smo jo s svojo odločitvijo prevzeli nase, težila, dokler bo ta kruti človek živ in najbrže desetletja po njegovi smrti. Jasno, bolela ga je naša izločenost iz skupnosti komunističnih partij, v kateri smo se znašli po brutalnem udarcu iz Moskve. Za revolucionarja njegovega formata to niso bile majhne stvari.

Res pa je, da je za Prežiha bilo bistveno in značilno, da je izredno ljubil Sovjetsko zvezo, tako, kot jo je poznal pred tem, saj smo jo takrat vsi napredno usmerjeni ljudje. Ljubil je Ruse in sploh sovjetskega človeka. Spominjam se, kako mi je v prvem obdobju nemško-sovjetske vojne, ko so Nemci drli proti Moskvi, zatrjeval, da bo Rusijo rešil ruski oziroma sovjetski patriotizem. Pozabil tudi nisem, da je v tem najinem poslednjem pogovoru izredno spoštljivo in s posebno toplino govoril o veličini vodi-

Gostje na osrednji proslavi

teljske postave maršala Tita in o njegovi državniški pomembnosti.

Značilno za Prežiha, in tudi ta dan se je to pokazalo, je bilo, da je o sebi zelo nerad govoril. Vase ni odpiral pogleda, zato je bilo tako težko zvedeti kaj več o njegovi notranji problematiki. Pogovor je bil težak. Ko si z njim govoril, si imel občutek, da tvoje besede v njem nimajo pravega odmeva, skratka, da z njim ni lahko vzpostaviti neposredni kontakt. Tudi ta dan se nama je dogajalo isto, ni govoril o sebi, še celo o svoji boleznini. Pa še to, kar je govoril, je mukoma in posredno in nekako zabrisano iztiskal iz sebe, očitno iz razumljive notranje nujnosti. Kajti jaz mu z ničimer nisem dajal povoda za skope izjave. Seveda, iz njegovega raztrganega pripovedovanja ni bilo težko dognati, kako hudo ga muči trenutni osebni položaj pred samim koncem njegovega življenja. Kajti prizor, ki sem ga prej popisal, se je še enkrat ponovil. Še enkrat ga je zlomil popoln obup, v katerem je njegova silovita želja po življenju počasi prehajala v topo resignacijo.

Ko se je spet umiril, smo vsi trije nekaj časa molčali. Jaz pa sem se z gotovostjo

zavedel, da ga gledam zadnjikrat. In kot tolikokrat poprej so tudi v teh mučnih in težkih trenutkih zbudile mojo pozornost Prežihove oči. Za svoj ogromni obraz je imel Prežih nenavadno majhne oči. Tem očem so dajale svetle obrvi poseben, nekoliko prežeč izraz. Le redko so se te oči uprle v človeka, s katerim je govoril. Vsaj meni se je tako zdelo. Res, delale so vtis, kot da nemirno begajo po prostoru in da se njegov pogled nekako izgublja v nekaj nedoločnega. Tudi preko svojih oči Prežih ni pustil do sebe. Bilo je očitno, da je ta težki, okorni mož le malokomu zaupal, tudi meni kot svojemu predvojnemu založniku najbrž ne.

To je bilo moje slovo od Prežihovega Voranca. Ni mi bilo lahko pri duši. Saj so njegove knjige dajale neko pomembnost založbi, ki jih je izdajala. Okoli poldneva sva se z ženo od njega poslovila. »Še kaj pridita, sicer pa pridem sam čez nekaj štirinajst dni v Ljubljano, pa se bomo tam kaj videli.« Prežih je držal besedo. Dvanajst dni pozneje so ga že mrtvega prepeljali v Ljubljano in v avli Narodne galerije sem že stal pred njegovo krsto.

Ciril Vidmar

SPOMINI NA VORANCA

Bilo je lepo sončno jesensko popoldne, ko smo se tri sošolke odpravile k Prežihu. Vesele smo bile, da je bila prav nam zaupana kratka, vendar težka naloga. Naša vprašanja, na katera naj bi Marija Kuhar — Vorančeva žena odgovorila, so bila skromna, pa vendar smo jih skrbno pripravile.

Razgled, ki se nam je odprl od zgoraj, nas je za nekaj trenutkov zadržal. Prelepa okolica Uršlje gore in Kotelj mi je pomagala do spoznanja, zakaj se je Voranc vedno znova vračal domov, v ta prelepi košček Koroške.

Iz razmišljanja me je predramila misel, da moramo dalje, kajti skrb, kako vzpostaviti stik z Vorančovo ženo, se je vrnila.

Po kratki hoji smo zagledale vrt, za njim pa hišo, pred katero sta sedeli Vorančeva žena in njena hči Vida. Beseda je hitro stekla, kajti ženinine prijazne besede so nas opogumile in zadrega je minila. Njena življenjska energija, videz, ki ne kaže njenih let, in njen obraz, ki pričča, da njeno življenje ni bilo lahko, temveč prežeto s trdim bojem za vsakdanji kruh, te navdajo s spoštovanjem. Na naše vprašanje, kako se je z Vorancem spo-

znala, je odgovorila, da ji veliko ljudi postavlja podobna ali enaka vprašanja, tako da jo pripovedovanje utruja, pa tudi natančno se več ne spominja dogodkov.

Pred časom je imela natančen pogovor z Janezom Gorenškom, ki je ves pogovor natančno in lepo opisal v listu »Mladi Hotuljci«. Svetovala nam je, da bi iz tega zapiska dobile snov za naš sestavek. Strinjale smo se z njenim predlogom in se ji zahvalile za njeno prijazno besedo.

Upoštevala sem njen predlog in vso snov za intervju zajela iz sestavka: »Pogovor z ženo Prežihovega Voranca«, ki je bil objavljen v glasilu hotuljske mladine »Mladi Hotuljci«.

»Kakšen je vaš spomin na moža?«

»V spominu na moža je več grenkobe kot lepega. Ne zaradi ljubezni, te je bilo med nama dovolj, več zaradi razmer, saj je bil zaradi svojih naprednih političnih misli stalno preganjan. Dvakrat sem ga obiskala tudi v tujini. Drugače pa sem ga vedno samo čakala in sem sama skrbela za svoji hčerki. Leta 1945 sem mislila, da bomo začeli živeti skupaj kot družina in da je konec vsega hudega. Toda že kmalu se je začelo njegovo počasno propadanje, kajti iz internacije se je vrnil bolan. Njegova bolezen se je naglo slabšala in leta 1950 je umrl. Spet sem ostala sama, vendar sem ga tokrat izgubila za vedno in upanja na vrnitev ni bilo.«

»Ali vas obišče veliko ljudi?«

»Da, letno obišče Prežihovo okrog 4000 ljudi od osnovnošolske mladine do invalidov in upokojencev. Zanima jih vse od njegovega rojstnega kraja, parne, kjer je začel pisati in sploh vse njegovo življenje.«

»Kmalu bo otvoritev prenovljene Kuharjeve bajte, kjer so bili Prežihi lastniki, ali boste tudi potem obdržali spominsko sobo v tej vaši hiši?«

»Da, muzejsko sobo bom obdržala in tako si bodo ljudje še vedno lahko ogledali zanimivosti v tej sobi.«

Marija Zabel, 8. b

Po pripovedovanju babice, ki je osebo poznala Voranca, je bil ta zelo dobrodušen človek. Za vsakega domačina in znanca, ki ga je srečal, je imel lepo besedo.

Voranc je najraje sedel in pisal pod lipo, ki je bila nedaleč od hiše. Tam je imel mizo in klop. Od lipe je imel zelo lep razgled na Uršljo goro in na svoje Kotlje. Zato je skoraj vsak dan, če sta mu le čas in zdravje dopuščala, presedel večino dneva na klopi pod lipo.

Večkrat je povabil kakšnega starejšega kmeta in ga spraševal o življenju in navadah iz preteklosti. Te podatke je potem uporabljal v knjigah, ki jih je pisal. Marsikdaj pa je dobil iz teh pogovorov povod za pisanje novih knjig. Zelo rad je povabil tudi otroke, ki niso nikoli odšli praznih rok. Pogostil jih je s pecivom in sadjem.

Voranc je zelo ljubil svoj domači kraj in se je težko odločil za odhod v bolnišnico, kjer je preživel zadnje dni svojega življenja.

Tanja Hovnik, 8. a

Prežihov Voranc

Moj ded je bil čevljarški pomočnik. Delal je v čevljarški delavnici, ki je bila v Lečnikovi hiši, kjer je danes mesarija.

Tiste dni so imeli v delavnici veliko dela, saj je bilo zelo veliko naročil. Bilo je proti večeru, ko je pridrvel v delavnico Prežihov Voranc. Prosil jih je, naj ga skrijejo, ker ga lovijo orožniki. Hitro so čez njega nametali odpadno usnje, tako da je bil popolnoma prekrit. Kmalu zatem so prišli orožniki. Povpraševali so po Vorancu. Mojster jim je mirno odgovoril: »Skozi zadnja vrata je šel neki neznanec.« Orožniki so se pognali ven in Voranca še dolgo iskali. Pozno ponoči, ko je bilo že varno, je Voranc odšel. Še tisto noč je prišel čez mejo. Po tujih državah se je potem potikal devet let.

Uroš Bezjak, 6. r

Ne vem več, ali sem tedaj hodil v drugi ali tretji razred, ko nam je tovarišica v šoli brala knjigo Solzice. Tisti dan sem prvič slišal za Lovro Kuharja — Prežihovega Voranca. Ko sem prišel iz šole, sem povedal mami in očetu, kaj smo se v šoli učili. Mama mi je doma še več povedala o njem. Ko sem zvedel, da je pozneje Voranc živel na Preškem vrhu, sem vprašal mamo in očeta, če bomo šli obiskat njegovo hišo. Odgovorila sta mi, da jo bomo šli obiskat v soboto, ko bomo vsi prosti. Tega sem se zelo veselil. Četrtek in petek sta zelo počasi minevala, naposled pa je le prišla težko pričakovana sobota.

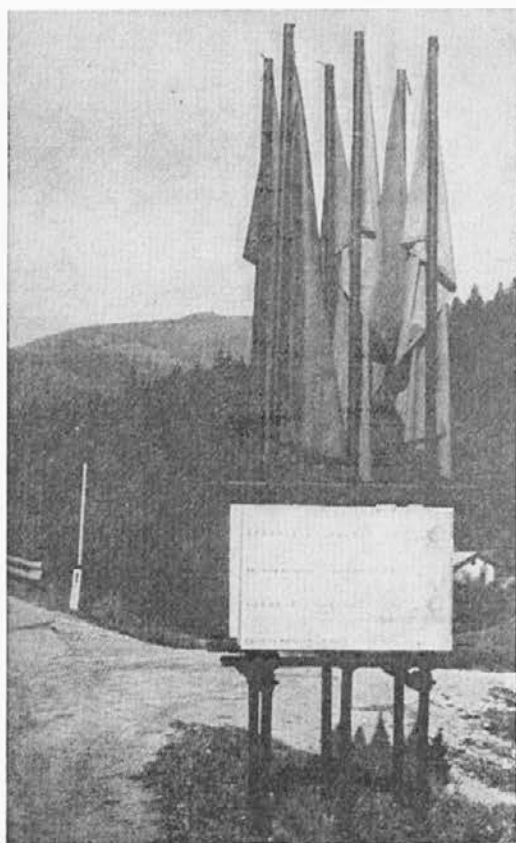
Zjutraj ob pol desetih smo se odpravili na pot. Hodili smo skozi gozd in spotoma

nabirali gobe. Približno ob pol enajstih sem zagledal skozi gozd travnik. Na tem travniku sta stali dve hiši, ena rumena in ena vijoličasta. Vprašal sem mamo: »Katera od teh dveh je prava?« Odgovorila mi je: »Prava hiša je vijoličasta, a je sedaj že obnovljena.« »V njej je tudi soba, spremenjena v majhen muzej,« je pripomnil oče. »Ali si jo bomo ogledali?« sem proseče vprašal. »Seveda!« je odgovorila mama. In tako smo odšli proti hiši. V sobi sem videl veliko njegovih stvari. Ko smo si jih ogledali, smo se vesele volje odpravili domov. Spotoma smo nabrali še toliko gob, da smo jih imeli za večerjo.

Tako je minil dan, ko sem prvič videl Vorančevo hišo in ostal mi je v lepem spominu.

Robi Vodušek, 7. b

Bilo je lepo sončno nedeljsko popoldne lanske jeseni. Očka nam je obljubil, da pojdemo obiskat ženo Prežihovega Voranca. Z očkom se dobro poznata, ker sta v daljnem sorodstvu, zato nas je pristrčno sprejela. Dobro se spominjam, kako sem bil presenečen, ko sem zagledal preprosto kmečko ženo. Ne vem, kaj sem pričakoval, ampak gotovo ne tako skromne žene, kot je Marija Kuhar — Vorančeva žena. Ob dobri malici in moštu nam je pripovedovala drobne zgodbe iz življenja svojega moža. Poslušal sem jo z velikim zanimanjem in zdelo se mi je, da kar vidim Voranca v ponošeni kmečki obleki, kako noč za nočjo sedi v svoji kamri in ob svetlobi sveče piše

Bilo je slovesno

svoja nesmrtna dela. Govorila je tudi o pismih, ki jih je pisal iz raznih zaporov. V njih jo je bodril, da ne sme obupati ob dveh malih otrocih. Zmeraj je bil trdno prepričan v lepšo bodočnost in to ji je znal tako lepo prikazati, da je tudi ona laže prenašala hude čase. Tudi o življenju po vojni nam je dosti pripovedovala. Kratko je bilo to življenje, koliko načrtov je še bilo v njegovi glavi, ampak kruta bolezen ga je tako hitro pobrala, da je ostalo vse nenapisano. Solze sem videl v starkinih očeh ob spominih na že tako dolgo minulo življenje. Spominjam se, da je tudi meni postalo težko, ker sem spoznal, da je moral biti to res velik človek, ki je pustil tako globoke občutke in žive spomine v tej preprosti, vendar tako plemeniti ženi.

Ahac Navodnik, 7. b

Nekega dne smo se odpravili z očkom in mamico k Prežihu, kjer je bila otvoritev spomenika. Vzpenjali smo se po gozdni stezi. Naenkrat smo prišli na jaso. Zaslišali smo partizanske koračnice in na vrhu jase zagledali množico ljudi, ki se je zbrala okoli spomenika. Srečala sem prijateljico, s katero sva skupaj poslušali proslavo. Bila nama je všeč. Po končani proslavi sva se pogovarjali o Prežihovem Vorancu. Spomnili sva se na zgodbe iz knjige Solzice, ki sva jih večkrat prebrali. Pri Prežihu smo ostali skoraj ves popoldan, ker je bil lep dan. Ogledali smo si tudi spomenik ob hiši in Prežihovo spominsko sobo. Ta dan sem veliko novega izvedela in srečna sem, da imamo Korošci pisatelja in revolucionarja, kot je bil Prežih.

Karmen Vučko, 6. c

Ko še nisem hodila v šolo, sem šla z mamico in očkom prvič k Prežihu. Prišli smo na vrh. Razprostrl se nam je razgled

proti Uršlji gori in Kotljam. Bili smo navdušeni nad prelivajočo se zeleno barvo iglastih in listnatih gozdov. Tik pod nami je stala hiša. Mamica in očka sta mi povedala, da je v njej živel Prežihov Voranc, pomemben koroški pisatelj in revolucionar. Zvedela sem tudi, da je svoje prve črtice napisal prav na tem vrhu, kar kaže tudi spominska plošča ob hiši, kjer je živel. Ogledali smo si še spominsko sobo, ki nam jo je pokazala njegova žena. V njej so bila vsa dela, ki jih je napisal. Takrat sem tudi prvič slišala za Solzice, ki jih je Prežih napisal v spomin svoji materi. Bile so zadnja Prežihova knjiga. Kasneje sem te črtice še večkrat sama prebrala. Vedno mi bo ostal v spominu moj prvi pohod na Prežihovo.

Mirjana Vučko, 8. a

Nekega dne sva se z očetom odpravila na grob Prežihovega Voranca. Stopila sem h grobu in se zazrla vanj. Pomislila sem, da v grobu leži velik pisatelj, revolucionar in kako lepo bi bilo, ko bi bil med nami. Premišljevala sem in se v mislih pogovarjala z Vorancem. »Ko bi le še živel!« sem pomislila. Rada bi videla dobrega človeka v obraz in mu podala roko. On se je boril za pravice delavcev. Takrat sem začula šumenje. »Kaj je to? Ah, to je le veter, ki šumi mimo dreves.« Tedaj me je poklical očka. Prižgala sem svečke in dala v vazo rože. Bila sem vesela, da sem lahko prižgala svečke dobremu človeku.

Ko sem prišla domov, sem še dolgo razmišljala o tem. Sklenila sem, da bom še večkrat šla na njegov grob in prinesla sveče ter rože. Želim, da bi se še srečevala z njegovimi knjigami.

Andreja Blatnik, 5. b

Nekega dne smo imeli športni dan. Šli smo v Kotlje z namenom, da si ogledamo nekaj o Prežihu. Najprej smo šli k Prežihu. Tam smo videli njegovo hišo. Nato smo se napotili k njegovi rojstni hiši. Danes je ta hiša obnovljena in v njej živi družina Trup. Pred hišo je še samo plošča, na kateri piše: »Tu se je rodil Prežihov Voranc.« Tu smo bili nekaj časa, nato pa smo se napotili proti Kotljam, kjer je njegov grob. Na ta grob grem vsako leto z očetom in mamo. Tam počiva tudi moja prababica, ki je bila Prežihova sosedka. Kot otroci so se skupaj igrali in preživljali svoja otroška leta.

Milan Šuler, 7. c

Bil je mrzel, nadvse vetroven prvi novembrski dan. Odhitela sem v trgovino in kupila sveče, ker sem bila popoldne namenjena na pokopališče.

Prestopala sem z ene noge na drugo in roke tiščala tako globoko v žep, da mi mraz ne bi mogel do živega. Končno je izza ovinka pritekla prijateljica, katero sem čakala. S svečami v rokah sva se odpravili na pokopališče in jih prižgali na grob. Močan veter pa majhnim utripajočim plamenom ni pustil do živega. Ena mi je še ostala v žepu in nisem se mogla spomniti, kateremu grobu sem jo namenila. Približala sem se izhodu. Tedaj pa sem zagledala grob Prežihovega Voranca. Na njem je bilo vse polno sveč. Pri-

žgala sem svojo in jo postavila na spomenik. Bilo je že skoraj temno, ko sem zapustila pokopališče. Pri vratih sem se še enkrat obrnila. Vse velike sveče je ugasnil veter. Le ena čisto majhna je še gorela. Naposled se je predala vetru in pokopališče je utonilo v temo.

Listje mi je šumelo pod nogami in veter mi je bičal obraz, ko sem se vračala. Srečna sem bila ob misli, da sem prižgala svečo na Prežihov grob.

Bojana Perič, 7. b

Z očetom sva prišla na Prežihov grob. Stala sva pred njim in ga nekaj časa opazovala. Bil je brez cvetja in svečk. To me je zelo razočaralo. Pomislila sem: »Oh, ko bi bil Prežihov Voranc še med nami.« Pisal je zelo lepe povesti. Rada berem njegove knjige. Veliko piše o materi. Nekaj časa sem molčala. Mislila sem nanj. Nekdo šepeta. Ne, to je tihi vetrič, ki piha umirjeno in trka ritem mojega srca. Na njegovem grobu si je lepo domišljati njegove povesti. Veliko se jih spomnim. Malo se pogovarjam z njim, čeprav vem, da me ne sliši. Nekdo me kliče. Prislunila sem. »O, to je moj oče.« Pravi, da se moram počasi poslovi. Prižgem svečke, dam cvetje v vazo in se še enkrat ozrem nazaj. Moje srce je že bolje utripalo, ko sem videla, da je grob mnogo lepši kot prej. Sklenila sem, da bom še večkrat šla na njegov grob prižgat svečke in vedno bom s seboj prinesla tudi cvetje.

Alenka Pavšer, 6. b

Vorančevo delo v naši zavesti

Kaj mi pomeni Prežih? Nekaj veselega, nekoga, ki je nam Korošcem ponesel slavo v svet. Prežihov Voranc je eden izmed velikanov slovenske književnosti. V svojih knjigah je svetu predstavil kruto resnico o koroških ljudeh, ki so trpeli pred vojno in tudi med njo. Prikazal mu je ljudi z močno voljo ljudi, ki se niso ustrašili sovražnika, temveč so se z vsemi močmi borili za zlato svobodo. Eden izmed njih je bil tudi on sam. Ponosni smo, da je prav naš rojak, da se tudi Korošci lahko s kom ponašamo. V svojih delih je svetu prikazal tudi Koroško, deželo ljudi z upornim duhom, deželo z zemljo, za katero se je bilo vredno boriti in sovražniku pokazati, da je ne damo.

Nihče drug ne bi znal, razen Cankarja, tako lepo opisati matere, kakor jo je znal Prežih. Mater je ljubil neizmerno in kdor tako ljubi svojo mater, jo pozna bolje kot sebe.

S ponosom Korošci izgovarjamo njegovo ime. Še posebej radi pa rečemo: »Naš Prežih!« Saj je resnično naš.

Tanja Kotnik, 8. c

Droben deček je pasel »bicke« po rebrih pod Uršljo goro. Oziral se je v dolino, kjer je sopla »fabrika«.

Ta deček je bil Prežihov Voranc, slovenski in koroški pisatelj.

Rana mladost mladega Voranca se je zvrstila v knjigi Solzice. Bolečina prizadetega otroka v neenaki borbi med bogatimi in revnimi je zaživela v besedah in v sliki s tako silo, da je ganila še tako trdo srce.

V povesti Ajdovo strnišče so ljubezen do koroške zemlje izrazile besede Vorančeve babice: »Oh, pusti me, Voranc, saj žanjem letos ajdo zadnjobart.«

Iz povesti Levi devžej pa spoznamo, kako težko so včasih živeli otroci, saj je Prežihova mati rekla: »Sosedovi otroci so siroteji, kar nimajo matere.«

Ko hodimo po Vorančevi poti, se ustavimo pri Prežihu. Tam je skala s tablo, kjer so vklesane naslednje besede: »Tu pri Prežihu na parni je začel Prežihov Voranc klesati svoje nesmrtnne podobe samorastnikov.«

Knjige Samorastniki še nisem prebral, vendar poznam spomenik v ravnem parku, kjer je napisano: »Vi niste kakor drugi otroci, vi ste samorastniki.«

V pripovedi Prežih se je ohranilo veliko lepih koroških besed, ki jih danes govorijo le starejši ljudje.

Včasih se mi vse skupaj ni zdelo pomembno, ker sem bil mlajši in nekaterih stvari nisem razumel.

Danes vem, da sem se iz prebranih Vorančevih besed naučil ljubiti koroško zemljo, saj je to zemlja, kjer sem se rodil.

Igor Irman, 8. a

Delo Boj na Požiravniku nam resnično prikaže boj kmeta z zemljo, ki je bila velik požiralec in so jo s težavo obdelovali. Podrobno nam opiše mladost kmeta Dihurja in mladost njegovih otrok. Njihove mladosti skoraj ne bi mogli imenovati mladost, saj so samo garali na tistem koščku zemlje, ki jim ni dal skoraj ničesar. Kljub mukam pa so zemljo skrbno in z ljubeznijo obdelovali.

Ko sem delo brala, so mi po glavi rojile misli: »Zakaj so morali imeti Dihurjevi tako trdo življenje? Mar ne bi mogli živeti drugače? Ali res ljubezen prenese take muke? Da, ljubezen Dihurjevih do zemlje ni usahnila, dokler niso ugasnili njihova življenja. Zakaj so razlike med ljudmi? Verjetno zato, ker je človek nenasitna zver, ki se z ničimer ne zadovolji. Morda pa tudi zato, ker je človek vedno hotel vladati nad človekom.«

Prežih nam je v svojem delu opisal veliko ljubezen do rodne zemlje, četudi ne rodi veliko. Opisal pa je tudi koroško deželo, ki je za nas vse tako lepa, in njene ljudi, ki so se borili z zemljo za težko pridobljeni vsakdanji kruh.

Silva Navotnik, 8. c

V zbirki Samorastniki so zbrane novele, ki govorijo o krivicah in o trdem življenju, ki je klesalo koroške ljudi. Meta simbolizira vse koroško življenje, ponosno prenaša vse težave, trpljenje jo dela le še trdnjšo. Življenje je ne zlomi — nasprotno, njeni samorastniki se od nje naučijo ponosa in poguma, življenju pa stopajo nasproti polni optimizma, vsem težavam navkljub. V Samorastnikih zaživijo: kmetje, delavci, baltarji in knapi. Njihove življenjske zgodbe je Prežih povezal v pripoved koroške dežele, o nje-

nih lepota in njeni neizprosni, o bogastvu, ki ga skrivajo neizmerni lesovi, in o bedi ljudi, ki v njih iščejo svoj kruh. Koroška ostaja Koroška. Čeprav ljudje tod spreminjajo svoje navade, pa v bistvu ostajamo koroški samorastniki. In prav to je tisto, kar daje tej Prežihovi knjigi največjo vrednost.

Jana Kamenik, 8. c

Že zgodaj zjutraj sem se odpravila na sprehod, nekam proti Uršlji gori, kjer bi lahko opazovala sončni vzhod. Dan je bil čudovit, na nebu ne enega oblaka in v moje srce se je skrivoma prikradla dobra volja. Prevzelo me je nekakšno veselje; tako rada bi na ves glas zapela, poskočila in odhitela neznano kam. Tega nisem storila, kajti bila sem še v mestu, sredi te sivine, tega prahu, ki ti teži srce. Polagoma sem le prišla ven v naravo in noge so me same zanesle na kraj, kjer se je rodil naš pisatelj Lovro Kuhar — Prežihov Voranc. Tu sem se ustavila, sedla v mokro travo in opazovala biserno roso, ki je počasi izginjala proti soncu, ki se je sedaj že z vso svojo močjo in krasoto kazalo na jasnem, sinjem nebu.

Ko sem tako opazovala svet okoli sebe, sem se spomnila družine Karničnikov, bogate družine, ki pa je bila ošabna, trdovratna in samoljubna. V tej družini so imeli sina Ožbeja, ki pa je ljubil revno baltarico, njihovo dekle Meto. Starši so nasprotovali tej ljubezni, saj so svojemu sinu že namenili bogato nevesto. Meta pa je bila zelo revna. Meta in Ožbej sta se skrivaj sestajala. Ko pa je prišla na dan vest, da bo Meta rodila, je bila sramota na vrhu. Zelo so jo mučili, a ljubezen do drugega ni zamrla, temveč je vedno bolj rastla.

»Temu kar ni moje, se odpovem, temu pa, kar je moje, se ne odpovem...« je rekla Meta na graščini, ko so jo vprašali, ali se odpove Ožbeju. Te besede so bile

usodne. Pretepli so jo, a tudi to pot je vzdržala. Še naprej se je skrivoma sestajala z Ožbejem.

Zamislila sem se nad vsem tem in vprašala sem se, zakaj je bilo tako, zakaj so morali nekateri ljudje prestajati takšne muke samo zato, ker so ljubili.

Zazrla sem se v daljavo in zazdelo se mi je, da vidim to Hudabivško Meto in njenih devet otrok, kako garajo in se mučijo po polju. Zazdelo se mi je, da slišim njen preroški glas: »Devetero pankrtov vas je, kadar boste odrasli, branite svojo pankrsko čast. Vi niste kakor drugi otroci — vi ste samorastniki. Zdaj, po meni, vas je devet, čez petdeset let vas bo lahko že sto, čez sto let vas bo petkrat, desetkrat toliko. Potem si boste združeni lahko priborili svojo enakovrednost, svoje pravice...«

Solze so mi polzele po licu, saj sem vse, kar je Meta prestajala, razumela in razumela sem tudi njenih devet otrok. Ne razumem le Karničnika, kako more biti kdo tako krut.

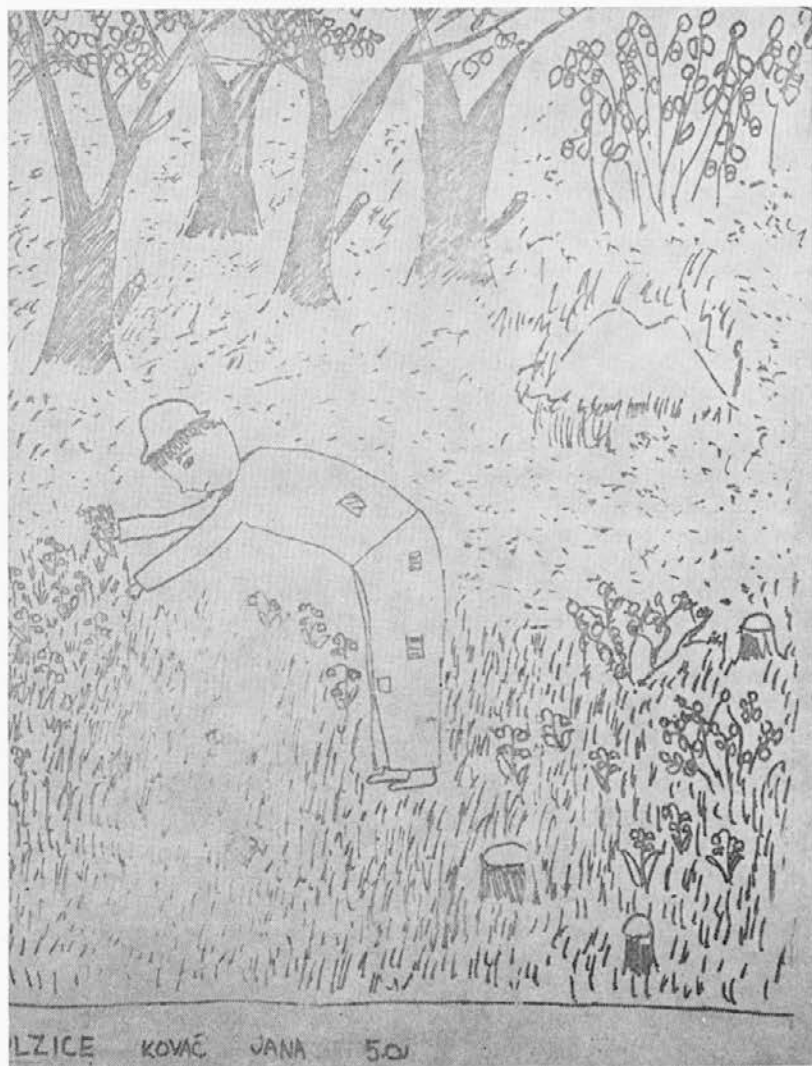
Jelka Tajnik, 8. b

Hodim po poti skozi gozd proti Prežihu. Jesenske meglice se vlačijo čez hribe, počasi se odkrivajo pobočja Uršlje gore in drugih hribov. Med smrekovim gozdom se kažejo posamezne domačije.

Pridem mimo ostankov turških šanc. Zagledam Prežihov vrh in visoki spomenik iz lesa, ki ves mogočen vstaja iz meglice. Ustavim se in se usedem na rob gozda. Gledam po Uršlji gori in drugih hribih. Iz Kotelja se sliši zvonjenje. Nekje drugje se pasejo krave.

Jaz pa gledam visoki spomenik in premišlujem. Pred očmi se mi pokažejo podobe bosih sosedovih otrok; črnih »pik« v snegu, majhnega Prežihovega Voranca z velikim šopom dehtenih solzic, goreče Kotlje, Dihurčka iz Boja na požiravniku in drugih oseb iz črtic in romanov Prežihovega.

Solzice IV

vega Voranca. Za tem pa še podoba Voranca samega. Njegov obraz se pokaže velik in mogočen in zasenči vse ostalo.

Razmišljam o njem. Preprost najemniški otrok, zrasel v velikega moža slovenske kulture in naprednega revolucionarja. Na sebi je občutil krivice nasilnega kapitalističnega režima. Kljub temu, da je bil večkrat zaprt in tudi smrt mu je grozila, je vseeno še naprej aktivno delal v KPJ. Pomagal je organizirati II. in III. kongres SKOJ in aktivno delal in opravljal tudi druge zahtevne naloge. Njegovo ilegalno delo ga je prisililo, da se umakne pred oblastmi v tujino. Po dolgi in težki poti je prišel nazaj na avstrijsko Koroško, kjer je tik pred srečanjem z družino padel policiji v roke. Kljub mnogim težavam ni omagal, kajti živel je v upanju, da bo nekoč bolje in lepše na svetu.

Med opravljanjem težkih nalog je tudi mnogo pisal o življenju preprostega koroškega človeka, o krivici, ki se mu je godila pod izkoriščevalci, in njegovem boju z njimi. Pretresljive usode preprostih ljudi so ga spravile na revolucionarno pot.

Boril se je, zmagoval in končno zagledal svobodo po drugi svetovni vojni. Kljub bolezni, ki ga je tlačila v posteljo, je neumorno delal naprej, dokler mu niso obnemogle moči in je 18. februarja 1950 umrl v Mariboru.

Pred mano je njegova podoba izginila. Izza Uršlje gore pa je sijalo sonce.

Patrik Kolar, 6. a

Solzice je napisal Prežih materi v spomin. Silno sta bila drug na drugega nave-

zana in njej se je čutil dolžnika, da je sploh postal pisatelj. Mati je bila namreč neizčrpna zakladnica zgodb in jih je z živo prizadetostjo pripovedovala svojim otrokom.

Solzice so bile zadnja Prežihova knjiga in se je drži prav poseben čar. Na pot jih je s toplim in občudovanjem polnim uvodom pospremil sam veliki mojster slovenske besede Oton Župančič (1949).

V Prežihovem šopku je enajst cvetov. Povezujeta ga dva najlepša: Solzice in Ajdovo strnišče, mila spomina na zlato mater ter blago babico.

O nastanku črtic Solzice je pisala tudi Kristina Brenkova.

Konec spomladi je šel ilegalec Prežih s kurirko proti Rožniku na novo javko. V jutru je ležala ljubljanska megla in zanjo vzdihli gramozne jame. Z vrta ob nizki hiši je zadehtelo po solzicah, kakor pravimo na Koroškem šmarnicam.

Solzice so zrastle v Prežihovem srcu, v krvavih dneh kot lepe sanje o materini ljubezni, o toplih rokah, ki te objamejo, stisnejo v naročje in si ves varen v njem.

Po delu Kristine Brenkove priredila:

Darja Krejan, 5. c

Ko sem začela hoditi v prvi razred, sem najprej spoznala črke. Nekaj tednov po prvem polletju sem dobila v roke knjigo Solzice. Knjigo je napisal koroški pisatelj Prežihov Voranc — Lovro Kuhar. Bila je zelo zanimiva. Prežihov Voranc je v njej opisoval svoje življenje in delo. Opisal je svoje otroštvo in šolska leta. Moja najljubša zgodba v tej knjigi je Levi dev-

žej. Večkrat sem jo že prebrala. Ko bom starejša in bom razumela tudi zahtevnejše knjige tega pisatelja, sem prepričana, da bom z veseljem segla po njih.

Klavdija Kobolt, 4. c

Imela sem sedmi rojstni dan. Sonce je sijalo in veselo sem se vračala proti domu. Vedela sem, da bom dobila darilo, ampak kakšno, tega nisem vedela. Doma so me pričakovali mama, očka in darilo. Bil je velik paket. V njem so bili čokolada, bluzica in gramofonska plošča. Na plošči je bila narisana žena s solzicami v rokah, ob njej pa deček s solzami v očeh. Nad sliko je pisalo Solzice. Položila sem ploščo na gramofon. Ob koncu plošče sem bila polna občutkov in vprašanj. Zakaj je moral pasti v tisti grozni jami, v Peklu?

Hodila sem šele v prvi razred in Prežihovega Voranca še nisem poznala, vendar sem v srcu občudovala majhnega, pogumnega dečka, ki je kljub strahu nabral solzice za mater. Ko sem pozneje spoznala še druga njegova dela, se je občudovanje in spoštovanje do njega še povečalo. Njegovih del: Levi devžej, Prvi maj, Potolčeni Kramoh, Ajdovo strnišče, Doberdob, Samorastniki ne bom nikdar pozabila.

Preprosti slovenski kmet je vse tako lepo opisal: polje, Pekel, babico, mater in življenje teh revnih ljudi.

Njegovo življenje in življenje otrok, ki jih je opisoval, je bilo težko. Z našim brezskrbnim otroštvom se ne da primerjati. Od prve paše pa do bega čez mejo so Prežiha spremljale težave, kot vse zavedne Slovence in njihove družine. Prežihov Voranc pa je bil vedno zaveden kakor njegov oče. Pred NOB je delal s komunisti in pozneje s partizani. A tudi na pisateljstvo ni pozabil.

Leta 1950 je v Mariboru umrl, a s svojimi deli bo med nami večno živel.

Andreja Ivartnik, 7. a

Prvo vsakdanje Vorančevo opravilo je bila paša. Vsak dan se je moral že zarana zbuditi in pasti živino. Najraje je pasel na travniku za hišo. Nekega dne pa mu je oče rekel, da bo moral pasti tudi v Peklu. Pekel je bila grda temačna globača na koncu polja. Bila je podobna globokemu kotlu. Bregovi so bili porasli z zaniknim grmovjem, trnovju podobnim rastlinjem. Pekel je bil tako neprijeten, da se je človeku stisnilo srce, ko je stopil vanj. V njem je bil edino lep in živ studenec, ki je izginjal v globači. Najraje pa se je v Peklu pasla živina, ker je bila tam najsočnejša trava. Voranc se je bal pasti v Peklu, ker je bil odvrten in temen.

Nekega dne je mati rekla očetu, kako bi jutri rada nesla v cerkev solzice. Voranc se je zbudil zelo zgodaj ter po prstih odšel pred hišo. Hitro je stekel proti Peklu. Ko je pritekel na rob, si je zakril oči ter začel trgati šope dehtečih solzic. Pri tem opravilu se ni upal nikamor ozreti. S polnim naročjem solzic se je zagnal proti hiši in pritekel tja ravno takrat, ko je mati stopila na hišni prag. Planil je pred njo s polnim naročjem solzic in zmagoslavno zaklical: »Mati, mati, solzi-

ce...!« Materin obraz je pokrili blažen smehljaj. Pogled je povesila nanj in rekla: »Kaj pa ti je, pobič, da se jočeš...?« Njegove oči so bile polne težkih solz. Mati je spoznala njegovo veliko žrtev ter ga rahlo in nežno pobožala po laseh.

Darja Kozar, 6. c

Na koncu našega polja je stala grda, temačna globača, ki so ji rekali Pekel. Tega kraja sem se bal že od malega.

Nekega dne, ko mi je bilo šest let, mi je oče naročil, da moram živino napasti v Peklu. Zgrozil sem se ob teh besedah in kar na jok mi je šlo.

Na dnu Pekla sem se usedel. Kar naenkrat sem v strahu in joku pričel teči na polje, kjer sta delala oče in mati. Povedal sem jima, da sem izgubil živino. Oče je spoznal, da sem se zlagal.

Zvečer, ko sta oče in mati strmela v vi-gredno noč, je mati dejala, da bi rada nesla solzice v cerkev. Oče je odgovoril, da so solzice samo še v Peklu.

Zjutraj sem hitro vstal. Stopil sem na dvorišče in neka čudna sila me je dvignila z mesta, kjer sem stal, da sem pričel teči proti Peklu. Na dnu Pekla sem našel cele šope dehtenih solzic ter sem jih začel z vso naglico trgati.

S polnim naročjem cvetic sem pričel teči proti domu, kamor sem došel ravno v tistem trenutku, ko je mati stopila na hišni prag, prav takrat pa jo je obsijalo jutranje sonce. Bila je zelo lepa. Planil sem pred njo s solzicami in mati me je pobožala, saj je vedela kako sem se bal Pekla.

Ana Krančan, 5. c

Lepega sončnega dne smo šli na sprehod. Pot nas je vodila na Kogel. Bil je lep dan. Komaj smo se približali domačiji, kjer je živel Prežihov Voranc, sem se tako zamislila, da sem obstala. Zdelo se mi je, da imam pred seboj knjigo Solzice in da vidim v tem lepem dnevu človeka, ki je neizmerno ljubil svojo mater in svojo domovino. V knjigi Solzice je Voranc lepo opisal ljubezen do matere, ki ji je prinesel solzice. V mislih sem videla Voranca pred domačijo in mater, kako je srečna vzela solzice. Res, zdelo se mi je, kot da še vedno živi. Ob teh mislih me je poklical oče in rekel: »Gremo si ogledat globačo Pekel!« Ob globači, ki se je je Voranc tako bal, sem se spomnila, kako je pasel ovce in kakšen strah je imel pred to globačo. Meni se sedaj ni zdela tako temna in globoka, kot je bila tedaj, ko je tam trgal solzice on, ki je imel tako rad svojo mater. Srečna sem se vrnila domov in zdelo se mi je, da sem resnično srečala Prežihovega Voranca.

Mira Škerget, 6. c

Prežih je veliko pisal o Peklu. To je bil najgrozovitejši kraj, ki ga je poznal. Zelo lepo je znal to globačo opisati. Predstavljal sem si gosta drevesa, v globači bi naj bilo temačno, na dnu pa bi tekel potok in bilo bi te kar groza, če bi slišal njegovo šumenje. O tej globači sem si predstavljal pač vse najslabše.

Po tistem pa sem si želel ta kraj tudi videti. Res sem ga videl. Vendar sem bil

Pred otvoritvijo Prežihove bajte

zelo zelo razočaran. Nič ni bilo takega, kot se je meni dozdevalo, pa tudi solzic ni bilo veliko.

Doma sem še enkrat prebral zgodbo o Peklu, pa vendar ni bila tako grozna, kot sem si mislil.

Šele takrat sem spoznal, kakšno domišljijo imajo majhni otroci, ki so komaj začeli brati.

Bral sem še mnoge druge Prežihove knjige, vendar se mi je zdela izmed vseh prebranih knjig najlepša knjiga z naslovom Solzice.

Stanko Božič, 6. a

S skupino tovarišev sem s hitrimi koraki stopal proti Peklu. Daleč za nami se je vila kolona drugih učencev in tovarišic, ki so stopali prav počasi, kakor da se jim nikamor ne mudi. Proti Peklu sem stopal prvič, zato mi je bilo prav tesno v srcu, ko sem pomislil, kakšno je tisto brezno,

katerega se je Voranc tako bal in ki ga je opisoval v berilu. Končno smo prispeli na vrh nekega grička in nekdo je vzkliknil: »Prispeli smo!« Oziral sem se okoli sebe in z očmi iskal tisto strašno brezno, a opazil ga nisem nikjer. Nato smo se spustili po strmim pobočju navzdol, v nekakšno ozko sotesko, jaz pa sem vprašal: »Je to Pekel?« »Da,« je potrdil neki tovariš. Bil sem grdo razočaran. Začel sem se ozirati okrog sebe, videl pa sem le grmovje, potok, a nikjer trave, kjer bi se lahko pasla živina. A nekaj sem le opazil. To so bile solzice, ki so se kljub letom, razen potočka, ohranile do danes.

Drago Slavič

S Prežihom sem se spoznala že v prvem razredu, ko sem šele spoznavala skrivnosti knjig. Prvo njegovo delo sem prebrala v knjigi Solzice, ki sem jo dobila od očka in mame za rojstni dan.

Slovesnost se je pričela

Njegova knjiga mi je bila že ob samem začetku zelo všeč, ker so črtice v Solzicah napisane zelo preprosto. Vsaka izmed črtic v tej knjigi je napisana zelo razburljivo, posebej lepo pa je opisana okolica Prežihove domačije in Raven.

Sedaj vem o Prežihu veliko več, kot sem vedela takrat. Prebrala sem že nekaj njegovih knjig: Čez goro k očetu, Doberdob in Jamnica. Veliko sem zvedela o njegovem revolucionarnem delu, ki je bilo zelo pomembno za pravice delavcev in kmetov.

Najlepše pa je opisana njegova revolucionarna pot v spominski sobi v Kefrovem mlinu, kjer je poleg tovariša Tita in drugih tovarišev snoval novo pot v lepšo bodočnost.

Alenka Pšeničnik, 7. c

Prežihov Voranc je s knjigo Solzice ustvaril eno najlepših umetnin v svoji bogati ustvarjalni karieri.

Solzice je napisal Voranc v spomin materi, na katero je bil izredno navezan in ji je bil v mnogočem zelo hvaležen, da je sploh postal pisatelj. V Vorančevih Solzicah je enajst črtic, enajst prelepih biserov, med katerimi še posebej izstopata Solzice in Ajdovo strnišče, spomina na njegovo mater in babico.

V črtici Solzice je opisal dogodek, kako se je, star komaj nekaj več kot šest let, odpravil v temno zaraščeno globačo Pekel po solzice za mater, da bi z nečim izrednim pokazal, kako močno jo ima rad. Voranc je to bitko s strahom, ki se je imenoval Pekel, zares doživeto opisal, kot uspe le največjim mojstrom sveta.

S takimi in podobnimi deli se je Voranc nesmrtno zapisal v zgodovino velikanov slovenske pisane besede.

Milan Žlof, 7. č

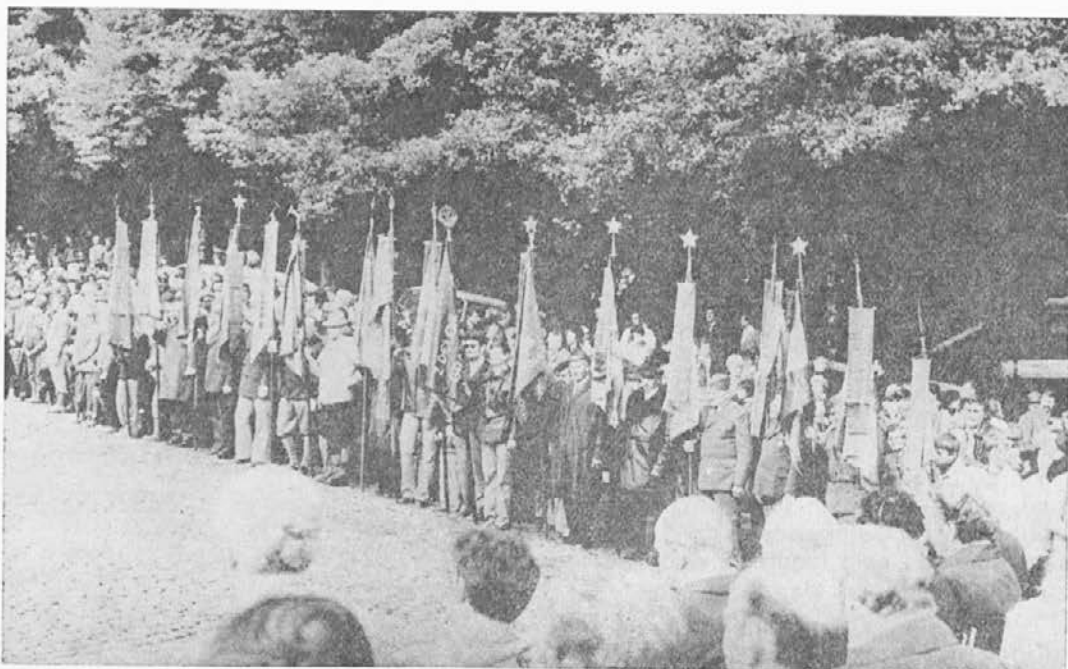
Nekega dne sem se odločila, da bom prebrala črtico Solzice znanega koroškega pisatelja Prežihovega Voranca. Prebrala sem jo in se zamislila, kako lepo bi bilo, ko bi se sedaj pred menoj pojavil Prežihov Voranc in bi se lahko z njim pogovorila o vsem, kar me zanima.

Zmračilo se je in odšla sem spat. Ponoči se mi je sanjalo, da je prišel od nekod Prežih in sva se začela pogovarjati. Vprašala sem ga, kako so takrat živeli otroci. Povedal mi je, da so imeli takrat zelo malo hrane in obleke. Pomagali so staršem v upanju, da bodo tudi oni nekoč dobili plačilo.

Na vprašanje, kako se je počutil takrat, ko je šel v Pekel za mamo nabirat solzice, je odgovoril takole: »Objela me je čudna tesnoba in strah me je bilo, da sem se kar tresel. Vendar me je v srcu grelo, ker sem vedel, da nabiram solzice za mater, ki jo imam najraje in bi zanjo dal tudi življenje.«

Zjutraj, ko sem se zbudila, sem premišljevala, ali je to resnica ali ni. Vedela sem, da ni, zato mi je bilo žal, da sem se morala tako hitro zbuditi, kajti lahko bi zvedela še marsikaj, pa čeprav samo v sanjah.

Jasna Gorenšek, 7. č

Zastave

Lepega jesenskega dne sem se z mamo in sestro odpravil na izlet. Namenjeni smo bili k Prežihu. Hodili smo po ozki stezi. Veje, ki so bile povešene, so bile videti težke. Rosne kaplje v travi so se v jutranjem soncu bleščale kakor biseri. Stopali smo počasi in previdno. Moji koraki so bili težki. Prišli smo do hiše.

Usedel sem se v travo in se zamislil. Misli so se mi prepredale kot pajčevina v kotu. Spomnil sem se Prežihovih Solzic. Solzice so knjiga, ki jih najraje prebiram.

Pri prebiranju Solzic sem se naučil spoštovati domovino, ljubiti svoj domači kraj in še bolj ceniti mater. V Pekel še nisem šel po solzice. Morda je tudi mene strah? Večkrat pa sem nabral poljsko cvetje in ga postavil v vazo na mizo. Živine še tudi nisem pasel. Pomagal sem jo krmiti v hlevu. Prežih šole ni maral. Hoditi je moral v nemško šolo. Učitelji so bili Nemci. Otroštvo preživljamo drugače. Govorimo slo-

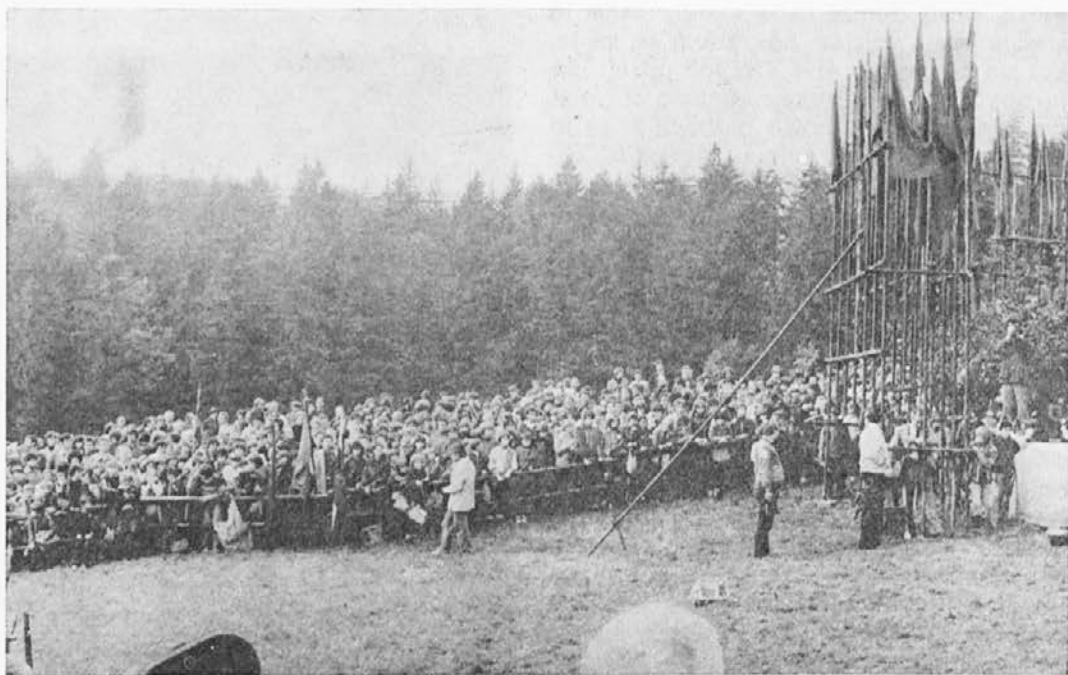
vensko in sproščeno praznujemo prvi maj. Rad berem knjige. Vsaka me po svoje prevzame. Vesel sem, da znam brati.

Zaslišal sem ropot tovarnjaka. Predramil sem se. Ozrl sem se po Preškem vrhu. Ali je ta vrh še tak, kot ga je opisoval Prežih? Zagledal sem spomenik Prežihu in preurejen dom. Preški vrh se spreminja.

Doma nisem mogel zaspati. V roke sem ponovno vzel Solzice. Knjigo sem prelistal in ob razmišljanju zaspal.

Miran Trafela, 7. a

»Greva k Prežihu,« je določila mama. Sprva sem ugovarjala, potem pa sem le popustila. Bilo je lepo vreme in zato sva se z mamo odločili za sprehod. Zakaj pa ne bi šli k Prežihu, saj še nisva bili tam in zato je prav, da enkrat obiščeva dom, v katerem je Lovro, naš koroški pisatelj, odraščal. Ustavili sva se pred

Kljub slabemu vremenu je bilo ob odkritju spomenika na Prežihovem vrhu veliko ljudi

Pred Prežihovo bajto

njegovo spominsko ploščo. Mama jo je le prebrala, jaz pa sem se zamislila. Spomnila sem se Prežihovih Solzic in njegove matere.

Kako je Lovro spoštoval svojo mamo, jo ubogal in je kljub svoji mladostni sramežljivosti in plašnosti šel v Pekel po solzice zanjo. Strah ga je bilo v Peklu in zato je raje mižal in nabiral solzice za mamo, da jih bo v nedeljo lahko nesla k maši — šmarnicam. Potem pa se vprašam, ali bi jaz kdaj šla kamorkoli za mamo po rože. Gotovo ne, če bi mi bilo tisti trenutek zunaj lepo.

Lovro pa je šel, ne da bi ga mati prosila. To je še en dokaz, kako je imel Voranc rad svojo mamo. Saj imam ..., »Kje si, ne bom te čakala!« »Seveda — mama!« Malo sem se jezila, ker me je prebudila iz razmišljanja. Napotili sva se naprej po gozdni poti na šance. Ob poti so

rasle gozdne cvetlice. Odtrgala sem nekaj cvetlic in jih dala mami. Zelo se jih je razveselila, kot da je to najlepši dar, kar jih svet premore.

Marjana Mlinar, 8. r.

Pri nas je navada, di si ljudje radi dajejo razne priimke. Tako so imenovali Potolčeni Kramoh tudi majhnega dečka, ki je hodil skupaj z Vorancem v šolo. Bil je droben, belih las in obrvi. Oblečen pa je bil v belo hodno obleko. Voranc ga je imenoval kar kepa, ker je bil še v obraz ves bled in bel.

Otroci so ga radi dražili in vedno se je hudoval. Potolčeni Kramoh naj bi pomenilo nekaj žaljivega. Nekega dne je dečku tudi Voranc nagajal s Potolčenim Kramohom. Skočil je čez potok. Deček je s težavo skočil za njim. Bil je zelo uža-

ljen, skril se je za grmovje in se Vorancu ni oglasil. Šele, ko je Voranc prišel čisto blizu in ga poklical s pravim imenom Cencelj, se mu je oglasil. Žalostno ga je vprašal, zakaj ga tudi on tako kliče. Vorancu se je deček zasmilil in obljubil mu je, da ga nikoli več ne bo klical Potolčeni Kramoh.

Dečka sta postala dobra prijatelja in Voranc ga je branil tudi, kadar ga je kdo poklical Potolčeni Kramoh.

Sandra Prinčič, 6. c

Velikokrat sem že prebrala knjigo Solzice. V njej najdem toliko zanimivih dogodkov, v njej odkrivam svet, ki me obdaja.

Le kdo bi znal babico prikazati lepše, kot jo je Voranc v Ajdovem strnišču? In mater, ki si je v vigrdnem večeru zaželela solzic, katere bi naslednji dan odnesla v cerkev.

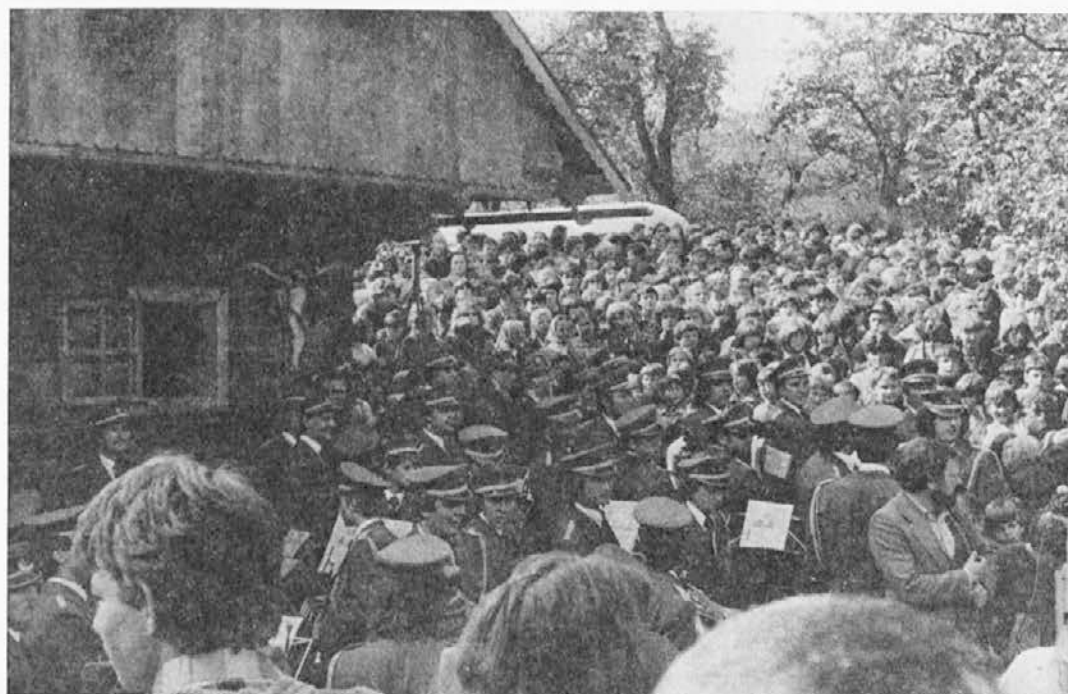
Ko je mali Voranc to slišal, je komaj čakal, da gredo spat. Vsako jutro ga je bilo treba metati iz postelje, toda to jutro je vstal sam. Planil je iz hiše in tekkel čez polje proti Peklu. Z zaprtimi očmi se je pognal v Pekel in hlastno trgal dehteče solzice. S šopkom v roki je stekel proti materi, ki je stala na pragu, vsa ožarjena od vzhajajočega sonca. Materi je izkazal veliko ljubezen. Bil je velik junak, da si je upal v ta temačni Pekel, katerega se je vedno tako bal.

Anita Valentar, 5. c

Prežihov oče je bil trden Slovenec. To je opisal Voranc v črtici Dobro jutro. V tej črtici je napisal, kako je bilo v šoli. Od drugega razreda dalje je bil slovenski jezik le učni predmet. Voranc je moral obvezno hoditi k uri slovenskega jezika, drugače jih je dobil od očeta, ki ni popustil. Mati je bila milejša in jo je Voranc tudi opisal v nekaterih delih. Oče pa je Vorancu venomer ukazoval, da mora pozdravljati slovensko in ne po nemško, kakor so jih učili v šoli. Nekega dne, ko je Voranc gnil na pašo, je srečal lepo oblečenega gospoda. Ura je bila štiri zjutraj in to se je Vorancu zdelo smešno. Ni vedel, ali naj pozdravi slovensko ali nemško. Iz ust mu je naenkrat ušlo: »Guten morgen.« Gospod ga je osorno pogledal in odzdravil: »Dobro jutro, mladi gospod.« Voranca je postalo sram in v mislih se je zarekel: »Moj rod, nikdar več v življenju te ne bom izdal!« Da je to prisego držal, pričajo njegove slovenske knjige.

Dušan Gradišnik, 5. b

V črtici Levi devžej opisuje Prežihov Voranc bedo otrok, ki so hodili k njegovi materi prositi kruha in suhega sadja. Umrla jim je mati in je skrbela poslej za njih mačeha, ki jih ni imela rada. Kadar jih je zagledal, so se mu zdeli kot črne pike, ki so v visokem snegu stopicale proti hiši. Včasih je bil nanje tudi ljubosumen, da ga je morala mati pokarati. Nekega mrzlega zimskega dne so se te pike spet pojavile v snegu. Bile so slabo oblečene in prezeble. Te pike so se vedno večale in večale, postale so tako velike, da si lahko razložil postave. Zadnji je vedno

V pričakovanju

priracal najmanjši. Na sebi je imel velik jopič in na jopiču velik žep. Potem, ko jim je mati napolnila žepe, je najmanjši skoraj v joku dejal: »Teta, tu je še en devžej.«

Vsi so odšli veseli z napolnjenimi žepi.

Beno Pačnik, 6. c

Pri sosedih je bilo veliko otrok. Mati jim je že umrla, zato so dobili drugo mater. Sosedovi otroci so bili velikokrat lačni. Večkrat so prihajali k nam, če so le mogli, včasih pa so se morali vrniti, ker jih je nova mati opazila. Nekega zimskega dne so sosedovi otroci prišli na naše dvorišče. Na pragu se je pojavila mati, ki jih je peljala v temno kuhinjo. Ker so bili vsi zelo premraženi, jih je posadila ob ognjišče, najmlajšega pa v naročje. Ko so nekaj časa tako sedeli, jim je mati prinesla suhih hrušk, orehe in drugo. Ko jim je napolnila velike žepe na prevelikih očetovih suknjičih, je prišel na vrsto tudi najmlajši. Ker je imel pač velik suknjič, je mati videla le desni žep. Ko mu je napolnila žep, je mali Nace skoraj jokajoče vzkliknil: »Teta, tu je še en devžej!« Ko mu je mati napolnila še levi devžej, so otroci drug za drugim odšli iz sobe proti svoji domačiji. Mati je še dolgo gledala za njimi.

Valerija Kosmač, 5. c

Našemu Prežihu v spomin

Naša koroška dežela je majhna, sestavljena iz hribov in ozkih dolin. Ni prostora za velika mesta in široke reke in ravnine kot drugod. V Črni je tako, kot da smo prišli na konec sveta, drugod ni veliko širše.

Zato pa smo Korošci še toliko bolj ponosni, da se je na naši zemlji rodil pisatelj, ki ga poznajo po vsej naši domovini. Mnogo ulic in šol nosi ime po Prežihovem Vorancu. Danes živimo v svobodi, pa komaj lahko verjamemo, da so še za življenja Prežihovega Voranca naši ljudje delali na grofovi zemlji in v grofovi tovarni. Danes obdelujejo kmetje svojo zemljo, delavci vodijo svojo tovarno. K temu so mnogo pripomogli takšni borci, kot je bil Prežihov Voranc, saj je s svojim delom spodbujal sotovariše k uporabi proti izkoriščevalcem. Tudi sam je bil komunist in borec proti fašizmu.

V Kotljah še živijo stari ljudje, ki imajo solze v očeh, ko pogovor nanese na to, kje naj se Prežihovemu Vorancu postavi spomenik. Pravijo, da to bolje vedo kot tisti strokovnjaki iz Ljubljane. Mi mladi pa bomo z zadovoljstvom pomagali urediti okolico spomenika našemu pisatelju, na katerega smo upravičeno ponosni.

Bojan Hercog, 8. a

Prežihov ožji svet se razprostira med jeklarskimi Ravnami in Uršljo goro v naši

Koroški. Nekako na sredi so Kotlje, ki veljajo za pisateljevo rojstno vas. Toda njegove rojstne hiše tu ne bomo našli in tudi na bližnjem Preškem vrhu ne. Moramo naprej od Kotelj do Rimskega vrelca pod gozdnato vznožje Uršlje gore.

Tu, v zaselku Podgora, stoji preprosta domačija, v kateri se je pisatelj rodil in preživel svoje prvo leto. Za spomin skrbi kamnita plošča ob vhodu z napisom: »V tej bajti se je rodil Prežihov Voranc.«

Hiša ni več taka, kot je bila nekdanj. Že bežen pogled razodene, da je vsa predelana in prenovljena. Levi del je bil sprva iz brun in tudi streha je bila lesena, s škodami krita. Veža se je nadaljevala s »črno kuhinjo«, kakršne so bile včasih na deželi običajne.

Vorancevi starši niso bili premožni, vendar niti ta skromni dom ni bil njihov. Začasno jih je uvidevno vzel pod streho očetov brat in jim odstopil sobici v desni polovici hiše, kuhinjo pa sta si družini delili. A gotovo so tudi tedaj kljub stiski in revščini na okencih cvetele rože vse do vrha, kakor danes. In po rožah ima naslov knjiga, v kateri je Prežihov Voranc opisal svoja otroška leta, »SOLZICE«.

To je bil odlomek iz Čebelice, ki ga je leta 1973 napisal profesor Stanko Kotnik.

Ne bo dolgo, ko se bomo Korošci končno oddolžili našemu pisatelju. Lahko bomo rekli, da tik pod Prežihovim vrhom stojita spomenik in hiša, v kateri bodo prostori Prežihovega muzeja. Otvoritev bo oktobra. Takrat bo tudi proslava, na katero se vsi Ravenčani in Hotuljci mrzlično pripravljamo. Čeprav smo predolgo čakali, da bi se našemu rojaku in revolucionarju zahvalili za vse, kar nam je napisal, se bomo ob Vorancevih slovesnostih učenci naše šole potrudili in vključili v vse akcije, ki bodo potrebne.

Saška Kamnik, 5. c

Uro hoda od mojega doma se razprostira vasica Kotlje. Da, ponosni smo nanjo, saj leži v dolini pod mogočnimi vrhovi Uršlje gore. Na ustnicah se mi nabira nasmešek, ko se ozrem proti čudovitemu vrhu, ožarjenemu s sončnimi žarki.

Tako kot mi, je bil ponosen tudi naš veliki koroški pisatelj Prežihov Voranc. S svojim delom je prebudil naša srca, ki danes hrepenijo po planinskem svetu in lepi vasi Kotlje. Živel je za malo, še nerazvito vasico in ljudem skušal prikazati tudi sončno stran našega življenja.

S pogledom na naše današnje Kotlje, ki so čedalje bolj in bolj razvite, skušamo obujati in ohraniti lepe spomine na našega velikega pisatelja in revolucionarja Prežihovega Voranca.

Irena Janet, 8. c

Najbrž danes na Koroškem ni človeka, ki bi mu Prežih nič ne pomenil. Prežihov Voranc je zelo velik in cenjen pisatelj. Za svoj narod ima ogromne zasluge. Zapusit nam je veliko dediščino, svoje knjige, ki so povsod zelo spoštovane in brane. Nas, njegove rojake, poznajo povsod.

Sama že eno leto živim v njegovem rojstnem kraju. Večkrat obiščem njegovo rojstno hišo. Res škoda, da je nismo spre-

menili v muzej, saj bi si marsikdo rad ogledal njegovo rojstno hišo tako, kot je bila še v Prežihovi mladosti.

Prežih je svoj domači kraj resnično ljubil. Le kaj bi rekel, če bi sedaj, po toliko letih, zopet videl svoje Kotlje? Verjetno bi jih težka prepoznal, saj tudi njegovega kraja tehnika in razvoj nista prizanesla. Tistih lepih, zelenih travnikov skoraj ni več. Tu sedaj namesto stoletnih hrastov rastejo nove hiše. Res, Kotlje so korenito spremenile svoj videz. Kljub temu pa se ponekod še lahko sami prepričamo o lepota, ki jih je Prežih opisoval.

Ponosna sem, da živim v kraju, kjer se je rodil, ustvarjal in je pokopan ta pisatelj. Kotlje so edinstvene, toliko bolj, ker v sebi skrivajo spomin na Prežihovega Voranca in vse lepote, ki jih je opisoval. Voranc — nikoli te ne bomo pozabili, vedno boš ostal naš in mi tvoji!

Andreja Strmčnik, 8. c

Življenje in revolucionarna pot

Dobro se spominjam dneva, ko smo dobili barvni televizor. Oddaje v barvah so se mi zdele strašno lepe. Najbolj mi je ostal v spominu film »Solzice«. Takrat o Prežihovem Vorancu še nisem vedel ničesar. Med filmom sem jokal, zato mi je mama povedala, kdo je bil Prežihov Voranc in zakaj je napisal to črtico. Svoje trdo življenje v mladosti je hotel prikazati drugim ljudem. Ko sem se naučil brati, sem knjigo tudi sam prebral. Veliko več o Prežihovem življenju pa sem zvedel v šoli. Iz revnega pastirčka, ki je rad bral, je zrasel v velikega revolucionarja in velikega pisatelja. Ogledal sem si njegov rojstni kraj Kotlje in Prežihovo domačijo.

V svojih knjigah je opisoval koroške ljudi: kmete, baltarje, berače in delavce, ki se borijo za svoj kruh in svoje pravice. Ponosen sem, da je tako velik mož živel na Koroškem in da sem sam bil učenec šole, ki je nosila njegovo ime.

Tadej Eman, 4. c

Stanujem v Kotljah. Vasica pod Uršljo goro je rojstni kraj koroškega pisatelja in borca za delavske pravice Prežihovega Voranca. Prežihov Voranc se je rodil v Podgori nad Kotljami v Kotnikovi bajti. Bil je najboljši koroški pisatelj. Napisal je veliko lepih knjig. V svojih knjigah je opisoval koroške ljudi in njihovo življenje. Opisoval je tudi svoje otroštvo. Najbolj všeč mi je zbirka zgodb z naslovom Solzice. Najbolj me je ganila črtica Ajdovo strnišče. Bila sem v njegovi rojstni hiši Kotnikovi bajti v Podgori, v Peklu, ki je bil za Voranca tako grozen, ko je še biceke pasel. Bila sem tudi pri Prežihu, kjer je Voranc živel pozneje. Ponosna sem, da živim v rojstnem kraju Prežihovega Voranca.

Saška Hovnik, 4. c

Po I. svetovni vojni sta se pri nas v Mežiški dolini začeli organizirati KP in SKOJ. Po propadu Avstro-Ogrske in po končani vojni so se bolni in ranjeni domačini vračali z razbitih front na svoje opustošene domove, kjer so jih težko pričakovale matere, žene in otroci. Vsi so bili sestrskani, goli, bosi in lačni, kar je bila posledica štiriletna vojne. V tem času ni bilo človeka, v katerem se ne bi vzbudil revolucionarni duh in želja, da se uredi človeku dostojno življenje.

Nova državna ureditev, država Srbov, Hrvatov in Slovencev, ni prinesla našemu človeku nobenih pravic, nobene svobode, s katero bi se lahko organizirali najosnovnejši pogoji za obstoj. Mladina je bila prepuščena sama sebi, nihče se ni briga zanjo. Vajenci so bili hlapci svojim mojstrom, dekleta — vajeke in služkinje — so morale delati od 12 do 16 ur.

Prežihov Voranc, ki se je vrnil iz italijanskega ujetništva, je videl okoli sebe revolucionarno vrenje Mežiške doline.

1. maja 1920. leta je že organiziral KP v Guštanju. Organiziral je delavske organizacije: hranilnico, posojilnico, ljudsko knjižnico.

Bil je član šolskega odbora in je nadzoroval šolsko ustanovo.

Voranc in Matija Gradišnik sta bila organizatorja naše godbe na pihala, ki jo je vodil Voranc.

Na političnem področju je zanetil ogenj svobode in bil eden prvih sekretarjev KP.

II. kongres SKOJ je bil v strogi ilegali leta 1923 v Kefrovem mlinu. Čez nekaj let je leta 1926 potekal III. kongres SKOJ v istih prostorih v Kefrovem mlinu. Delo KP in SKOJ ni potekalo tako kot danes v svobodi.

Brez KP, SKOJ in našega voditelja tovariša Tita ne bi bilo Socialistične federativne republike Jugoslavije. Srečni smo, ker imamo delo, kruh in dostojno življenje v neuvrščeni Titovi domovini.

Po pripovedovanju Ivana Kokala zapisala Malčka Ridl, 7. a.

Kotlje so zibelka našega rojaka, pisatelja in komunista Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca.

Rodil se je 10. avgusta 1893 v Podgori. Že od mladih nog je zelo rad prebiral knjige. Njegov oče ni bil ravno navdušen nad Vorančevim početjem, saj je bil garač in se za knjige ni dosti menil.

Ko pa je Voranc odrasel, se je takoj vključil v komunistično gibanje. 1. maja 1920 je Prežih ustanovil KPJ na Ravnah, kar priča o njegovih organizacijskih sposobnostih. Te pa je dokazal tudi leta 1923 na 2. zasedanju SKOJ, ki je potekalo v Kefrovem mlinu. Voranc je bil organizator tega kongresa, nalogo pa je prenesel na guštanske partije, ki so jo opravili tako, kakor ja načrtoval Voranc. Kongres je potekal nemoteno, delegati so brez zastojev opravljali delo. Zaradi velikih sposobnosti organizatorjev je tudi 3. kongres SKOJ potekal v Kefrovem mlinu.

Prežih je napisal novelo »Generalna vaja v mlinu«, v kateri navaja, da so se guštanski partiji dobro izkazali na obeh kongresih. Voranc se je kot politični delavec vključil v evropsko delavsko giba-

nje. V Kefrovem mlinu je muzej, posvečen komunističnemu in kulturnemu življenju Voranca in njegovih sodobnikov.

Andreja Kričej, 7. č

Prežihovega Voranca poznam kot pisatelja, rojenega na Koroškem. Kako ga naj bi ne poznala, saj je večji del svojih knjig napisal za mladino. Vsi ga poznamo, pa ne le po knjigah, tudi po Prežihovi bralni znački, za katero tekmujejo na naši šoli.

V KS Kotlje stoji mlin, v katerem sta bila leta 1922 in leta 1926 II. in III. kongres SKOJ.

Letos je bil mlin obnovljen in v njem so uredili spominsko sobo, katere osrednja osebnost je Prežihov Voranc, udeleženec in voditelj ilegalnih partijskih zvez. Ko sem prvič slišala, da je bil Prežihov Voranc velik revolucionar, sem bila preseščena. Na eni strani tako velik pisatelj, na drugi pa velik revolucionar. Prebrala sem si tudi življenjepis drugih udeležencev, vendar me je najbolj pretresel življenjepis pisatelja in revolucionarja s Preškega vrha. V mislih se mi je pokazal velik borec in pisatelj, ki je poleg svoje težke mladosti okusil še veliko težjih življenjskih izkušenj, ne samo v domovini, ampak tudi na tujem in v taborišču.

Darja Tušek, 7. č

Prežihov Voranc je bil največji pisatelj na Koroškem. Ne samo zaradi velikih del, ki jih je zapustil, ampak tudi zaradi političnih nazorov. V svojih delih je opisoval težko življenje kmetov in njihov boj za obstanek. S pisanjem se je boril za pravice delavcev v tovarnah in rudnikih. Že med prvo svetovno vojno se mu je zdelo krivično, ker so se morali mnogi mladi fantje žrtvovati za tuje gospodaje, ki so vladali po naših krajih. Toplo in prisrčno pa je znal opisovati drobne otroške zgodbe. Neverjetno, kako se je znal poglabiti v otroška srca in kako jih je razumel.

Bil je član KPJ in eden od organizatorjev 2. kongresa SKOJ v Kefrovem mlinu. Zaradi napredne miselnosti je bil večkrat obsojen in zaprt. Nekaj časa je bil tudi v izgnanstvu. Sodeloval je z najvišjimi voditelji KP in bil tudi prijatelj tovariša Tita. Po vojni je živel nekaj časa pri Prežihu, kasneje pa v Mariboru, kjer je tudi umrl.

Urška Navodnik, 5. c

Prežihov Voranc je že od mladih let rad prebiral knjige. Oče in mati sta bila le najemnika, zato so se večkrat selili. Mali Voranc je moral doma pomagati pri poljskih in drugih opravilih; zato mu je ostalo le malo časa za igranje in branje knjig. Oče ga je večkrat priganjal k delu. Učiti se ni imel časa. Že kot majhen je sanjaril, da bi postal pisatelj, kar se mu je seveda uresničilo. Napisal je mnogo lepih knjig za odrasle in za otroke.

Jožica Kuserbanj, 5. c

Stojim ob Prežihovi domačiji, spominjam se pisatelja Prežihovega Voranca.

Spoznavam ga iz njegovih črtic, ki jih zelo rad prebiram. Všeč so mi Solzice, kjer opisuje zgodbe iz svojega otroštva. Zelo lepo je opisal svoje šolanje v črtici Dobro jutro, kjer opisuje ponemčevanje na Koroškem. Ni imel lepega otroštva in življenja, stalno so ga preganjali, ker je bil zaveden Slovenec. Večkrat je bil zaradi svojih slovenskih knjig in svoje zavednosti zaprt. Bil je tudi v taborišču Mauthausen, od koder se je vrnil hudo bolan.

Leta 1950 je umrl. V spomin mu vsako leto pripravimo prireditev. Letos je 29 let, odkar je umrl. Njegove knjige radi beremo, ob zgodbah se zavedamo, kako lepo mladost imamo mi, saj nam nihče ne krati pravice uporabljati svoj materin jezik.

Tadej Strahovnik, 5. b

Ko stojim ob tvojem spomeniku, Voranc, se spomnim tvojega otroštva, ki sem ga spoznal le iz tvojih črtic, ki opisujejo prelepo koroško deželo in v njej nas, Korošce. Iz tvojih črtic sem spoznal, da tvoje otroštvo ni bilo rožnato. V šoli so te hoteli potujčiti. Toda tvoj oče je bil zaveden Slovenec, ki se ni dal kar tako ponemčiti.

Ko si odrasel, si postal komunist naprednega delavskega ljudstva, ki se je borilo za svoje pravice. V Kefrovem mlinu si s tovariši pripravil II. in III. kongres SKOJ. Zaradi naprednega gibanja so te večkrat zaprli ali izgnali. Nekoč si se v Parizu srečal s tovarišem Titom. Med drugo svetovno vojno so te izgnali v taborišče Mauthausen, odkoder si se vrnil hudo bolan. Leta 1950 si umrl v Mariboru po dolgotrajni bolezni.

Takrat je Jugoslavija izgubila naprednega moža in rodoljuba, ki je bil vdan Jugoslaviji. Dragi Voranc, ti si umrl, toda tvoje črtice bodo vedno ostale med nami. Radi jih bodo prebirali tudi poznejši rodovi, tako kot jih z veseljem beremo mi.

Matej Strahovnik, 5. b

Fotografije so prispevali: Rotar, Černe, študijska knjižnica, Boštjan, učenci OŠ Koroški jeklarji in fotoarhiv uredništva.

Uredništvo se zahvaljuje vsem avtorjem za njihove prispevke.

Izdaja delavski svet Železarne Ravne. Ureja uredniški odbor: Silva Breznik, Jože Kert, Fanika Korošec, Rudi Mlinar, Jože Šater, Mitja Šipek, Maks Večko, Dušan Vodeb in Jože Žunec. Glavni in odgovorni urednik: Jože Šater. Telefon 861 131, interni 497. Lektor Marija Potočnik. Tiska ČGP Mariborski tisk, Maribor.

V svetu Koroškega fužinarja so poleg članov uredniškega odbora tudi: Stanko Bodner, Jurij Glavica, Ivan Leitinger, Filip Jelen, Marija Kolar, Ladislav Kuček, Janez Mrdavišič, Franc Rotar in Ivan Žunko.

Glasilo je po 7. točki prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33/72) in mnenju sekretariata za informacije SRS, 421/72 prosto plačila prometnega davka.

Solaise.

Na koncu našega polja se je mehujala grda, temna in globoka, ki so ji rekali: pekel. Nje je obdajal globokemu kotlu, obdana od treh strani s strmimi bregovi, le na eni strani je imela žrelo, ki pa se je izpuščala v isto, skrivnostno lesavijo. Bregovi so bili posvetli z zamikanimi grami grmovjem: češnjo, jabljo, temovjem, pasjo češnjo in podobno nevlako. Med grmovjem je rastla še zamikanejša trava, praelna le za ovčjo olmo. Tam si našel vse, kar je bilo: divjo in pravo, rabe, jelj, čemerik in podobnega glodajočega živalstva. Pekel je bil takor pust in neoprijazen, da se je človeku, ki je stopil vanj, nehote strnilo srce. Čolmo, kar je bilo v njem živega, je bil studenec, ki je izviral prav na njegovem dnu izpod mahovnatih skal ter po kratki vijugasti dragici izginjal skozi temno žrelo v svet. Njegovo žabrenje je napeljevalo kotel prav gori do robov. Ponk je šum studenčevih vod udarjal še iz gozdnatega žrela nazaj in se koprčil v globači. Ta neprestani šum je delal kraj še skrivnostnejši, kakor je bil že po sami legi.

Na prvi pogled bi se zdelo, da je ta kraj popolnoma nekoristen in da je že večkrat mejemščino čisto odveč. Še koristi vel pehla res nimamo imeli posebnih, vendar se je tu in tam doletel iznjenega kakor voz letne stelje. Tendar je oče našel les za sepe, ali pa les za grablje, potem je oče v pekel šel in v pekel. Zabrana za sepe, ali pa češnjo za grabeljne zobe je bila v peklu tako žilavo ravnica, kakor mrtva druga.

ZAPOREDNO
KAZALO
LETNIKOV XXX IN XXXI

Letnik XXX 1980

POSEBNA ŠTEVILKA OB 30. OBLETNICI PREŽIHOVE SMRTI

Silva Breznik, Prežihov spomenik	3	Utrinki iz spominov Marije Kuhar — Prežihinje	37
Mitja Ribičič, Prežihov Voranc — velika osebnost našega slovenskega in jugoslovanskega delavskega gibanja	4	Marija Hriberšek, Nekaj spominov na Prežiha	39
Janez Mrdavšič, Prežihov spominski muzej	7	Ivan Kokal-Imre, Voranc — moj rojak, učitelj in soborec	40
Miloš Mikeln, Obnovljena Prežihova bajta	8	Alojz Krivograd, Politično delovanje Prežihovega Voranca od leta 1920 do 1930	41
Dr. Franc Sušnik, Kuhar Lovro — Prežihov Voranc — ali sta dva:	9	Tone Sušnik, Koroška v Prežihovih delih	43
Janez Mrdavšič, Ob otvoritvi Prežihove bajte	10	Gregor Klančnik, Spomini na Prežiha	44
Franc Fale, Kuharji niso delali — Kuharji so garali	11	Rok Gorenšek, Spomini na Prežihove poti	45
— Zlata Vorančeva plaketa plenumu kulturnih delavcev OF slovenskega naroda	12	Miroslav Osojnik, Dolg dežele Vorancu	46
— Govor dr. Josipa Vidmarja ob prejemu zlate Vorančeve plakete	12	Ciril Vidmar, Poslednjič pri Prežihovem Vorancu	48
Marko Matkovič, Pozdravni govor na VII. sklicu plenuma kulturnih delavcev osvobodilne fronte na Ravnah na Koroškem 12. oktobra 1979	13	Marija Zabel, Tanja Hovnik, Uroš Bezjak, Robi Vodusek, Ahac Navodnik, Karmen Vučko, Mirjana Vučko, Andreja Blatnik, Milan Šuler, Bojana Perič, Alenka Pavše, Tanja Kotnik, Igor Irman, Silva Navotnik, Jana Kamenik, Jelka Tajnik, Patrik Kolar, Darja Krejan, Klavdija Kobolt, Andreja Ivartnik, Darja Kozar, Ana Krančan, Mira Škerget, Stanko Božič, Drago Slavič, Alenka Pšeničnik, Milan Žlof, Jasna Gorenšek, Miran Trafela, Marjana Mlinar, Sandra Prinčič, Anita Valentar, Dušan Gradišnik, Beno Pačnik, Spomini na Voranca	50
Lidija Šentjerc, Voranc pisatelj, Voranc komunist — ena celovita osebnost	14	Valerija Kosmač, Vorančevo delo v naši zavesti	52
Dr. Josip Vidmar, Človek enkratnega navdiha	17	Bojan Hercog, Našemu Prežihu v spomin	58
Drago Druškovič, Manj znani Prežih, Lovro Kuhar — Prežihov Voranc, pisatelj in revolucionar — na pragu 30. obletnice pisateljeve smrti	18	Saška Kamnik, Irena Janet, Andreja Strmčnik, Tadej Eman, Življenje in revolucionarna pot	58
Dr. Anton Slodnjak, Pogled na pripovedništvo Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca	22	Saška Hovnik, Andreja Kričej, Darja Tušek, Urška Navodnik, Jožica Kuserbanj, Tadej Strahovnik, Matej Strahovnik	
France Filipič, Nekaj podrobnosti o političnem delovanju Lovra Kuharja — Prežihovega Voranca v letih 1925—1928	23		
Ivan Potrč, Beseda o Vorancu in o Solzicah	26	St. 1	
Franček Bohanec, Vorančeva Jamniška soseska naših dni	27	Gvido Kacel, Nekaj misli ob začetku leta	2
Janko Liška, Izobraževalno kulturno delo Lovra Kuharja	29	Gregor Klančnik, SOZD slovenske železarne v drugem desetletju	2
Franc Brenk, Prežihov Voranc in film	32	— Možnosti razvoja samoupravnih interesnih skupnosti v letih 1981—1985	9
Kristina Brenkova, Beseda o Prežihovih Solzicah	33	Dušan Vodeb, Energetika v železarni Ravne	26
Emil Cesar, Lovro Kuhar — Prežihov Voranc v narodno-osvobodilnem boju	34	Jože Kert, Kako in v kaj investiramo?	28
Mato Utovič, Prežihov Voranc v koncentracijskem taborišču Mauthausen	36	Ivan Kokal-Imre, Po štiridesetih letih zopet v Španiji	30
		Zapis slovenskih španskih borcev	31
		Ivan Praprotnik, Cankarjevci v Halmstadu hočejo ostati Slovenci	34

Franc Rotar, Pesmi in plesi krepijo bratstvo	36
— Za ureditev spominskega območja »Svobodi in miru« na Poljani pri Prevaljah	38
Berta Pavlinec, Kako so si leške knapovske žene in dekleta služile večji kos kruha	39
Viktor Levovnik, Materina beseda	39
— Šentanelška partizanska kronika	40
Ignac Zdovc, Trupla v plamenih	42
Ignac Zdovc, Komelj pri Pliberku	42
Jurij Bojanovič, Ob 35-letnici poboja 14 partizanov na Komelju pri Pliberku	43
Ignac Zdovc, Podpeca	43
Ivan Hercog — Tim, Pomnik v Topli	44
Ignac Zdovc, Novoletno srečanje partizanskih kurirjev gornje Mežiške doline	44
Anton Ikovic, Partizanski spomini	45
Mojca Potočnik, Da bi bili ljudje	48
Mitja Šipek, Gregorju Klančniku — red dela z rdečo zastavo — Vorančeve plakete 1979	49
— Podeljene prve Bloudkove značke v občini Ravne na Koroškem	51
Mojca Potočnik, Naš jezikovni log	52
Rok Gorenšek, Osemdeset let Marije Kuhar — Prežihinje	53
Rudi Mlinar, Beg	54
Jernej Krof, Po rudarskih stopnicah do zlate poroke	57
Hlapec, delavec, upokojenec — pesnik	57
Ajnžik, Kmečki turizem	59
Ivan Ivartnik, Prva bolnica v Mežiški dolini	61
Tone Golčer, Dr. Franc Sušnik	62
Dr. Reginald Vospernik, Dr. Sušniku v slovo	63
Janez Mrdavšič, Leopoldu Suhodolčanu v slovo	64
Janko Messner, Leopoldu Suhodolčanu in memoriam	64

Št. 2

Josip Košuta, Našemu Titu	3
Marko Matkovič, Ob prazniku osvobodilne fronte slovenskega naroda	4
Albert Vodovnik, Praznovanje 1. maja naj bo še bolj odločna manifestacija borbe za mir, enakopravnost in za izboljšanje gospodarskega in družbenega položaja delovnih ljudi	4
Franc Tušek, S samoupravljanjem v stabilizacijo	5
— Program dela občinske organizacije Zveze komunistov Ravne za leto 1980	7
Metka Oderlap, Naša prizadevanja so naše skupne naloge in obveznosti	8
Franc Pečnik, Ali smo se v regiji pripravljali dogovarjati	10
Tone Potočnik, Temeljna koroška banka v letu 1979	17
Silva Breznik, Vorančevi dnevi 1980	19
Silva Breznik, Grošljeva razstava v Rotovžu	20
— Žagarjeva nagrada za Milko Pogačar	21
Ivan Hercog — Tim, Zveza je — zveze ni	21
Anton Ikovic, Pohod na Borovlje	22
Rdeča lisa	23
Ob prepadih Savinjskih planin	24
Lojzetova smrt nas je prizadela	26
Jernej Krof, Moja mati	26
J. Mrdavšič, Utrinki iz spominov Marije Kuhar — Prežihinje	27
Jernej Krof, Nova pesem	28
Jože Rodič, Usmeritve in program raziskovalno razvojne dejavnosti v srednjeročnem obdobju do leta 1985	29
Jernej Krof, Pozdrav bivšim sodelavcem in upokojencem kemijskega laboratorija (na srečanju v kavarni 23. 11. 1979)	36
Viktor Smolej, Guštanj — Ravne	37
Rok Gorenšek, Hotuljski zadružni dom-kulturni dom Prežihovega Voranca	38
Anton Vušnik — Rastko, Kronika vaške skupnosti Holmec	40
Rudi Mlinar, Krajevna skupnost Leše	41
Franjo Gornik, Ravenski trg nekoč in danes	43
Ivan Modrej, Naši kraji in ljudje — Topla	44
F. Korošec, Klub zdravljenih alkoholikov poroča o svojem delu	46
Štefan Filipančič, Anketa o športni rekreaciji v železarni Ravne	47
Jože Havle, Odprava koroških alpinistov v Južno Ameriko	50

Ignac Zdovc, Iz življenja Petra Obretana iz Bistre	51
Marija Suhodolčan, Novosti naše Koroške osrednje knjižnice — študijske knjižnice — Ravne na Koroškem	52
Rok Gorenšek, Ošvenov 19. rojstni dan	61
Gregor Klančnik, SOZD slovenske železarnice v drugem desetletju	62
— Popravek	63
— Pripombe	63
Pavle Žaucer-Matjaž, Ob smrti gamsa na plazju	63

Št. 3

Gvido Pavlič, Titovo cvetje	2
Terezija Jaser, Žalostinka	3
Helena Čas, Titu	3
Viktor Levovnik, Rože v vazi	4
-er, Občinski praznik '80	5
-er, Občinske nagrade 1980	6
-er, Občinska priznanja '80	8
Adolf Černec, Uspelo je veliko delo	9
Terezija Jaser, Spomin na zadnji boj	10
Brane Žerdoner, Koroška manjšina — nemški poizkus etnocida	11
Ivan Kreft, Tito in španska državljanska vojna	15
Vlado Makuc, Pismo železarjem in vsem občanom Raven	16
-er, Proslava pri Jurčku pod Uršljo goro	17
Ivan Kokal-Imre, Spomin na velikega revolucionarja Viktorja Koleča	19
Š. Lednik, Ob odkritju spomenika mežiškemu rudarju	20
Stanko Kovačič, Akcijski program jeklarja	25
Tereza, Glasujem za igrišče	27
Miroslav Osojnik, Sedemdeset Dolinškovih let	28
Igor Rac, Klub koroških študentov — kaj, kako, zakaj	29
Vida Potočnik, Mateja Mešl, Organizacija in delovanje raziskovalnih skupnosti	30
Franc Pečnik, Osnova za sporazumevanje med nosilci nalog v koroških občinah	33
-er, Republiško tekmovanje za Cankarjevo nagrado	41
-er, Gimnazija Ravne na Koroškem daje poročilo za šolsko leto 1979/80	42
-er, Poročilo izobraževalnega centra rudnika Mežica za šolsko leto 1979/80	45
Franc Volentar, Poročilo osnovne šole Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem za šolsko leto 1979/80	45
Ivan Kušnik, Osnovna šola Franja Goloba Prevalje v šolskem letu 1979/80	47
Jernej Krof, Živi mesto Ravne na Koroškem	48
Jernej Krof, Bodi značaj	48
Karel Potočnik, Poročilo o delu šole Franca Pasterka-Lenarta Mežica v šolskem letu 1979/80	48
Anton Vušnik-Rastko, Popravek	48
-er, Ob tridesetletnem jubileju AMD Ravne	49
-er, Uspešno delo MPZ Fužinar	50
Ervin Wlodyga, Ravenski stoletnik Fridl Roženek	51
Marija Suhodolčan, Novosti študijske knjižnice	52
Mojca Potočnik, Predstavljamo sodelavca — Milan Vošank	56
Milan Vošank, V Viševih gorah in Dolomitih	57
Tone Lotrič, Orkester ravnstvarstev v Italiji	64
Tone Lotrič, Moški zbor Vres na II. evropskem festivalu ljudske pesmi v Švici	66
Anton Vušnik-Rastko, Holmeški oktet	68
Ajnžik, Dva rdeča	68
-er, Franc Radušnik	69
Edvard Klep, Ob grobu makedonske borke	70
-er, Borcu Ivanu Razdevšku v slovo	70
Rok Gorenšek, Umrl je Volen	70
Anton Vušnik-Rastko, Lubasovi mami v slovo	71

Št. 4

Gvido Pavlič, Plamenice AVNOJ	2
Janko Dežman, 360 let razvoja — 30 let vzpona	3
— Poročilo zgodovinske komisije osrednjega odbora koro-	

ških partizanov z razprave o nastanku Prve koroške čete	5	za stabilizacijo gospodarstva	7
Helena Čas, Titu	5	Olga Kastelic-Marjetka, Mladi v narodnoosvobodilnem boju	10
Milan Ferk, Reševanje ranjenega partizana	6	na Koroškem	17
Zvonko Robar, Drobne zgodbe partizanske domačije »Na	9	Franjo Hovnik, Šolarji Miklavža se zanimajo za Koroško . .	18
sedlu«	11	Franc Fale, Nadaljevati jeklarsko tradicijo	19
Tereza, Doma	12	— Prevod Prežihovih Solzic in nekaterih drugih črtic v ki-	19
Jakob Pečovnik, Trnjeva pot do svobode	15	tajščino	19
Gvido Pavlič, Borec	16	Ajnžik, Dve poti na grad	20
Ignac Zdovc, Ukradeni zvonovi	18	Anton Vušnik-Rastko, Holmec je praznoval	22
Ignac Zdovc, Osmo srečanje borcev — delavcev slovenskih	18	Zvonko Erjavec, Meriti pomeni varčevati!	24
železarn	18	Đuro Haramija, Novi magistrat na Ravnah	25
Srečanje koroških kurirjev NOV	18	Jernej Krof, Novoletna 1981	25
Gvido Pavlič, Pismo	19	Berta Pavlinec, Kje so Leše	26
Anton Ikovic, Spomini	20	— Iz programa dolgoročnega razvoja kmečkega turizma	26
Peter Tomazin-Skala, Izleti prevaljskih borcev	22	v občini Ravne na Koroškem	26
Gvido Pavlič, Izziv razumu	23	Franc Herman st., Pozdrav Uršlji gori	28
Ignac Zdovc, Krajani Črne in okolice so praznovali svoj	23	Ajnžik, Prijetno nedeljsko popoldne	28
krajevni praznik	23	Terezija Jaser, Naša vas	28
Ignac Zdovc, Zdravilišče Dobrna	24	Tereza, Zima	29
Alojz Krivograd, O delu in načrtih delavskega muzeja Ravne	24	Mojca Potočnik, Novo ime za nov kraj?	30
na Koroškem ter o vprašanjih muzejske dejavnosti in pro-	29	Ervin Wlodyga, 30 let Društva upokojencev Ravne na Ko-	30
učevanju preteklosti ravske občine in koroške krajine	29	roškem	32
Zvonko Robar, Prispevek k zgodovini delavskega gibanja	31	Martina Podričnik, Ob koncu počitniškega dela	33
v Mežiški dolini	31	Milan Vošank, Stena	37
— Stališča in sklepi problemske konference SZDL o telesni	33	Tereza, Zelje	38
kulturi, ki jih je potrdilo predsedstvo RK SZDL	33	Ajnžik, Ljudski godec Gustl	40
— Poročilo o delu šolskega centra Ravne na Koroškem v šol-	36	Ivan Modrej, Spomini na furmanske čase	43
skem letu 1979/80	36	Jože Lodrant, Velika razglednica	45
Jernej Krof, Blažu Mavrelu v spomin	37	Vlado Makuc, Uredništvu glasila »Koroški fužinar«	46
Zlatka Strgar, Urednik naj sega do resnice	38	Marija Suhodolčan, Novosti naše Koroške osrednje knjižni-	54
Mojca Potočnik, Delo je vrednota — tudi zanje	40	ce — študijske knjižnice	55
Edo Lorber, Celodnevna šola	41	Elizabeta Podričnik, Preprosta res je hiša naša	55
Ivan Šisernik, Uresničevanje funkcije banke in ocena sedanje	42	Milan Vošank, Domačija na obzorju	56
organiziranosti bančništva	42	Zvonko Robar, Hoja po sledih	57
Tone Potočnik, Združevanje sredstev za realizacijo razvojnih	44	Igor Radovič, JV stena Kleka	58
programov v Temeljni koroški banki	44	Tanja Kotnik, Sport združuje mlade	58
Mira Valtl, S folklorno skupino »Prežihov Voranc« na Ohridu	47	Rok Gorenšek, »Vakovski Korl«	58
Marjan Lačen, Alpinistična odprava Andi '80	49	Rok Gorenšek, Marija Petrič — Tonijka	59
Rok Kolar, Pot do sonca ali Titova smer v perujskih Andih	50	Ivan Žunko, Umrla je partizanska mama	
Janez Žalig, Hvala ti, Jatunhuma!	50		
Igor Radovič, Prvič čez vzhodno steno Pico Tresa	52		
Marjan Lačen, Po sledih inkovske civilizacije	53		
Marjan Lačen, O odpravi	53		
Dr. Janez Gorjanc, Zdravniško poročilo	54		
Jože Havle, Finančno poročilo	56		
Milan Klemenc, Srečko Jezernik, Taborniki občine Ravne	61		
na Koroškem v gosteh pri Harcerjih na Poljskem	63		
Franc Konečnik, Kanadske razglednice	66		
Ajnžik, Bili smo na Češkem	68		
Ivan Modrej, Stoji gostilna zidana	69		
Mirko Kumer, Divjad in lovci	70		
Anica Kumer, Naš mlin	71		
Justina Petrač, Mlin in mladost	72		
Milovan Božikov, Zbrali smo se ljubitelji gob in narave	73		
Milena Šuler, Zapisnik prvega srečanja koroških planincev,	74		
ki je bilo 29. junija 1980 na Naravskih ledinah	76		
Franjo Gornik, I. internacionalna delavska olimpiada 24. do	76		
28. julija 1925 v Frankfurtu na Maini			
Ajnžik, Srečanje čebelarjev			
Stanko Šancel, Prodaja pijač na prebivalca v letu 1979			
Milan Vošank, Stena			
Zvonko Robar, Življenje kot zgodovina			
Ignac Zdovc, Rudi Košak			
Albin Dretnik, Pavel Čop			

Letnik XXXI 1981

St. 1

Gvido Pavlič, 1941 — noč in svitanje	2
Franc Rotar, »Na dobri poti ste, železarji«	6
Franc Tušek, Uveljavljanje delegatskega sistema — porok	

St. 2

— Ravenski železarji tretjemu kongresu samoupravljalcev 2, 3	
Terezija Jaser, Za obletnico	4
Mitja Šipek, Ob spominu na veliko obdobje naše zgodovine .	5
Zinka Kokošinek, Titu v spomin	6
Gvido Pavlič, 27. april 1941	7
Franc Tušek, Zaostriti moramo kritiko in samokritiko v	
osnovnih organizacijah ZK	11
— Jubilanti 30	12
Tone Golčer, Programske usmeritve občinske konference	
ZKS Ravne	14
Janko Dežman, France Popit na Ravnah	15
Franc Rotar, Delegacije SR Črne gore in Slovenije med že-	
lezarji	16
Tereza, Spomin	16
Viktor Levovnik, Pomlad	16
Franjo Miklavc, Podpora ocen za tretji kongres	17
Gabrijel Matvoz, Naši 60-letniki	20
Anton Ikovic, Partizanski spomini	22
Jožefa Tamše, Samota	24
Milena Terlav, Kako se je začelo moje partizanstvo	26
Jože Štajner, Golaž pa tak	28
Ervin Wlodyga, Odvzem tobaka	28
Milan Marolt, Kaj smo načrtovali in kaj dosegli v srednje-	
ročnem obdobju 1976—1980?	29
Adolf Čepelnik, Od temeljnega kamna do prenehanja izde-	
lave pil	32
Rok Gorenšek, Spomini na Prežihovega Voranca	34
Jernej Krof, Nova pesem	37
Franc Razgoršek st., Kako je Voranc postal komunist	37
Voranc na dnini	37
Pavle Žaucer-Matjaž, Gašper — naš vzornik	38
Obletnica Gašperjeve smrti	39
Miroslav Osojnik, Dve koroški bibliografiji	40
Dr. Štefan Barbarič, Ravnatelj dr. Francu Sušniku	41

Janko Messner, Ravnatelj v spomin	43	Milena Zagernik, Tekmovanje za športno značko	48
Srce iz groba greje	43	Vidovšič, Čebele	50
Viktor Levovnik, Profesorju v spomin	43	Ožbe Prosen, O rekreativni dejavnosti in športu na pozna leta	51
Jernej Krof, Dr. Francu Sušniku	43	Milena Šuler, Pohod okrog Uršlje gore	52
Viktor Levovnik, Z nami živiš v spominu	43	Milan Vošank, Skrite steze Uršlje gore	53
Jernej Krof, Leopoldu Suhodolčanu	44	Zlatka Strgar, Najnevarnejša je pasja vera	53
Mojca Potočnik, Sedemdeset let Hedvike Jamšek	44	Franc Razgoršek st., Hotuljski paša	54
Franci Kamnik — Miša Felle, Za uspešno in plemenito delo	46	Franc Gornik, Mere in vage po novem in starem	55
— Analiza kulturnih interesov delavcev železarne Ravne	47	— Bil je pevec	56
Jernej Krof, Slovenski jezik	49		
Milan Poročnik, Triglav	52		
Ervin Wlodyga, 30 let Društva upokojencev na Ravnah	53		
— Penzionist!	58		
Anton Vušnik-Rastko, Stoji učilna zidana	59		
Andreja Čibron, Ziljska svatba na Prevaljah	60		
Mirko Erjavec, O čebelji bolezni »varroozi«	61		
Milan Ferk, Koroška v zimi 1981	63		
Mitja Šipek, Povest o dobrih ljudeh	64		
Šentanelka, Vstajenje	65		
Milan Vošank, Živa	66		
Dr. Leopold Budna, Kramljanje z Bico pod staro uro	68		
Ajnžik, Zlata ovset pri Kokalu	70		
Fanika Šuler, Skupna življenjska pot Alojza in Marije Šte-harnik	70		
Ajnžik, Še enkrat: prijetno nedeljsko popoldne	71		
Ivan Ivartnik, Dočakal je svoj kvartir	72		

Št. 3

J. Rodič, A. Rodič, J. Gradišnik, A. Kokalj, I. Pungartnik, M. Ošlak, Raziskave in razvoj tehnologije v prvem letu obratovanja kovaške linije v železarni Ravne	2	Gvido Pavlič, Domovini in Titu	2
Marjan Lačen, Zavod za delovno usposabljanje mladine	9	Terezija Jaser, Domovini	3
Alojz Germ, OŠ Miloša Ledineka	10	Pavle Žaucer-Matjaž, Spomenik koroškim borcem v Topli	4
Karel Potočnik, OŠ Franca Pasterka-Lenarta	11	Maks Gašparič, Sedež dravogradskega okrožja	6
Ivan Kušnik, OŠ Franja Goloba	12	— Prisega in obet	10
Edi Lorber, OŠ Koroški jeklarji	13	Justina Petrač, Koraki v viharju	11
Franc Volentar, OŠ Prežihov Voranc	15	Marija Terglav-Milena, Spomini na partizanske dni	13
Marija Hriberšek, Tisoč obrazov	15	Boris Florjančič, Le nekaj ur svobode	15
Milka Tevž, OŠ Juričevega Drežčka	18	Zvonko Robar, Prispevek k zgodovini delavskega gibanja v Mežiški dolini	16
— Izobraževalni center rudnika Mežica	19	Viktor Levovnik, Zimska	20
Ervin Wlodyga, Od Jagra do Dobrij	20	Janez Mrdavšič, Voščilo ob tridesetletnici	21
Jakob Rožič, Deset let Vresove pesmi	26	Ellen Acman, Trideset let Koroškega fužinarja	21
Lojze Podojsteršek, Moški pevski zbor Fužinar v Budimpešti	29	— Mi vprašujemo, Ajnžik odgovarja	22
Franc Košak, S potovanja v Sovjetsko zvezo	31	Jernej Krof, Za tridesetletnico	22
Jože Jurač, Spomini, stari pol stoletja in več	32	Ajnžik, Nesojena ljubezen	23
Terezija Jaser, V zrelih letih	33	Janez Mrdavšič, O knjižnicah in knjižničarstvu v ravenški občini	25
Jože Štajner, Spomini iz rosne mladosti	33	— Solski center Ravne na Koroškem daje poročilo za šolsko leto 1980—81	28
Ivan Modrej, Javorske kugle	34	Viktor Levovnik, Koroški	29
Ajnžik, Še enkrat: Lukanec	36	Alojz Osojnik, Pesem	32
Dr. Leopold Budna, Kramljanje z Bico pod staro uro	37	Rok Gorenšek, Sto let Slovenskih hranilnic in posojilnic	33
— Praznovanje DU Mežica	42	Tone Potočnik, Poslovanje banke v tričetrtletju 1981	35
Zlatka Strgar, Vodovod za Krištanove	43	A. Čepelnik, S čolnom po Tari in Drini	37
Terezija Jaser, Najin dom	44	Rok Gorenšek, Hotuljski gasilci so tekmovali v Nemčiji	40
Rok Gorenšek, Nova trgovina v Kotljah	44	Rok Gorenšek, Ivarčko jezero	43
Rok Gorenšek, Prostovoljno gasilsko društvo Kotlje	45	Leopold Budna, Kramljanje z Bico pod staro uro	44
Terezija Jaser, Kmet	46	Terezija Jaser, Pod lipo	47
Ivan Ažnroh, Alpsko smučanje na Koroškem	47	Viktor Levovnik, Kako imajo moji otroci lepe, bele hiše	48
		Milan Vošank, Slike	49
		Ignac Zdovc, Na izletu s šolarji	50
		— Z upanjem v prihodnost	51
		Ignac Zdovc, Srečanje vojaških invalidov občine Ravne na Koroškem	51
		Viktor Levovnik, Častno je biti zvest podjetju	52
		Kristi Močilnik, Moja otroška leta	53
		Ladica Mirček, Kje si, oče	53
		Marija Hriberšek, Sredi črnih sanj	53
		Marija Hriberšek, Domači kolovrat	54
		Franc Razgoršek st., Utrinki iz 1. svetovne vojne	54
		Mici Kotnikova, Pozdrav iz črnega avtomobila	54
		Ignac Zdovc, Petričevi mami v slovo	55
		— Naša žalost	55
		— Vresovcu Ivanu Arnoldu v slovo	56
		— Roku Brezniku v spomin	56